Anul XVII
nr.5-6
(199-200)
mai
- iunie
2011

Contrafort

Revistă de literatură şi dialog intelectual

24 pagini
6 lei R. Moldova
2 lei România

ISSN 1857-1603

Editori: Institutul Cultural Român
Revista Contrafort

Apare lunar la Chişinău. Fondată în 1994
http://www.contrafort.md
contrafort@moldnet.md

- Asterisc de Eugen Lungu – Trandafirul din turn
- Versuri de Eugenia Bulat
- Mircea V. Ciobanu – note de lectură la romanul „Temă pentru acasă” de Nicolae Dabija
- Aureliu Busuioc: Amintiri dintr-un alt secol
- Meridian polonez: interviu cu Bogdan Lis
- Praga literară – scriitori cehi contemporani: Václav Havel şi Michal Viewegh
- Iulian Ciocan – O săptămână la New York
- Foametea din Basarabia, anii 1946-1947 (III) Un studiu de Aurelia Felea

Zilele Literaturii Române la Chişinău. Ediţia a II-a

9 771857 160308

Premiile Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova pe anul 2010

Poezie – **Liliana Armaşu**, „Singurătatea de miercuri” (Editura ARC);

Publicistică – **Vasile Gârneţ**, „Interviu la Contrafort” (Editura Cartier);

Literatură pentru copii – **Aureliu Busuioc**, „Vizavi de vizavarză” (Editura Prut Internaţional);

Debut – **Maria-Paula Erizanu**, „Aceasta e prima mea revoluţie. Furaţi-mi-o” (Editura Cartier);

Literatură în limbile minorităţilor naţionale (limba rusă) – **Miroslava Metleaeva**, „Игра в пазлы” (Editura Lumina).

La proză şi la critică literară şi eseu nu s-au acordat premii.

Juriul a fost format din Vladimir Beşleagă (preşedinte), Vasile Romanciuc, Mircea V. Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun, Ion Ciocanu, Adrian Ciubotaru, Dumitru Crudu, Vlad Pohilă, Eugen Lungu.

Premii ale Consiliului Uniunii Scriitorilor

Opera OMNIA – **Dumitru Matcovschi;**

Premiu de Excelenţă – **Ana Bantoş**, **Val Butnaru;**

Premiu Relaţii Culturale – **Leo Butnaru, Tudor Zanet.**

▣

Premiile Uniunii Scriitorilor din România pe anul 2010

Poezie – **Ion Mureşan**, „cartea Alcool” (Editura Charmides);

Proză – **Radu Mareş**, „Când ne vom întoarce” (Editura Limes);

Critică şi istorie literară – **Mihai Dinu**, „Un alt Bolintineanu – gânduri despre natura poeziei” (Editura Spandugino);

Debut – **Sorin Despot**, „apasă” (Editura Cartea Românească);

Premii speciale:

Andrei Oişteanu pentru volumul „Narcotice în cultura română. Istorie, religie şi literatură” (Editura Polirom);

Ion Vianu pentru volumul „Amor intellectualis. Romanul unei educaţii” (Editura Polirom);

Premiul naţional pentru literatură – **Gabriel Dimisianu.**

La dramaturgie şi la literatură pentru copii şi tineret nu s-au acordat premii.

Juriul a fost format din Al. Dobrescu (preşedinte), Andrei Terian, Paul Cernat, Mircea Bârsilă şi Gellu Dorian.

▣

Şi Gala ca un premiu

Şi Gala de decernare a Premiilor USM pe 2010 a fost un regal cum n-a mai văzut glorioasa instituţie a scriitorilor în ultimele două decenii. S-a redeschis cu această ocazie Sala Mare de la Uniune – un spaţiu ce părea părăsit, uitat de mulţi ani. Gala a fost televizată – au filmat mai multe televiziuni, iar Moldova 1 a promis că va difuza un reportaj amplu de la eveniment.

Ceremonia, garnisită cu numere artistice, a atras multă lume – scriitori, ziarişti, oameni de artă, politicieni, studenţi. Arcadie Suceveanu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, Teo Chiriac, vicepreşedinte, şi ceilalţi colegi din noua conducere au dorit să spargă umila tradiţie, „de subsol”, a premiilor literare, şi să confere evenimentului demnitatea cuvenită.

Nouă ne-a plăcut:

- Felul de a modera al lui Arcadie Suceveanu: distins, elegant, meticulos în ceea ce priveşte ritualul inerent unei asemenea manifestaţii;

Liliana Armaşu - Premiul la Poezie - şi Arcadie Suceveanu, preşedintele USM (fotografii: revista *Contrafort*)

- Cvartetul muzical care a acompaniat Gala (excelentă ideea!);

- Schimbul de replici – prietenoase dar şi insistente, pentru că s-a considerat că trebuie să aflăm câte ceva din culisele deliberărilor, pe alocuri dramatice, care au însoţit desemnarea premianţilor – între membrii Juriului şi conducerea USM;

- Fraza cu „securiştii deghizaţi în patrioţi” din cuvântul de mulţumire al Mariei Paula Erizanu (doar că a scăzut tonul şi nu s-a prea auzit);

- Aplombul scenic şi apetitul pentru expresia artistică ale lui Leonid Bujor, consilier al primului-ministru. Dar multele sale intervenţii au fost bine primite, întrucât domnia sa înmâna la sfârşit câte un plic;

- Umorul fără vârstă şi ironia tonică ale lui Aureliu Busuioc, care a urcat pe scenă în aplauzele publicului;

- Zicerea lui Dumitru Matcovschi: „Avem un singur poet naţional, Eminescu!”, adică să nu descoperim câte un „poet naţional” în fiecare an;

- Emoţia autentică şi „electorală”, dar şi încercarea de hermeneutică a lui Dorin Chirtoacă, primarul de Chişinău, care aproape că a ghicit titlul unei cărţi de poezie a maestrului Matcovschi;

- Comentariul lui Val Butnaru la primirea Premiului de Excelenţă: „Cred că am înţeles cu toţii că am avut un juriu nu doar exigent, dar şi intransigent”. Şi tot el: „Vă îndemn să nu uităm să ieşim duminică la alegeri, pentru a nu scrie a doua zi, parafrazând titlul cărţii Lilianei Armaşu, „Singurătatea de luni”.

Rezumând: A fost un eveniment memorabil, unanim apreciat de cei prezenţi, un eveniment ce confirmă spiritul de înnoire pe care l-a adus *schimbarea* de la Uniunea Scriitorilor. Ceea ce am recomanda, este ca această Gală să fie mai sprintenă. Adică să învăţăm măsura discursurilor, elogiilor, emoţiilor, glumelor... Poate la anul.

Vasile Gârneţ

▣

Revista *Contrafort* poate fi procurată (inclusiv numere mai vechi) la librăria “Pro Noi/Luceafărul” de la parterul Uniunii Scriitorilor din Moldova (str. 31 August nr. 98. Telefon 237541) şi la sediul redacţiei.

Contrafort

Editori:
*** Institutul Cultural Român**
*** “Contrafort” SRL**

Director: **Vasile Gârneţ**
Redactor şef: **Vitalie Ciobanu**

Redactori asociaţi:
Grigore Chiper, Nicolae Spătaru, Eugenia Bojoga, Vladimir Bulat, Lucreţia Bârlădeanu, Iulian Ciocan, Constantin Cheianu, Alex Cosmescu
Procesare computerizată:
Vitalie Stelea
Culegere texte: Ana Druţă
Corector: Aleutina Saragia

Adresa pentru corespondenţă:
2012, Chişinău,
Bd Ştefan cel Mare, 134,
Oficiul poştal 12,
Căsuţa poştală nr. 155

Sediul redacţiei Contrafort:
str. 31 august nr. 98,
Chişinău, Republica Moldova,
tel./fax 23 24 79
e-mail: contrafort@moldnet.md
web: http://www.contrafort.md

Publicaţie înregistrată la Ministerul Justiţiei al Republicii Moldova la 5 mai 1995, nr. 10602137

Orice reproducere a textelor, fotografiilor şi ilustraţiilor apărute în *Contrafort* se va face numai cu acordul scris al redacţiei.

◆

Revista aşteaptă colaborările dumneavoastră fără a se obliga să le publice pe toate şi integral. Materialele nu trebuie să depăşească 7 000 de semne (cu spaţii) de calculator. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează şi nu se înapoiază. Responsabilitatea pentru conţinutul textelor publicate în *Contrafort* revine integral autorilor.

◆

Invităm autorii din Basarabia şi România să expedieze pe **adresa pentru corespondenţă** a redacţiei exemplare din cărţile nou-apărute, pentru a fi prezentate şi recenzate. Invitaţia este valabilă şi pentru toate revistele de cultură.

Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Indice de abonament pentru Republica Moldova - 30692.

Abonamente:
6 luni - 36 lei;
12 luni - 72 lei.

Format A-3, tipar ofset.
Tiraj: 1000 ex.
Vizitatori lunar pe web site: 15 000

Tipărit la tipografia “Prag-3”,
str. Petricani nr. 94,
tel. 23 79 56. Com. 1257

Vasile Gârneţ

Liantul democraţiei la moldoveni

Tânăra noastră democraţie a mai trecut printr-o încercare: alegerile locale care, aşa cum s-a întâmplat în ultimii ani, ne-au găsit şi de această dată nepregătiţi. Adică, puteam pierde ceea ce se părea că am câştigat în alegerile parlamentare anticipate de anul trecut. Chişinăul, care n-a avut după ’89 un primar comunist ales, ar fi putut fi adjudecat de partidul lui Voronin. Puţin a lipsit. Ce a prisosit a fost o guvernare amatoristică a capitalei de către liberali şi o debandadă la nivelul Alianţei pentru Integrare Europeană, care pornise cu tocmai trei candidaţi în cursa pentru fotoliul de primar general. Acestora li s-a mai adăugat pe parcurs un al patrulea – misteriosul disident PLDM-ist Mihai Godea. Fostul camarad de încredere al lui Filat descoperise brusc incompatibilităţi fundamentale între el şi partid, pe care îl vedea lunecând inexorabil în braţele lui Voronin. În mod ciudat însă, Godea a înţeles să lupte împotriva comunismului aglomerând concurenţa pe eşichierul de dreapta. Divizarea voturilor electoratului democratic a condus la o situaţie de coşmar: candidatul PCRM, Igor Dodon, a fost la un pas să câştige alegerile din primul tur. Şi cu certitudine le-ar fi câştigat, dacă liberal-democraţii nu renunţau la favoritul lor, Victor Bodiu. A fost un gest de solidaritate în extremis în interiorul Alianţei, cum puţine am avut din partea liderilor actualei guvernări. Tot graţie unei solidarizări, dar de data aceasta din partea electoratului democratic, care a venit într-un număr mai mare la vot, Dorin Chirtoacă a obţinut victoria în turul doi la o diferenţă de doar câteva mii de voturi.

Ce ne-au arătat aceste alegeri?

În primul rând, faptul că pericolul comunist în Basarabia este încă foarte mare şi că el poate fi contracarat doar printr-o unitate şi solidaritate a cetăţenilor cu convingeri democratice. PCRM a mai pierdut teren în ultimii doi ani (vezi şi rezultatele pe ţară ale alegerilor locale din 5 şi 19 iunie), însă nu suficient cât să nu spere că îşi poate lua revanşa. Are de partea sa slăbiciunile actualei guvernări, laşitatea şi inerţia sistemului ce nu se lasă reformat şi, nu în ultimul rând, imensul sprijin al Rusiei, care nu acceptă să scape Moldova din mâini şi va investi în acea forţă politică – indiferent de titulatura ei – capabilă să stopeze ascensiunea noastră spre Europa. Dovada acestui calcul pragmatic este chiar Igor Dodon – favoritul ruşilor din actualele alegeri –, cel care nu s-a încurcat în probleme de doctrină şi a preferat să nu scoată în prim-plan simbolurile tradiţionale ale comunismului. Şi cred că a fost o tactică destul de inteligentă. Mulţi moldoveni, loviţi de sărăcie şi dezamăgiţi de prestaţia primarului Chirtoacă, au căzut în plasa demagogiei candidatului comunist. Nu i-a deranjat, şi acesta este un motiv în plus de îngrijorare, nici românofobia de grotă a lui Igor Dodon (vezi textul său intitulat „Unire, moldoveni!”) şi nici dispreţul său pentru intelectualitatea ţării...

În al doilea rând, există problema votului etnic în Basarabia. Avem în jur de 25 % de cetăţeni rusofoni care nu vorbesc limba română şi nu se recunosc sub nici o formă în obiectivul de integrare europeană proclamat de actuala putere. Ei rămân legaţi printr-un cordon ombilical de Federaţia Rusă şi de trecutul sovietic. Această atitudine o credeam proprie doar cetăţenilor mai în vârstă, care au trăit în URSS, dar observ că este îmbrăţişată cu fervoare şi de către tinerii rusofoni. Un segment de electorat, mai mult absent şi plictisit de agitaţia identitară de la Chişinău, este acum foarte activ şi militează pentru păstrarea actualului *status quo* – adică o Moldovă în sfera de influenţă a Moscovei. Ei au fost stârniţi (mai potrivit ar fi de spus „treziţi”) de stridenţa unor declaraţii unioniste pe care le-au făcut unii politicieni din Coaliţie, declaraţii rămase fără niciun fel de consecinţe practice pozitive. Adică nu am apropiat Unirea cu nici măcar un milimetru, dimpotrivă: am dat semnal de mobilizare tuturor celor care ne urăsc.

În al treilea rând, aceste alegeri ne arată că democraţia trebuie consolidată zi de zi prin reforme care să îndepărteze masele de modelul comunist şi sovietic. Omul trebuie să simtă o schimbare în bine în noua conjunctură pentru a nu se mai întoarce la iluzia stabilităţii şi siguranţei din trecut. Actuala putere îşi contemplă excesiv imaginea glorioasă în ochii entuziaşti ai Occidentului, fapt ce îi creează o percepţie deformată asupra situaţiei interne şi a dispoziţiilor populaţiei. Realităţile din Moldova sunt departe de orizontul roz pe care ni-l trasează guvernanţii: reformele bat pasul pe loc, garniturile de funcţionari corupţi şi sabotori doar au schimbat steagul, iar sărăcia, injustiţia, lipsa de perspective pentru tineri, întârzierea apariţiei unor oportunităţi de angajare în câmpul muncii continuă să alimenteze exodul basarabenilor. Pierderea sprijinului popular pentru un program de reforme va conduce inevitabil şi la dezamăgirea Occidentului, şi atunci susţinerea financiară, dar şi negocierile deschise pentru alinierea Moldovei la un şir de acorduri economice care să ne apropie de UE (prin ieftinirea biletelor de avion, eliminarea taxelor la exporturi, favorizarea investiţiilor etc.) se vor bloca.

Această stare de fapt din republică – asemeni unei cardiograme ce dezvăluie nemilos o gravă afecţiune – ar trebui să stea ca un perpetuu avertisment în faţa politicienilor noştri atunci când se dedau la reglări de conturi şi faulturi reciproce în Alianţă. Nealegerea preşedintelui ţării reprezintă o bombă cu ceas, care poate declanşa în orice moment noi alegeri parlamentare anticipate cu rezultate imprevizibile.

Partidele din Alianţă trebuie să găsească – aşa cum sperăm că au primit semnale foarte clare cu prilejul alegerilor locale – puterea şi înţelepciunea de a fi împreună nu doar pe hârtie, ci printr-o guvernare solidară, de a nu miza pe partituri separate, egoiste, de a pune surdină gâlcevilor interminabile care descurajează electoratul. Şi, în acelaşi timp, să afle o „formulă de solidarizare” cu nevoile şi aspiraţiile poporului. Există în mediul rural, dar nu numai acolo, un sentiment de abandon: oamenii nu văd soluţii la problemele lor şi asta îi face pradă uşoară discursului comunist, care le promite resuscitarea unui „trecut sovietic luminos” în schimbul unui viitor european încă nesigur.

Imaginea crispată a lui Voronin, care a anunţat că va contesta în justiţie rezultatul alegerilor din Chişinău şi va cere organizarea unui tur 2 repetat, nu prevesteşte nimic bun pentru liniştea socială din Moldova. Dar s-ar putea să cimenteze relaţiile din interiorul coaliţiei de guvernământ, poate chiar să salveze Alianţa pentru Integrare Europeană. Până la urmă frica, nesiguranţa, existenţa unui pericol comun reprezintă pentru nişte parteneri politici, bolnavi de suspiciune reciprocă, un liant mai puternic decât angajamentul în jurul unui proiect naţional. Aşa arată, deocamdată, faţa democraţiei moldoveneşti.

▣

In memoriam

Plecarea lui Serafim Saka

În ultima decadă a lunii mai ne-a părăsit Serafim Saka – unul dintre marii prieteni ai revistei noastre. Dispariţia lui Serafim Saka reprezintă o grea pierdere pentru literatura română şi pentru spiritul democratic din Moldova. Serafim Saka este autorul unor volume de proză – *Era târziu* (1968), *Vămile* (1972), *Linia de plutire* (1994) şi romanul autobiografic *Pe mine mie, redă-mă*, pe care, din păcate, nu a apucat să-l vadă ieşit de sub tipar. A publicat şi câteva cărţi de publicistică şi de interviuri: *Basarabia în Gulag*, *Pentru tine bat*, *Orbirea* şi *Aici şi acum* (apărut anul trecut într-o ediţie revăzută), în care a evocat în pagini memorabile, răscolitoare, calvarul totalitar al basarabenilor, dar şi destinul unor intelectuali şi artişti emblematici pentru istoria postbelică a Moldovei.

Saka a fost întreaga-i viaţă un revoltat, un spirit neînregimentat. Înainte de ’89 a avut parte de numeroase şicane şi persecuţii: sovieticii nu l-au iertat pentru atitudinile sale insurgente, pentru ironia sa corozivă. Nu l-au ocolit din această cauză nici pizma şi nici delaţiunile unor confraţi, pentru că o societate a cenzurii şi a ierarhiilor răsturnate favorizează răbufnirea diferitor frustrări şi resentimente nutrite de mediocrităţi la adresa oamenilor de valoare. Saka a fost una dintre vocile cele mai puternice ale renaşterii naţionale din anii 1988-’91, însă spiritul său polemic nu a fost văzut cu ochi buni de noua protipendadă culturală de la Chişinău, instalată în posturi de decizie – la ministere, în presă, la uniunile de creaţie.

Serafim Saka a condus o vreme un club de dezbateri, foarte popular la Uniunea Scriitorilor. Confratele nostru a fost ingredientul viu al oricărei reuniuni literare. Vocea sa incomodă a alimentat numeroase discuţii şi polemici la Chişinău, nonconformismul, independenţa judecăţilor, respingerea infatuării şi a lichelismului naţional i-au întărit faima de „cârtitor de serviciu”, transformându-l în ţinta unei aversiuni constante din partea impostorilor de pe scena culturală.

Serafim Saka a adus prin proza sa un topos urban, un freamăt de modernitate şi intelectualism, aşezându-se într-un contrast izbitor cu ruralismul desuet care domina literatura basarabeană în anii ’70-’80. Conectat puternic la actualitatea politică şi culturală românească, dl Saka a cultivat numeroase relaţii cu scriitori din Occident şi cu spirite democrate de la Moscova, cum sunt Andrei Bitov şi Vladimir Makanin, inclusiv prin intermediul PEN Clubului din Moldova, al cărui membru-fondator şi preşedinte a fost. Tinerii scriitori basarabeni, în special optzeciştii, au avut pentru dl Saka un mare respect şi o profundă solidaritate, iar acesta, la rândul său, s-a simţit afin cu opţiunile lor estetice şi politice.

Serafim Saka a plecat trist şi decepţionat de traseul Basarabiei, de impactul scăzut al cuvântului scriitoricesc. Parcă pentru a-i confirma aceste amărăciuni, la funeraliile sale nu au venit nici reprezentanţii de la vârful actualei puteri (acaparaţi, pesemne, de febra alegerilor locale), cu excepţia primarului general Dorin Chirtoacă. La fel de meschini s-au dovedit şi unii colegi de breaslă, care nu au putut trece, nici măcar la ceasul despărţirii, peste nişte supărări personale.

Cine mai are nevoie de scriitori în Republica Moldova? Chiar dacă mai-marii zilei cred că se pot dispensa de ei, un popor nu poate dăinui decât prin oamenii săi de spirit. Destinul lui Serafim Saka ne transmite un mesaj: vai şi amar de comunitatea care va rămâne restanţieră la materia cultură şi demnitate.

Vitalie Ciobanu

Binevoitoarele şi Istoria

,,Sunt un om ca şi ceilalţi, sunt un om ca şi voi.
Zău, dacă vă spun că sunt ca voi!"
(Maximilien Aue)

Jonathan Littell e un autor american, evreu de origine. Debutează în franceză cu romanul **Binevoitoarele** (*Les Bienveillantes*, Gallimard, 2006) şi o face într-un mod magistral. Operă de amploare ce-i va aduce în 2006 Premiul Goncourt şi Marele Premiu al Academiei Franceze. Cititorul redescoperă istoria celui de-al Doilea Război Mondial narată

de
Alexandru Tabac

de Maximilien Aue, ofiţer SS, participant pe frontul de Est, martor al contraofensivei sovietice, al exterminării evreilor şi al înfrângerii Germaniei naziste. Maximilien e un personaj fictiv, alegoric, condamnat unor tribulaţii şi întâmplări halucinante, dar înconjurat de nume reale: Himmler, Eichmann, Speer, Göring, Kaltenbrunner, Jodl, Hoss. Şi sunt doar câteva exemple.

Construcţia romanului e una tradiţională, scris într-o manieră clasică, nepretenţioasă, unde conţinutul primează asupra formei literare. Cele şapte capitole, intitulate muzical, *Toccata, Allemande 1 şi 2, Curantă, Sarabandă, Menuet (în rondouri), Air, Gigă*, asigură coloana sonoră a romanului. **Binevoitoarele** tratează destine individuale (Aue, Thomas), colective (comunităţi de evrei, de ţigani), naţionale (poporul polonez, german, rus). Meritul incontestabil al lui Jonathan Littell constă în faptul că ,,epopeea" conflagraţiei depăşeşte dimensiunea pur ficţională, beletristică. Termenul de „lucrare" pare chiar mai potrivit decât cel de „roman". E în acelaşi timp un pertinent studiu etnografic (creionează etnografia popoarelor caucaziene), lingvistic (identificarea unor izoglose, a elementelor vernaculare, sesizează modificări artificiale ale realităţilor lingvistice), istoriografic (o istorie a istoriei, comentată, interpretată cu o nedisimulată francheţe, mizând pe un determinism necruţător), antropologic (manifestarea comportamentală a fiinţei umane în varii condiţii naturale şi socioculturale).

Autorul încearcă să demonteze o serie de raţiuni antisemite şi să descifreze gestaţia acestora. Justiţia postbelică aruncă anatema, aproape exclusiv, asupra Germaniei naziste, or, mulţi dintre cei ce pozează în ipostaza de protectori ai evreilor probau, în anii premergători izbucnirii războiului, o legislaţie antisemită similară sau chiar mai nuanţată. O altă idee, explicită, anunţă că între cele două tabere – fascism şi comunism – nu existau diferenţe majore. Nazismul viza eradicarea pe principii biologice, rasiale, comunismul – pe baza unor principii sociale. De altfel, Andrei Pleşu declara într-un interviu că principala vină a Occidentului stă în ezitarea de a condamna comunismul.

Antisemitismul nu pornea dintr-o „ură iraţională" faţă de evrei, ci din raţiuni economice şi politice, conchide Dr. Aue. Exterminarea nu s-a produs pentru că evreii ar fi fost o rasă inferioară, aşa cum se susţinea oficial, ci dintr-un impuls contrar. Evreii îi concurau – („[...] *erau inamicii noştri preferaţi, fiindcă prea ne semănau*". p. 96). Pe de altă parte, reflecţiile protagonistului asupra antisemitismului dezvoltă o imagine a imperfecţiunii de care naţiunea germană (şi oricare altă naţiune) se face ,,vinovată" („[...] *insultele pe care oamenii le preferă, care le vin cel mai spontan pe buze, le revelează în final propriile defecte ascunse, fiindcă urăsc în chip natural acel ceva cu care se aseamănă cel mai mult.*" p. 626). Nu e o idee tocmai nouă, o întâlnim şi la Vasili Grossman în *Viaţă şi destin* („*Antisemitismul reprezintă oglinda propriilor neajunsuri ale unor oameni, orânduiri sociale şi sisteme de stat. Spune-mi de ce anume îi învinuieşti pe evrei, ca să-ţi spun de ce te faci tu însuţi vinovat.*" p. 502, Polirom, 2010)

Maximilien Aue imaginează şi un scenariu opus. Ce s-ar fi întâmplat dacă nemţii ar fi ieşit învingători? Cum s-ar fi scris istoria atunci? Cine ar fi fost criminalii de război într-o asemenea situaţie? S-ar fi conformat umanitatea noii realităţi? Cu certitudine, s-ar fi găsit suficiente dovezi în favoarea condamnării sovieticilor şi destule mijloace de a escamota propriile orori. Ambele direcţii sunt condamnabile în egală măsură.

Jonathan Littell e un excelent documentarist (face trimiteri exacte la discursurile oficialilor germani, indicând sursa, conţinutul, importanţa), concomitent imprimă prozei un nuanţat accent subiectiv, confesiv, testimonial. Furnizează cititorului informaţii complexe, edificatoare, de o vastitate impresionantă, excentrice. Una dintre problematicile pe care le impune această scriere ţine de modalitatea de raportare a cititorului, de convenţia literară. ,,Interpretul" acceptă pactul ficţional (îl semnează chiar din primul capitol, *Toccata*), dar e tentat să contrapună factual ficţiunii lui Littell confesiuni de genul – *În umbra lui Hitler, Albert Speer sau Mărturia secretarei particulare a lui Hitler*. Insolitul receptării şi comparaţia „izvoadelor" obligă la asumarea acestui demers, invită la o lectură completă a culiselor istoriei.

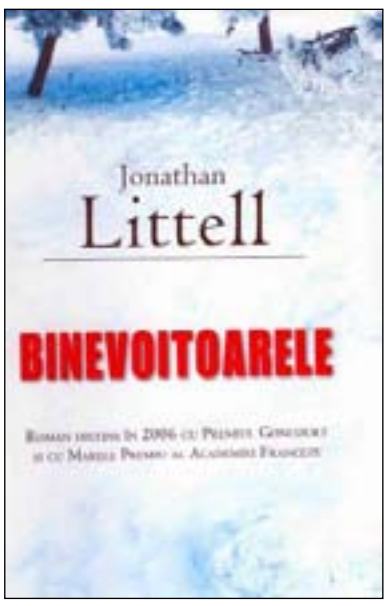

Dacă personajele lui Bernhard Schlink (*Cititorul, Întoarcerea acasă*) sunt în mare măsură purtătoare de vină, marcate de păcatele proprii sau de cele ale părinţilor, Maximilien Aue nu-şi regretă ororile („[...] *aceste însemnări* [...] *nu vor fi un act de pocăinţă. Nu regret nimic: mi-am făcut treaba, asta-i tot.*" p.10). Aue povesteşte pentru propria „igienă morală", se justifică, dar o face cu o luciditate demonică, departe de lamentaţiile ipocrite ale altor supravieţuitori. Emite o concluzie: au ştiut cu toţii, unii s-au sustras responsabilităţii, alţii au preferat să ştie mai puţin, nu au cunoscut detaliile tehnice, dar au ştiut.

Desele trimiteri la tragediile antice greceşti (Sofocle), la dialogurile lui Platon (*Banchetul, Republica*), la opera marilor scriitori (Proust, Shakespeare, Tolstoi, Sthendal, Kafka), la compoziţiile clasicilor (Bach, Chopin, Debussy, Wagner, Satie), citatele excerptate din filosofii germani stabilesc punţi intertextuale relevante, resorb semnificaţii şi reprezentări imagologice. Credibilitatea protagonistului e discutabilă, am putea identifica două tendinţe – cea interioară, generată de senzaţii, trăiri, argumentaţii, convingeri politice care rezistă, şi – una rezultată din factorul extern – aflat în foarte multe locuri (Ucraina, Crimeea, Caucaz, Stalingrad, unde e rănit grav, Germania, Franţa, Ungaria, Pomerania, iarăşi Berlin), suferind diverse afecţiuni, accidente, scăpând de fiecare dată de moarte ca prin miracol – toate acestea proiectându-l în sfera neverosimilului. E una dintre carenţele de construcţie ale acestui personaj.

Jonathan Littell ştie să suscite interesul cititorului, să creeze un orizont de aşteptare, o acumulare de tensiuni. Descriptează psihologia personajelor, înregistrând cu acribie orice alterare a meteorologiei războiului. Există, bineînţeles, şi o doză de artificialitate, însă e bine ponderată şi nu e decât fructul unei construcţii livreşti. Maximilien e un personaj complex, contradictoriu (incestuos, invertit, cult, rafinat), surprinde pe parcursul celor aproape 900 de pagini, e într-o continuă formare. Oricât ar încerca să ne convingă că a fost o simplă „rotiţă", că nu a avut decât un „rol periferic" în această poveste, rămâne un criminal (e suspectat de paricid, îl omoară pe Thomas, cel mai bun prieten – *adjuvantul*).

Binevoitoarele nu e un roman care îşi propune să răstoarne percepţiile generale, mai degrabă încearcă să pătrundă tenebrele istoriei, să ofere piste valide, umblă la detalii; pe alocuri incomodează, dovadă că încă nu a fost tradus în rusă. Afirmaţii de genul *cartea reconstituie o epocă* sunt inadecvate. Romanul îşi construieşte propria lume, cu filiaţii însă în cea reală.

———————

Jonathan Littell, ***Binevoitoarele,*** Editura RAO, 2008, 896 pag.

▣

Cavoul literaturii basarabene

Constantin Cheianu

...Venisem la Uniunea Scriitorilor pentru a participa la şedinţa unui juriu şi, fiindcă mai rămâneau vreo zece minute până la ora stabilită, Teo Chiriac mi-a propus să intru la Muzeul Literaturii, unde era omagiat un scriitor dispărut de puţin timp.

Am păşit fără prea mare chef în acel spaţiu neprietenos, unde am descoperit un grup din vreo douăzeci-treizeci de inşi, dintre care scriitori erau mai puţin de jumătate. Abia dacă se auzea ce spun vorbitorii, toţi păreau să asiste la un ritual formal, nu se vedeau jurnalişti, televiziuni.

Am avut sentimentul că e vorba de un scriitor dispărut de mulţi-mulţi ani, unul uitat.

După impresia vizuală, a venit şi cea olfactivă, binecunoscuta combinaţie de praf, igrasie şi tipărituri vechi, pe care am simţit-o când am ajuns pentru prima dată aici, în studenţie. Nu se schimbase nimic... Mint, aerul de vechi şi delăsare era mult mai accentuat. Pe binecunoscutele blocuri-poliţe de un albicios vag, murdar, sub plăci de plastic brutal înşurubate, zgâriate şi înceţoşate, zăceau aceleaşi cărţi vechi cu chirilice. Aranjate neglijent şi alandala, mi-au trezit asociaţii cu volumele pe care „anticarii de ocazie" le vând în stradă şi care sunt trântite uneori direct pe asfalt.

Acum realizam cu exactitate ce sentiment îmi trezea muzeul nostru în rarisimele ocazii când nimeream aici: acela de cavou. Sau, dacă vă sună mai nobil, de mausoleu. Când vii la Uniunea Scriitorilor şi urci la etajul doi, unde se află conducerea, traversezi inevitabil acest etaj intermediar, mort întotdeauna. Lângă scară e uşa aceea monstruoasă, îmbrăcată în tablă, fără mâner, parcă bătută în cuie, care îţi dă senzaţia că e a unui depozit. Se deschide doar din interior, adică o pot face doar „morţii".

Cavoul, aşa cum îi stă bine, este mai tot anul închis. Din când în când se face câte o omagiere de genul celei la care asistam, atunci este deschis şi intrăm aici la o reîntâlnire cu morţii. Nu şi iarna, când, din cauza gerului din incintă, nu se poate sta. Ceva din felul în care sunt aranjate toate aici, plus mirosul de praf şi cărţi, exista şi în biblioteca din satul meu, numai că acolo, totuşi, ambianţa păstra semnele prezenţei umane.

Scriitorilor le place să se declare păstrători ai memoriei poporului. Ceea ce îţi sare în ochi în muzeul nostru are proporţiile unei atitudini de-a dreptul cinice faţă de propria memorie. M-am distrat să admit că poate halul în care este muzeul acesta revelă un adevăr profund, de care membrii Uniunii Scriitorilor sunt, totuşi, conştienţi. În contrast cu modul agresiv de a-şi impune persoana în timpul vieţii, indiferenţa cvasitotală faţă de ceea ce se va întâmpla după dispariţia fizică arată, probabil, cum se văd ei proiectaţi în eternitate.

Sau poate lucrurile sunt mai banale, poate lor li se pare că aşa e bine şi că anume aşa trebuie să arate un muzeu de literatură.

...Mi-am amintit că scriitorul omagiat – Anatol Codru – avusese cu doar vreun an şi ceva în urmă, când mai era în viaţă, un eveniment, o lansare de carte sau o premieră, nu mai reţin bine. Ce agitaţie atunci, câte flori, câte sute de invitaţi! Mai multe televiziuni au dat reportaje, ziarele „alor noştri" i-au dedicat spaţii generoase, mi s-a spus că şi banchetul a fost pe măsură.

Ce prăpastie între agitaţia de atunci şi „pomenirea" umilă de acum! Sigur, dacă omul mai era în viaţă, forfota ar fi fost tot atât de formidabilă.

Peste încă un an-doi, puţini din aceşti douăzeci de inşi vor mai putea fi aduşi la o altă omagiere. Peste alţi doi-trei ani, totul se va fi încheiat.

Eu credeam că gloria scriitorului basarabean ţine mai mult.

Poate că priveliştea pe care o contemplam merita să fie văzută nu doar de douăzeci-treizeci de inşi, ci de toţi cei trei sute de membri ai USM? O necesară terapie, nu, o binevenită întâlnire cu *sic tranzit gloria mundi*?...

...Am avut sentimentul că pătrunsesem, de fapt, undeva în spaţiul „de dincolo" şi acolo scriitorul dispărut era cinstit exact atâta cât merita, adică de vreo douăzeci de morţi ca şi el, printre care mă strecurasem şi eu.

Am ieşit, brusc, de acolo, la aer.

▣

Versuri în căutarea antologicului

de
Grigore Chiper

În recentul volum, **Chişinăul e o tabletă de ciocolată**, Aurelia Borzin rămâne fidelă curentului minimalist, declanşat cu mare vervă de poeţii optzecişti, care au deschis mai multe direcţii şi piste, aprofundate şi variate până în prezent. Spre deosebire de Dumitru Crudu, care a împins cel mai departe tendinţa şi a căutat să desacralizeze şi să desimbolizeze poezia într-un demers al concreteţii suficiente sieşi, poeta reabilitează totuşi simbolul şi psihologicul. Poezia ei este marcată de simbol şi trăire, nu este atrasă de o conceptualizare a realului. În spatele contingentului nu se întrevede schema, ideea, construcţia. Poeta nu e doar descriptoarea unei realităţi suspendate. Imanentul este convertit în transcendenţă. De la o realitate fără miză, aşa cum apare la minimaliştii conceptuali, poezia Aureliei Borzin îşi caută un Dumnezeu prin labirintul întunecat al existenţei trăite de zi cu zi. Un personaj din prima parte a plachetei se numeşte Luca, altul, din a doua parte, Marcu. Referinţele evanghelice sunt transparente, plasate într-un context totuşi laic până în măduva oaselor, cel mult mitologic: „se făcea că-mi scrijelam pieptul cu o bucată de sticlă/ voiam să-mi scot inima la suprafaţă" (*luca*). Luca sau Marcu reprezintă doar expresia unei simbolizări poetice, a depăşirii unui cadru strict mecanic, formal.

Când poemul nu accede la simbol din diverse motive, poeta apelează la procedeul grafic *(T(e)-tisme*, poemul fără titlu de la p. 25 etc.), în genul poeziei şi criticii literare scrise de Em. Galaicu-Păun. Poemele grafice sunt proliferarea unei stări indeterminate. Dar şi aici reliefarea unui grafem conduce la transmiterea „deasupra barierelor" a unui mesaj secret. *T* nu este atât valoarea unui mister, ca la Camil Petrescu, cât vizibilizarea unei voci inconştiente şi incoerente. Poemele cu diagrame jucăuşe sunt aidoma ilustrării unei lucrări ştiinţifico-psihologice, în care sunt demonstrate semne de colaborare logică într-un haos aparent fără derivă. În treacăt fie spus, coincidenţele cu poezia lui Galaicu-Păun nu se încheie aici: operaţiile de construcţie şi deconstrucţie, asemeni fluxului şi refluxului, se ţin lanţ: „figura ta demontată de neso**M**n din cuvinte am început s-o asamblez" (p. 25) sau „dacă tai (cu acurateţe!) doar secvenţele plăcute/ ale vieţii apoi le alături/ (că nu pot să nu se alăture)/ poţi să lipeşti ca un puzzle/ până ţi se adună de-o viaţă normală" (*T cel adevărat*). Însăşi definiţia Chişinăului (scoasă în titlul cărţii) porneşte de la „Ch-ău", lipsită însă de anvergura modelului. Dacă „Ch-ăul" lui Galaicu-Păun e o baleagă, desfăcută într-o infinitate de conotaţii, iar eul liric se simte şi el pleoştit, Chişinăul lui Borzin „e o tabletă de ciocolată", iar eul, lichefiat. Poemul nu radiografiază magistral „după chip şi asemănare lui" *(lichefiat)*, ci redă un instantaneu, unul din infinitele posibile.

O altă trăsătură, prin care poezia Aureliei Borzin iese în evidenţă, este trăirea frenetică, în vis sau aievea, declarat sau tacit, a unei stări continui de libertate. E libertatea de mişcare şi asociere, menţinându-se în zona bunei-cuviinţe sau pendulând în spaţiul oniricului şi aleatoriului. Plonjarea în eul incomensurabil reprezintă una dintre manifestările acestei libertăţi supreme şi magice, pe care poeta o exersează şi o ipostaziază în permanenţă. Mişcarea nestingherită pe verticală şi pe orizontală, pe distanţe lungi şi scurte este foarte importantă pentru a ţine în primul rând treaz spiritul. E dovada unei flexibilităţi absolut necesare poeziei. Călătoria prin eul psihic cochetând cu complexul lui Oedip („până la absolvirea liceului am dormit într-un pat/ şi credeam că toată lumea e plină de taţi" – *încă un T*) sau cu cel sado-maso („şi eram la fel de neputincioasă ca la trei ani în faţa mamei/ care-mi băga cu sila pe gât bucăţi de slănină cu pâine" – *petrecute*) face parte din proiectul său literar, de care nu se sfieşte. Ea experimentează sfidând limite şi tabuuri. În această albie a tatonărilor trebuie remarcate dibuirile de stări – confuze sau aproximative –, cuprinse în termenii ambiguităţii, paradoxului, angoasării sau insolitului: „cobor în stradă cu urechile tăiate/ braţele retezate de trup tunsă chel// un animal spânzurat de un cârlig la măcelărie (*au început să ne abandoneze*). Limbajul poetic e al sugestiei moderne. Dar la celălalt capăt, titlurile vorbesc despre libertate prin diferenţă: *cătuşe, fotoliul, ş...ah-mat, claustru, mormânt, mirosul care m-a ţinut ca pe un câine în lanţ* etc. Sunt titluri care descifrează o teamă de ameninţare a libertăţii (întâi şi întâi a celei interioare şi creatoare). În cătuşe, viaţa care nu se grăbeşte să se împlinească merge mână în mână cu „...poemul ăsta dezgheţat de-a binelea până-l scriu/ o apă" (*cătuşe*). Autoreflexivitatea aşază poemul în centrul actului de scriere. Asistăm la numeroase exerciţii de artă poetică. Arta ei se conjugă din aceste reflecţii despre libertate şi despre facerea poemului-personaj. Motivul ruperii cătuşelor este unul recurent: „fumul ne ţinea la distanţă/ legaţi/ ne-am smucit mânji nărăvaşi/ să ne eliberăm capetele din hamurile lui/ să ne scoatem căluşurile" (*dispariţie*).

Parte a acestei lupte intermitente reprezintă şi eul liric colectiv, format din eu şi tu, situaţi de cele mai multe ori pe baricade diferite. Dialogismul poetic este practicat pe scară largă: de la confruntările cu un tu real-ipotetic la un tu ca formă a eului scindat. Nu e cu putinţă a disocia tot timpul cei doi parteneri ai dialogului liric. E cert doar că dialogismul este unul dintre procedeele preferate. Noi nu înseamnă portavocea unei colectivităţi amorfe şi desfigurate, aşa cum se întâmplă în poezia de tip mesianic. Noi este compus din două elemente private, sensibile, dispuse lirismului intim. Noi este aşezat frecvent sub semnul eroticului, iar de la Eros la Thanatos nu-i decât un pas: „când am ieşit din cafenea ştiam că nu o să ne vedem curând/ nu va mai veni nimeni în locul acesta amenajat pentru moarte" (*pleci*).

În *Ars poetica* Aureliei Borzin, poemul este interpretat ca obiect artizanal sau martor obiectual. Poemul-confident o întoarce pe poetă pe drumul ancestral al poeziei: „...îţi voi alerga prin sânge cum gonesc prin/ **m**aţele acestui poem biciuindu-l dându-i foc" (*ş...ah-mat*). Poemul ca obiect, dragoste chinuitoare şi moarte fatală sunt câteva dintre ingredientele poeziei, pe care autoarea le manevrează înnobilându-şi proza poetică.

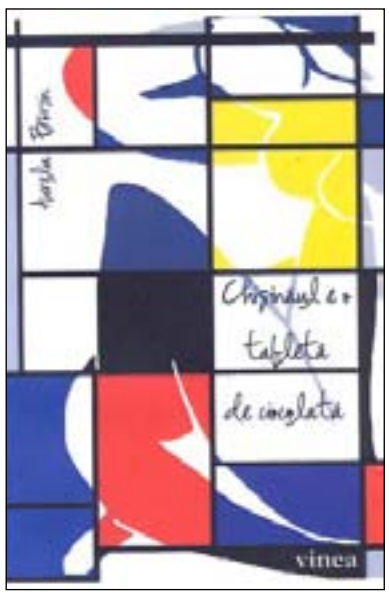

gaRdul este o veritabilă poveste pentru proză, dar lipsa detaliilor o transformă în poezie. Poemele pot exista şi fără detalii, pe bază de generalitate. Dar tocmai invocarea unor detalii şi mai ales mixarea lor creează unele nedumeri, coborând poemul acesta în interregn. Este vorba de femeia (invocată în text) „năucitor de frumoasă", care a dus în fine la apariţia gardului dintre fraţi, şi hotarul politic, care „a împărţit nu numai europa în *ai noştri* şi *duşmani ai poporului*". Înţeleg dorinţa, clară şi în alte poeme, de a sparge cadrul intimist al versurilor. Dar pânza trebuie ţesută mai fin. Motivaţia este indispensabilă în prozopoem.

În a doua parte a cărţii, accentele dialogale se înteţesc. Replica devine mai energică, mai nervoasă şi mai imprevizibilă. Poemul se situează între feminitate rănită şi diatribă asexuată. Poeta recunoaşte cu o francheţe nedisimulată: „durerile personale ies/ oricum la suprafaţă" (*tangenţă*). Biografismul nu se mai ascunde după deget: „...tatăl meu/ construise o casă nu şi/ traiul liniştit în ea/ mama mea născuse trei/ copii nu şi fericirea lor" (*lucrurile prin care înaintăm*). Psihologicul, crispat, îşi arată faţa.

Limbajul ales pentru a vorbi despre sine, despre el, despre dragoste şi despre sex e livresc, complicat, artificios: „o, iubirea care ne închide în cutie/ cutia în altă cutie altă cutie într-o altă cutie în cutie" (*deMONTARE*), după ce în incipit îşi propusese să demonstreze o formulă matematică a dragostei.

Totodată există şi ceva crud, nedospit în cartea Aureliei Borzin, pasaje a căror relevanţă îmi scapă: „stăteam întinsă în hamac goală-goluţă un/ adevăr de 19 ani la vreo 10 metri în/ dreptul meu marcu surâzând cu dicţionarul/ de antonime în braţe deschis la soare/ victor era în dreapta mea dar mai departe/ doar atât cât să intuiască sumarul hamacului" (*matematicește*). Nu lipsesc nici truismele: „eşti certată rău cu gramatica de aia scrii/ poeme fără semne de punctuaţie" (*seară cu draci*).

Volumul lasă o impresie amestecată nu pentru că nu o fi existând versuri bune în el, ci pentru că nu am depistat niciun poem antologic cap-coadă. Biografismul, simbolizarea sau dialogismul încă îşi mai caută armonia în poem.

_____

Aurelia Borzin, **Chişinăul e o tabletă de ciocolată,** Editura Vinea, Bucureşti, 2010

■

Două cărţi de Mariana Codruţ

Areal (antologie de poezie: 1982-2007). Editura Paralela 45, Piteşti, 2011

„Mariana Codruţ se bucură de succes la public şi de un succes de stimă în rândul confraţilor şi criticilor literari. Celor din urmă nu le este greu nici măcar s-o situeze în „careul de dame" al generaţiei optzeciste, alături de regretata Mariana Marin, de Marta Petreu şi Magda Cârneci (care a publicat până în 1990 cu pseudonimul Magdalena Ghica). Altceva le este însă dificil acestora, criticilor – şi anume să recunoască faptul, simplu până la urmă dacă eşti atent şi onest, că Mariana Codruţ, dincolo de generaţii şi de despărţirile de gen, este unul dintre cei mai importanţi poeţi români de azi, cu o voce lirică nu doar foarte bine cristalizată, ci şi extrem de personală, de originală, recognoscibilă şi la lectura câtorva versuri. Este un lirism foarte interesant, pentru mine şi foarte atașant, prin modul în care discursul cumva esenţializat este spart de intruziuni ale realului, fie acesta „gingaș", fie de duritatea dramatică a oţelului, întotdeauna însă marcat de o excepţională notă de autenticitate, de naturaleţe." (*Liviu Antonesei, 2007*)

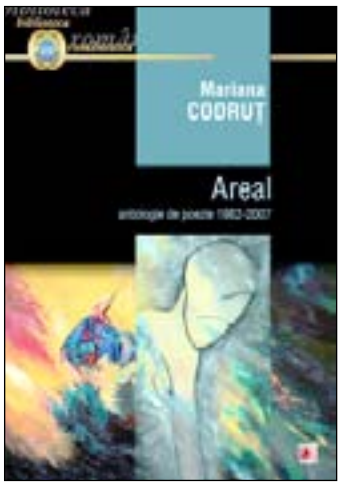

Românul imparţial. Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011

„În lumea literară contemporană dna Mariana Codruţ şi-a construit, discret dar tenace, o identitate netă, ca poet în primul rînd şi apoi ca publicist. Pot judeca, cred, cu oarecare competenţă, performanţa sa publicistică. Ea valorifică o sumă de calităţi native, rare în gazetăria de azi, în ciuda proliferării ei inflaţioniste: e vorba de limpezimea nobilă a stilului, de simţul nedegradat al limbii şi de rigoarea atitudinii. Mariana Codruţ scrie ca un om drept, atent la realitate, atent la nuanţe, dar străin de echivocul oricărei negocieri. Ştiinţa de a valorifica detaliul, dexteritatea optimei formulări şi, în plus, farmecul unei emotivităţi reţinute – sînt notele constante ale scrisului său." (*Andrei Pleşu*)

Comunismul românesc din perspectivă poloneză

de
Alexandru-Florin Platon

Apărută cu mai puţin de o lună în urmă, cartea lui Adam Burakowski, pe care o comentez astăzi, a avut parte de o publicitate mai puţin obişnuită, chiar şi pentru un volum cu un asemenea subiect. Lansată cu mare zgomot la Tîrgul anual de carte de la Bucureşti (la finele lunii mai), re-lansată, apoi, la Iaşi, recenzată, rapid, în cîteva publicaţii culturale importante, comentată de autorul însuşi în două sau trei interviuri, cartea a avut parte de – cum se spune acum – toată mediatizarea necesară pentru a se impune atenţiei marelui public şi specialiştilor. Mă grăbesc să spun că această intensă publicitate nu este cîtuşi de puţin nemeritată. Dimpotrivă! Dar, pînă a arăta de ce, aş observa, mai întîi, că Adam Burakowski (născut în 1977, doctor în ştiinţe politice, dar absolvent de studii istorice) nu este cel dintîi dintre istoricii polonezi interesat de istoria mai îndepărtată sau mai apropiată a românilor şi României. El se înscrie într-o tradiţie a legăturilor istoriografice româno-polone nu numai lungă, ci şi deosebit de consistentă, care, începînd cu P. P. Panaitescu (dacă nu şi de mai înainte), reuneşte, de ambele părţi, nume cunoscute, precum – pentru a nu mă opri decît la cele poloneze – Janusz Zarnowski, Andrzey Dziubinski, Henryk Bulhak şi, desigur, Malgorzata Willaume, ale cărei preocupări pentru trecutul nostru (ca şi prietenia cu istoricii români, îndeosebi ieşeni) datează de mai bine de patru decenii. Ar mai trebui adăugat, în folosul celor care eventual nu ştiu sau au uitat, că istoriografia poloneză a fost, în timpul regimului comunist, destul de prezentă în publicistica intelectuală din România, nefiind întrecută, în această privinţă, decît de istoricii de la revista franceză „Annales”, traduşi masiv la noi în a doua jumătate a anilor ’80 ai secolului XX. Dintre polonezi, doi sînt specialiştii care merită reamintiţi aici: Adam Schaff şi Jerzy Topolski. Primul a devenit cunoscut la noi prin *Istorie şi adevăr* (Bucureşti, Ed. Politică, 1982), al doilea, prin *Metodologia istoriei* (Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987) – două cărţi de referinţă la vremea lor, care ilustrau o reflecţie nu numai bine articulată, ci şi singulară în istoriografia marxistă est-europeană despre condiţiile de ştiinţificitate ale istoriei (pentru cei eventual interesaţi, menţionez că lectura lor este utilă şi astăzi, chiar indispensabilă oricui se iniţiază în studiile istorice).

Revenind la cartea lui Adam Burakowski (care este, la origine, teza de doctorat a autorului), aş mai nota, tot în preambul, că subiectul ei, în pofida unui interes indiscutabil, este departe de a fi nou. În istoriografia din România ultimilor ani, asemenea cercetări, întreprinse de istorici şi politologi, au fost foarte numeroase, concentrîndu-se fie pe interstiţiile principale şi unele aspecte majore ale defunctului regim (sistemul de represiune şi rezistenţa împotriva acestuia, perioada Dej, evenimentele din 1989 etc.), fie pe specificul său de ansamblu (cărţile lui Dennis Deletant şi ale lui Vladimir Tismăneanu fiind, din acest unghi, de neocolit). Mai rare (dar nicidecum absente) au fost *sintezele* dedicate comunismului românesc (capitol la care trebuie din nou citate textele semnate de Vladimir Tismăneanu, începînd, desigur, cu binecunoscutul *Raport* pe care l-a coordonat). Comparativ cu această impresionantă masă bibliografică, volumul lui Adam Burakowski se particularizează, totuşi, prin cîteva trăsături foarte precise.

Prima dintre ele este amploarea documentării. Se vede imediat că autorul este istoric şi încă unul foarte serios. Adam Burakowski a citit (în românește şi cu spirit critic!) tot ce s-a publicat mai important, pînă acum, pe această temă, la noi, coroborînd sistematic informaţiile bibliografice cu cele documentare. În privinţa documentelor, cartea istoricului polonez aduce, de asemenea, o noutate considerabilă. Cea mai mare parte a documentaţiei sale se întemeiază pe informaţiile extrase din rapoartele ambasadei Republicii Populare Polone la Bucureşti, conservate în arhivele Ministerului polonez al Afacerilor Externe. Autorul le-a citit, ca să spun aşa, cu lupa, completîndu-le cu datele extrase din documentele secţiei externe a CC al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (PMUP), din cîteva fonduri din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehe (care conţin rapoartele din 1968 ale ambasadei cehe la Bucureşti) şi, bineînţeles, din fondul CC al PCR de la Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti, care nu puteau fi omise din această laborioasă investigaţie. Dacă prima condiţie a unei cercetări istorice temeinice o constituie documentaţia exhaustivă, atunci cartea lui Adam Burakowski merită cu prisosinţă acest statut. Iar faptul că reconstituirea perioadei în care România comunistă a fost condusă de Nicolae Ceauşescu a fost făcută dintr-o altă perspectivă decît aceea autohtonă sporeşte simţitor valoarea întregii cărţi. Este, dacă nu mă înşel, pentru prima dată cînd o parte a istoriei regimului comunist de la noi este întreprinsă, la o scară atît de mare, dintr-un unghi de vedere exterior. Însemnătatea majoră a unei asemenea perspective nici nu mai trebuie subliniată. Fără a insista asupra acestui aspect, nu pot, totuşi, să nu constat cît de fidel oglindeau diferitele categorii de rapoarte ale diplomaţilor polonezi din capitala României situaţia din ţara unde îşi desfăşurau misiunea. Pentru cine a trăit epoca respectivă, parcurgerea acestor relatări frapează nu numai prin puternica impresie de *déja vu*. Ea divulgă şi informaţii noi, neglijate (sau, mai degrabă, ascunse) de sursele interne, cum ar fi – ca să nu dau decît un exemplu – manifestaţia studenţilor bucureşteni din seara zilei de 24 decembrie 1968, despre care, pînă la cartea lui Adam Burakowski, nu se ştia mai nimic, în afara celor colportate – îmi imaginez – de „folclorul” local. Nu pot, de aceea, să nu mă întreb cum arată rapoartele inverse, pe care diplomaţii români, aflaţi în post la Varşovia, le-au transmis la Bucureşti despre situaţia din Polonia în acelaşi interval, mai ales, în legătură cu mişcarea sindicală „Solidarnosc”? Ar fi interesant de ştiut cît de bine era informat regimul de la Bucureşti despre ceea ce se întîmpla în ţara (fostă) vecină, dar, pînă la apariţia unui istoric român capabil să facă pentru Polonia ceea ce a făcut Adam Burakowski pentru România sau măcar să se ocupe de modul în care era percepută disidenţa poloneză de către relatările diplomatice româneşti, trebuie să ne mulţumim doar cu întrebarea.

Neobişnuit de bogata documentaţie a cercetării sale i-a înlesnit lui Adam Burakowski o reconstituire deosebit de exactă a istoriei regimului Ceauşescu. Este o altă virtute a prezentei cărţi, care îi subliniază valoarea. Am citit puţine naraţiuni atît de minuţioase şi precise despre ultimii (aproape) 25 de ani ai sistemului comunist din România ca aceea la care mă refer aici. Împărţită în patru capitole, ale căror titluri evocă principalele secvenţe ale ascensiunii dictatorului spre puterea absolută şi, totodată, ale evoluţiei defunctului regim (*Începutul*, *Consolidarea puterii*, *Stagnarea sistemului*, *Prăbuşirea*), povestirea autorului nu omite nici un amănunt semnificativ din istoria instituţional-politică a acelor ani. Autorul merge atît de departe cu acribia reconstituirii, încît insistă asupra tuturor reorganizărilor la vîrf ale puterii (a structurilor, funcţiilor şi atribuţiilor deţinute de principalii activişti), ceea ce este de natură să arunce o lumină şi mai clară asupra specificului voluntarist al întregului sistem. Din acest unghi, se disting două mari tipuri de schimbări, care acoperă, în mare, anii 1967-1974, respectiv 1975-1985/89. Categoria celor dintîi cuprinde schimbările instituţionale, centrale şi locale, care au culminat cu instituirea funcţiei de preşedinte al republicii. Din a doua categorie fac parte nenumăratele rotaţii ale cadrelor, al căror ritm a ajuns, în anii ’80, din ce în ce mai ameţitor şi mai rupt de realitate. Ce se constată din acest amplu tablou? În primul rînd (şi, într-un mod oarecum anecdotic) că ceea ce Ceauşescu numea „spirit revoluţionar” (pretinzînd că-l încarnează) nu era (la el) o vorbă goală: dictatorul înţelegea prin asta schimbarea *continuă*, schimbarea *cu orice preţ*, chiar fără necesitate, ca o (falsă) garanţie a păstrării dinamicii sistemului. Nu sînt, desigur, un specialist în studiile comuniste, dar mă încumet să subliniez aici un aspect esenţial al acestui tip de regim, de mai multe ori evidenţiat, pînă acum, dar care merită mereu reamintit: raportul său specific cu timpul. Adevărata obsesie a „ceauşismului” (a ideologiei comuniste, în general) pentru schimbare (tipică, de altfel, tuturor milenarismelor mai vechi sau mai noi) a fost nu numai expresia unei voinţe personale de putere sau a unui spirit autoritar. Ea reflectă, difuz – acesta fiind cel de-al doilea lucru ce se desprinde din restituţia operată de autor – însuşi postulatul capital al marxismului, potrivit căruia evoluţia socială este guvernată de legi şi are un punct terminus la care se poate ajunge numai dacă sistemul este făcut să se mişte fără întrerupere. În felul său primitiv şi grotesc, Ceauşescu pare a fi fost „inspirat”, şi el, de această filozofie, neînţelegînd (cum nici un lider comunist nu a făcut-o) faptul paradoxal că schimbarea neîncetată a unui sistem prin hipertrofiere birocratică şi măsuri voluntariste îi creşte necontenit inerţia, iar inerţia conduce la stagnare şi, în cele din urmă, la colaps. Este ceea ce s-a şi întîmplat nu numai cu regimul comunist din România, ci şi cu cele din Europa de Est şi spaţiul ex-sovietic (*nota bene*, pe fondul unei crize economice de durată, ale cărei prime semne apar – faptul devine şi mai limpede prin lectura cărţii – în primii ani ai deceniului opt, accentuîndu-se dramatic în decada următoare).

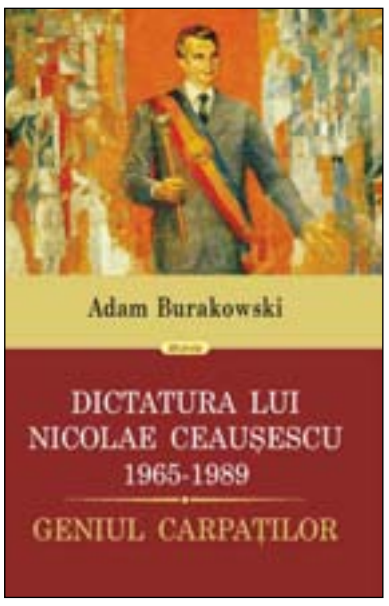

Adam Burakowski nu merge atît de departe cu interpretarea datelor extrase din documente (deşi, fapt lăudabil, el nu omite să compare sistematic tabloul generat de ele cu imaginea celorlalte regimuri comuniste din Europa). Consideraţiile – cum să le spun? – mai „filosofice”, ca cele de mai sus, sînt străine stilului său, mai degrabă pozitivist, factual, de reconstituire a trecutului. Este, însă, meritul indiscutabil al cărţii sale de a pune mai limpede în lumină acest trecut (care încă nu ... trece), ajutîndu-i, astfel, pe toţi cei care l-au trăit – cum se spune – pe propria piele, să-l priceapă mai bine.

_____

Adam Burakowski, ***Dictatura lui Nicolae Ceauşescu (1965-1989). Geniul Carpaţilor***, Iaşi, Editura Polirom, 2011 ▣

Cristian Pătrăşconiu (editor)
Repere intelectuale ale dreptei româneşti.
Prefaţă de Valeriu Stoica. Ilustraţii de Devis Grebu. Editura Humanitas, Bucureşti, România, 2010

„Prezenta carte însumează interviurile realizate de Cristian Pătrăşconiu cu zece personalităţi – Andrei Pleşu, Al. George, Virgil Nemoianu, Neagu Djuvara, Vladimir Tismăneanu, Nicolae Manolescu, Gabriel Liiceanu, Andrei Cornea, Horia-Roman Patapievici, Lucian Boia –, personalităţi revendicate ca repere intelectuale de gânditori mai tineri sau foarte tineri a căror voce şi-a făcut simţită prezenţa, la început cu timiditate, iar apoi din ce în ce mai puternic, în dezbaterea publică şi în viaţa politică din România ultimelor două decenii. O nouă generaţie. (...) Există numeroşi tineri pentru care toate aceste repere intelectuale constituie modele formative. Şi unii, şi alţii, şi maeştrii, şi discipolii au forţa intelectuală de a propune şi de a înfăptui un nou proiect naţional, în continuarea celui paşoptist, dar adecvat la provocările integrării europene şi ale globalizării.” (*Valeriu Stoica*)

Eugenia Bulat

În debara

Al doilea jurnal al unui evadat din Est
O naraţiune poetică. Fragment

...Când pacea aceea velină
va fi să inunde,-n final, chipul tău,
faţa crispată-a oglinzii ce-n lume ai fost s-a desface uşor, liniştit,
ca o apă în ultim fior de desfăt tremurat,
să se-absoarbă-înapoi în cel vis fără timp care-ai fost...

În surâs...

* * *

Ochii ei aveau culoarea mării după furtună.
Erau plini de cadavre-n adânc care nu mai cereau răzbunare.
Răvăşeau un albastru pierdut, ireal şi o ceaţă lăptoasă,
ca gura unui bolnav de convulsii înfrânt.
– O, Doamne, mi-am zis, nu e ea! Ochii ăştia se-ntorc din infern!

La ţărmuri aveau dune galbene, stinse, şi scoici,
erau în ceva corpul acela, din Marques, de mări aruncat înapoi.
– Nu! am strigat îngrozită, în chipul ei mutilat refuzând chipul meu
(ştiam în adânc cele ape prin care-a plutit...).

Şi nu mai voia pentru sine nimic.
– Fii tu mai tare ca noi! a rostit. Te implor să fii tu!... Mărturie să faci.
Şi mai spuse ceva... de copii, sacrificii şi plată.
Tăceam.

Când am atins-o apoi, s-a destrămat într-un plâns,
într-un strigăt tăcut, fără milă-înecat în nămolul acestei lagune.
Era un bocet prelung de aici până-acasă...

* * *

Acum trupul tău devenise egal, uniform, ca un ciorap, ca o mănuşă,
pe toate părţile puteai să-l întorci, să-l priveşti...
În orice ungher era deopotrivă de treaz şi-adormit.

El era harta completă a stării tale de-acum, barometrul.
Tu nu aveai vârstă, nici gen, nici dorinţe, erai mecanism.
Asta făcea Occidentul din tine, căci el asta era: *me-ca-nism*.

Şi sufletul tău devenise egal, uniform, ca un ciorap, ca o mănuşă.
Pe-o parte, pe alta-l priveai şi-l vedeai maladiv, însă rece şi stoic.
Atât doar că voia mult să doarmă, să plângă şi vorbea singur.

Creierul tău se afla sub o lupă enormă, şi-aici îţi servea bisturiul:
vedeai o maşină de gând ce putea să producă orice.
răspundea la-ntrebări virtuale, pe care nici nu ţi le-ai pus.
Te flata.

* * *

...Era în ghenar şi-n Moldova mureau pe şosele poeţii.
Aici tu mureai, pe plantaţii ascunse de ziduri, în Vest.
Coloana-ţi arzândă picta chiar din lava-i miraje
şi oaze de duh salvator dinspre cer pogorând.

– La Chişinău hălăduieşte moartea,
pe drumuri de ţară, pustii, în ore oarbe, vânând poeţii.
Credeam că eşti moartă.

Unul din ei a căzut. Se războia cu pigmeii,
ca Don Quijote, acolo, ca tine, aici,
când moartea alături zâmbeşte, Pigmeul cel Mare.
Credeam că eşti moartă!...

– Atât de fragil e hotarul acesta pe Styx!... mi-a spus Spiritul Unic,
ca un vreasc, ca o frunză uscată se frânge, atât de fragil...
Eu credeam că eşti moartă!

Azi-noapte un înger la geam mi-a strigat:
– Mai eşti serv pe pământ?... a-ntrebat.
Tot mai eşti?... Tot mai eşti?!...

Eu credeam că eşti mo-o-a-artă!...

* * *

Spirite-alese, voi, păsări solare,
dălţi ascuţite de gând duhul lumii lucrând, –
nici cămaşa pe trup mai aproape
din care renaşte acum viaţa mea,
prea plină de rost să mă sting fără rest.

Ca aburul cela din visul celest am să urc, –
os topit în văile-adânci ale lumii, din care
cuvinte latine spre cer fără trup se-nălţau,
ca aburu'-acel înspre luna aceasta perfect străvezie,
lipită rotund de un cer violet ce mă face să plâng.
Nu de alţii trăită, eu însămi trăind,
armonii peste ape şi ierbi semănând.

– *Ave, Maria!*
destinule tu ce pe apele lumii mă porţi
cu cerul de gând demolând zid după zid,
– *Ave, Maria!*
Ce foame mi-a fost de lumina de saţ a lui *întru*,
s-o rumeg cu dinţii mei albi de cleştar, reclădiţi.
Ave!

* * *

Să ai liniştea necesară
să rumegi viaţa,
să-i pătrunzi adâncurile, înţelesurile,

ca un salahor să cobori în măruntaiele clipei
cu nervii încinşi, fumegând.

Să te zvârcoleşti în febrilitatea germinărilor tale
miezul gândului tău căutând,
să-l zăreşti/intuieşti abia fluturând a lui aripi,
să te prinzi, lunecând, de o margine-a lui
ca de-o himeră.

Să ştii că tu eşti *pre-cu-vân-tul*,
viu, neatins, încifrat ca un sfinx,
ca o mumie veche, ascunsă, – păpădie fragilă de gând
în care suflă continuu, mereu dinspre Nord,
Dumnezeu...

Să iubeşti nevinovat viaţa,
delirul finitului tău ce-i mereu la-nceput, –
exod ce te-adună-n cuvinte/revarsă în sensuri,
ca să poţi adormi liniştit ca un prunc,
dezlegat de-acel chin ce se cheamă iubire...

Asta cauţi oriunde şi nu poţi să găseşti:
li-niş-tea,-li-ber-ta-tea,
pe pământul acesta grăbit, obosit, violent,
cu biserici multe şi goale, expuse în soare,
pământ ce te face să ţipi de uimire,
ca şi această Veneţie tristă,
continuu murind şi mereu surâzând,

ca şi noi...

Veneţia,
27 decembrie 2008 – 15 martie 2010

▣

Maria Paula Erizanu - Premiul pentru Debut

Ana Bantoş - Premiul de Excelenţă

Tatiana Ciobanu

Regăsire în Istorie, regăsire în Europa

Poezia Basarabiei la Accademia di Romania de la Roma

Pe 27 martie 2011, Ziua Unirii Basarabiei cu Romania la 1918, Accademia di Romania de la Roma, cu susţinerea Institutului Cultural Român din Bucureşti, a găzduit lansarea a două volume de poezii de Eugenia Bulat (ambele în ediţie bilingvă): **Venezia ti fu data. Diario di una latitante dell'Est / Veneţia ca un dat. Jurnalul unui evadat din Est** (Editura Cartier, Chişinău, 2008), tradus în italiană de Gabriella Molcsan, şi **Nello Sgabuzzino / În debara** (Editura Gunivas, Chişinău, 2010), în traducerea lui Geo Vasile. Au luat cuvântul dr. Gabriela Molcsan, poetul Francesco Baldassi şi scriitoarea Laura Rainieri. Au mai fost prezenţi la eveniment: Ileana Luduşan, preşedinta Asociaţiei „Primavera della Romania", directorul Accademia di Romania, prof. Mihai Bărbulescu, scriitorii italieni Massimo Giannotta, Eugenia Serafini şi Sara Febbraro, istoricul Alberto Basciani, ziariştii de la „Gazeta Basarabiei" şi „Gazeta Românească" – Olga Coptu, Jana Reniţă şi Victor Druţă –, preşedinta Asociaţiei Pro-patria A.C.R.I., Mioara Moraru, preşedinta Asociaţiei A.N.I.M.I., Marina Negară, mai mulţi membri ai Asociaţiei „Dacia", cetăţeni din Republica Moldova şi România. În cuvântul său de omagiu adus evenimentului istoric de la 1918, poeta Eugenia Bulat, membră a Uniunii Scriitorilor din România şi R. Moldova, a subliniat cât de important este să veghem asupra memoriei istorice a neamului, asta deoarece: „nu se ştie când marile forţe ale lumii vor permite să cadă şi acest zid al Berlinului, zid care desparte românii de români".

În fapt, însăşi creaţia poetei Eugenia Bulat demonstrează rezistenţa spiritului, care nu îngăduie fiinţei să fie strivită de probleme şi dificultăţi. Poezia Eugeniei Bulat te înalţă în apartenenţa ta naţională, îndemnându-te să revii la izvoarele esenţiale ale culturii româneşti, la baladele „Mioriţa" şi „Meşterul Manole", să recitești „Rugăciunea unui dac" de Eminescu sau „Basmul" lui Geo Bogza, te readuc la Eliade, Cioran sau Noica, dar şi la mari gânditori ai literaturii universale, care au atins problema exodului.

În ziua Unirii Basarabiei cu Ţara-Mamă, mă întrebam cum se simt oare profesorii noştri de limba română, care le vorbesc elevilor despre Eminescu ca despre un poet naţional, în timp ce numele limbii noastre în Constituţie rămâne mutilat – „limba moldovenească"; profesori care le vorbesc despre sentimentul comuniunii spirituale cu fraţii noştri de peste Prut, în timp ce acest sentiment este continuu bruiat de o realitate absurdă şi nedreaptă. În faţa unor împrejurări dramatice, intelectualul basarabean are nevoie de verticalitate şi de afirmarea adevărului cu privire la unitatea naţională – un deziderat ce pare, uneori, să nu mai intereseze pe nimeni. Borges spunea că fiecare popor are barem un clasic celebru care nu-l reprezintă, nu-l flatează, ci mai degrabă îl contrazice, scriitorii fiind un fel de leac pentru bolile comunităţii lor naţionale. Scriitorii din Basarabia sunt şi vor rămâne un antidot împotriva fenomenului de fragmentare, de sfâşiere a identităţii, împotriva amneziei, oportunismului şi altor maladii care împiedică unitatea spirituală românească.

***

În calitate de reprezentant al Accademia di Romania, dar şi de traducător al volumului **Veneţia ca un dat**, dr. Gabriella Molcsan a prezentat tematica acestei cărţi şi particularităţile traducerii: poezia exodului, condiţia imigrantului, starea de suspensie între două lumi – cea din care a plecat şi cea în care încearcă, uneori dureros, să se integreze –, Eugenia Bulat descriindu-şi exilul veneţian nu ca pe un *dar*, ci ca pe un *dat*, ca pe un *destin*.

Poetul Francesco Baldassi a remarcat că raporturile sale cu inimoasa comunitate a basarabenilor de la Roma au pornit tocmai de la *cuvântul poetic*, cel care ne-a adunat în această zi – români şi italieni – în jurul poeziei Eugeniei Bulat. A vorbit despre contextul în care se desfăşoară lansarea celor două cărţi: Unirea din 27 Martie 1918 a Basarabiei cu România, cu amara deziluzie ce a urmat după 22 de ani, o dată cu punerea în aplicare a pactului Ribbentrop-Molotov şi anexarea la Uniunea Sovietică, apoi recâştigarea unei suveranităţi chinuite, în anii '90-'92, pentru Moldova, care a rămas frustrată în dorinţa ei de reunire cu Patria-mamă (România), în pofida eforturilor de unificare a limbii şi culturii.

Francesco Baldassi a subliniat vecinătatea calendaristică a evenimentului de la 27 martie 1918 cu aniversarea Unităţii Naţionale a Italiei. „Amintesc coincidenţa acestei celebrări cu Sărbătoarea Naţională a Italiei, care trimite la un istoric 17 martie, de acum 150 de ani. Bineînţeles, se sărbătoreşte reunificarea, în urma cavalcadei lui Garibaldi şi Mille, care îşi are începutul în Sicilia." Şi a precizat în continuarea acestei observaţii: „Vorbind de naţiuni, apare imediat strânsa interdependenţă dintre „cuvânt", „limbă" şi „scriitură": într-adevăr, limba se manifestă dintru început drept un amalgam care cimentează Poporul. Şi e anume limba noastră – ce exaltă origini seculare – cea care a creat posibilitatea de identificare a poporului italian, fie şi cu multă întârziere din cauza ascezei sale istorice; italiana – limbă universal recunoscută pentru bogăţia şi sublimul operelor sale literare."[1]

Dl Baldassi a mai menţionat că printre diverse iniţiative promovate în dialogul dificil cu Bruxelles-ul, pe motivul excluderii limbii italiene din rândul limbilor oficiale ale Uniunii Europene, se înscrie Proiectul Intercultural promovat de Comunitatea Moldavă prin intermediul Asociaţiei „Dacia", care-şi asumă promovarea limbii italiene ca limbă de comunicare într-un context intercultural interactiv în cadrul procesului de migraţie.

„Când pacea aceea velină va fi să inunde-n final chipul tău,/ faţa crispată-a oglinzii ce-n lume ai fost s-a desface uşor, liniştit,/ ca o apă în ultim fior de desfăt tremurat,/ să se-absoarbă-înapoi în cel vis fără timp care-ai fost.../ În surâs..." Pentru Francesco Baldassi volumul **În debara** al Eugeniei Bulat este o lucrare despre cucerirea *libertăţii esenţiale*, ca ultim sens al unei dramatice şi cutremurătoare mărturii poetice. *„E una poesia da urlare"*, a spus poetul italian, trezind „rebeliunea ultimei amprente de umanitate care se deşteaptă în noi". „Abisul şi dimensiunea verticală a acestei poezii, durerea sufocată, surdă, aproape absurdă, prevestitoare de orizonturi obscure, sunt elemente care îmi readuc în minte montalianul *Il male di vivere* (*Durerea de a trăi*). Dar, în cazul Eugeniei Bulat, la finele dramei se întrevede atingerea unei nemărturisite şi visceral jinduite speranţe. În esenţă, această poezie solicită numai Fiinţa şi Adevărul ei, evocă un destin şi o condiţie existenţială de resemnată, dar nu de învinsă, evocă posibila aşteptare a unei răzbunări, personale şi colective, a unui popor, care poartă pe umeri povara unui drum istoric vitreg şi de servitute, prelungit în timp. *„Con questa poesia, la poetessa ha scoperto l'ultimo segreto della vita"* („Cu această poezie poeta a cucerit ultimul secret al vieţii"), şi-a încheiat Francesco Baldassi intervenţia sa de la lansare.

Secvenţă de la lansare

***

„Imigranţii sunt propria noastră conştiinţă adormită, a spus poeta Laura Rainieri, iar întâlnirea-confruntarea cu diferite culturi şi persoane alolingve este esenţială pentru noi, pentru cultura noastră închisă în sine, narcisistă şi zăvorâtă în faţa vânturilor lumii. O gură de aer proaspăt e binevenită pentru cel adormit şi, în acelaşi timp, poate reda demnitatea „stranierului". Nu există un alt mod de a convieţui decât interferând, pentru că Vechea Europă Occidentală are nevoie să se reflecte în surioara sa un timp prea îndelungat uitată – Europa de Est."

„Poezia Eugeniei Bulat, a mai remarcat dna Ranieri, este individuală, tragică, istorică, e un document literar al unui om puternic care şi-a asumat exilul. Această poezie trage după sine toate femeile Basarabiei, copiii ei care se întorc în sicrie din stradă, toţi morţii ei inocenţi, între care poeţii, care au luptat pentru libertate, în acelaşi timp ea însăşi murind sufocată în debaraua fără ieşire, ca Ana din balada română, învingând doar prin Spirit, prin acel Ochi deschis prin care s-a adăugat un nou capitol, inedit, la literatura română tradiţională."

Şi un alt gând din intervenţia Laurei Rainieri: „Estul este pentru occidental un tărâm fără sfârşit, cu hotare indefinite, precum un nisip mişcător, dar cu popoare primordiale, cu sânge cald în vene, popoare tinere, care vor să se constituie, să cucerească democraţia (...) În timp, periferia se revarsă în Centru, renovându-i limfa, amalgamându-se Centrului, cu toate tulburările inerente (...). Evenimentul istoric din 27 Martie 1918 este pentru moldovenii din R. Moldova un simbol al unităţii spirituale cu spaţiul românesc, un ideal de urmat, care le poate oferi multă putere".

În cele două ore de reflecţii asupra mesajului poetic, plasat sub cupola simbolică a Unirii şi a destinului Basarabiei, s-a creat o atmosferă plină de căldură, concentrare şi sobrietate. Am acceptat cu bucurie oferta poetei Eugenia Bulat către Asociaţia „Dacia": darul de 40 de exemplare al cărţii **În debara**, cu sugestia ca, prin distribuirea acestora să fie sprijinit violonistul Dumitru Blajinu întru editarea unui nou disc de veritabilă muzică folclorică. Neam luat rămas bun, în final, cu conştiinţa că acest spirit de unitate a românilor de pretutindeni necesită un efort continuu, şi mai ales fapte de cultură autentice. Şi aici susţinerea din partea prietenilor noştri de la Accademia di Romania este esenţială.

Seria de evenimente organizate în cadrul acestei prestigioase instituţii, în colaborare cu Asociaţia „Dacia", avea să continue cu Masa rotundă dedicată volumului semnat de Alberto Basciani: „La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania, 1918-1940".

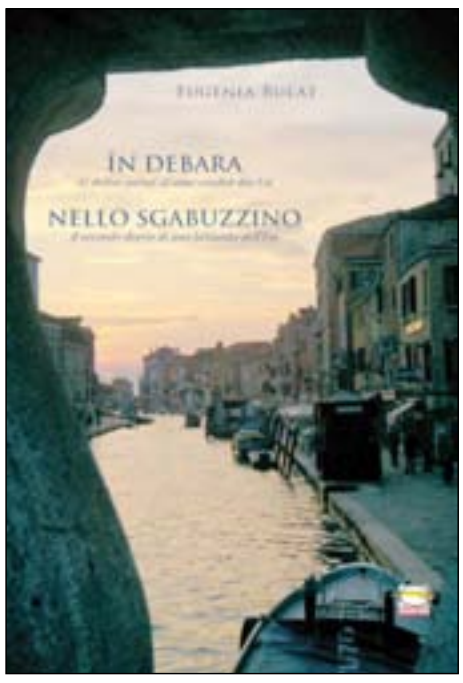

[1] Pasajele din vorbitorii italieni au fost traduse de Eugenia Bulat.

Exil – Exil interior – Exil în propria limbă

(Comunicare la Festivalul *Zile şi Nopţi de Literatură*, Neptun, *2011)*

În eseul *Avatarii lui Ovidiu*, Laurenţiu Ulici dădea o listă de noţiuni ce ar trimite, direct sau implicit, spre termenul „exil”: fugă, fugărire, sancţiune, opţiune, aventură, destin, salvare, terapie, revanşa, refuz, revoltă, regăsire, motive politice-economice-personale-psihologice, dor de ducă, lehamite, întâmplare, frică, cu-

de
Leo Butnaru

raj, soluţie, lipsă de soluţie, – ca să încheie cu exclamaţia: „Asta e! Exilul ca fenomen.”

Deci, e de înţeles cât de fugari-fugitivi pot fi colegii puşi în situaţia de a spune ceva despre *literatura fără frontiere? – exil – exil interior – exil în propria limbă* în câteva minute. Dar, poate, cei care vom opina în această situaţie de ne-deplinătate ne vom completa reciproc, pentru ca, în fine, să se contureze câteva idei esenţiale ce ar fi de suport pentru tema în discuţie.

Până în august 1991, eu, cel care vi se confesează acum, eram unul dintre scriitorii care vieţuiau, parcă, în două ţări concomitent: în RSSM şi în URSS, imperiu bolşevic care o înglobase, forţat, pe prima şi încă pe alte 13 aşa-zise republici-surori „înfloritoare” (Rusia nu intră în ecuaţie, ea avea statutul de acaparatoare). Împreună cu republica moldovenească socialistă eu mă simţeam ca în burta nesăţiosului moloh în care ne încarcerase Molo(h)tov, ca să amintesc de cinicul pact Ribbentrop-Molotov, care a secţionat cu cruzime popoarele europene, făcând-o de o manieră aberantă, criminală, exact în spiritul dictonului: *Divide et impera*. În consecinţă, şi Moldova Estică a fost ruptă din trupul României şi din firescul unei existenţe socio-culturale şi lingvistice.

Iar dacă e să vorbim de *exilul în propria limbă*, eu mă aflam printre cei... expatriaţi din propria-mi limbă, aşa cum limba în care scriam, româna (numită însă *moldovenească* de politicienii comunismului mincinos), era oprimată, ostracizată, trunchiată, mereu constrânsă în spaţii şi sensuri de comunicare, împinsă spre... necomunicare! Dimpreună cu conaţionalii mei, eram izgoniţi din ceea ce Nichita Stănescu numea „Patria mea este limba română”, într-o sintagmă-parafrază pe care, cu mai mulţi ani până la el, în 1957, Camus o rostise adecvat situaţiei sale: „*Ma patrie* c'*est* la *langue française*.” Adică, parcă ne-exilat *de facto şi de jure* din ţară/ din ţări, eu, cetăţeanul, scriitorul, mă vedeam alungat, exilat din propria mea limbă. De unde şi paradoxul care poate să trezească zâmbetul: eu eram omul care ar fi vrut să emigreze dintr-o ţară comunistă într-o altă ţară... comunistă! Visam să ajung acolo unde patria mea, limba română, se afla în libertatea ei sau, să zicem, într-o mult mai mare libertate decât în RSSM-URSS: visam să emigrez în România... Pentru că observa Ion Vianu: „Ca scriitor, ori eşti cu limba legată, ori legat de limbă”.

Dar nu se putea emigra din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în Republica Socialistă România. Basarabenilor le erau interzise până şi simplele vizite în dreapta Prutului... Ca să nu mai vorbim de exilul în Occident. Pentru că, dacă exilul ar fi fost tolerat, URSS ar fi fost ţara unui exod fabulos!

Un lucru şi mai curios se întâmpla cu unii scriitori ce emigrau dintr-o republică sovietică socialistă în altă republică sovietică socialistă! De exemplu, tânărul poet Leons Briedis, pe când era student, a fost exmatriculat din Universitatea din Riga drept element antisovietic şi el îşi caută refugiu în Moldova socialistă, de unde, însă, în 1974 este expulzat, deoarece a refuzat să colaboreze cu KGB-ul („În caz contrar, trebuia să vă denunţ pe voi toţi”, mi-a scris Leons.).

„Exilul interior”, „exilul de acasă”, se referea la viaţa şi activitatea scriitorilor care cădeau sub interdicţia cenzurii. Un atare exil l-am încercat şi eu personal, când, în septembrie 1976, la insistenţa ştabilor comsomolişti-comunişti de la Chişinău, aceştia securişti ei înşişi sau presaţi de securitate, am fost dat afară din redacţia ziarului „Tinerimea Moldovei”, suspendându-mi-se dreptul la semnătură. Motivul? Promovarea spre publicare a unui eseu despre „clasicul literaturii moldoveneşti” Mihail Kogălniceanu, în care se spunea că ilustrul înaintaş a fost unul dintre protagoniştii Actului Unirii Principatelor Române. Tot acolo se amintea şi despre munteanul Grigore Alexandrescu, ceea ce îi înfuriase la culme pe mărunţii ciclopi *băgătorii de seamă*, pe agenţii de circulaţie în ideologie. Tot ce era „extra-moldovenesc” – muntenesc, transilvan, oltenesc, bănăţean, în genere românesc, în RSSM era interzis! Ţi se impunea parcă să vieţuieşti sau să vegetezi într-o permanentă improbabilitate, într-o perpetuare de situaţii anormale, sufocante. Nu în lipsă de probe, ci în lipsa dreptului de a-ţi face publice propriile probe. De parcă te-ai fi decupat din realitate, trecând în virtualitate.

Astfel, tânăr scriitor şi jurnalist scos din pâine, iar şi iar îţi dădeai seama că exilul interior ar fi fost ineficace fără elaborarea conştientă a unei pedagogii a propriei tale rezistenţe în numele a ceva ce ţi se pare a fi, totuşi, extra-exil, ceva ca şi cum în libertate. E drept, relativă, dar libertate, totuşi, în comparaţie cu exteriorul socio-politic ideologizat, agresiv, dezumanizant. Ţi se părea, totuşi, că poţi săvârşi un salt în timp, spre o libertate, fie ea numai şi numai abstractă, dar, totuşi, oarecum benefică modului tău de existenţă în creaţie, prin creaţie, în cuvânt, prin cuvânt, chiar dacă acesta, cuvântul, scrisul tău, nu are totdeauna dreptul să ajungă şi la alţii.

Exilul interior era spaţiul în care puteai să te particularizezi, izolându-te de standardul realismului socialist. Să eviţi capcanele angajării scrisului în propaganda comunistă găunoasă. Şi în acel exil interior se întâmpla parcă o imprevizibilă regie a existenţei umane şi de creator cu multiple traiectorii, avataruri, cu vectori, simbioze şi raporturi ascunse omului însuşi, actantului însuşi care erai.

Exilul interior a emanat mereu sugestia, alegoria, simbolismul vag, ce ţin de ceea ce s-ar numi legitatea conţinutului psihic. A sugerat teme, subiecte, stiluri, modalităţi de creaţie şi de supravieţuire ca om al creaţiei. Aş risca să afirm că multe dintre textele noastre scrise pe timpul comunismului sunt *psihoprofesiograme* ce ne exprimă anume în stările de opoziţie faţă de comunism. Din aceste *psihoprofesiograme* se poate înţelege că exilul interior cere tenacitate întru speranţa că nu e totuşi zadarnică încercarea lui de către cel care şi-l asumă.

Exilul interior era forma de a te ocroti de maşinăria de corupere şi de distrugere a caracterului, principialităţii, rezistenţei – maşinăria KGB-ului, a cenzurii, a urii partinice de clasă, cea mai mare parte din această ură, se ştie, fiind focalizată asupra intelectualităţii de creaţie, a scriitorilor. Da, sub incidenţa censului şi urii, alias cenz-urii, cădeau, înainte de toate, intelectualii nonconformişti. Curajul le era impozitat până la confiscarea roadelor acestuia – adică, se confisca însăşi fapta artistică, materializată în vreun manuscris, în vreo carte tipărită, dar retrasă din librării sau dată la topit.

Deoarece comunismul era într-o permanentă luptă cu ceva, cu cineva, dar mai ales cu Adevărul, în URSS fiind utilizată noţiunea de *diversiune ideologică* la nivel guvernamental, în politica de stat. De unde derivatele conotative de „front ideologic”, „combatant al frontului ideologic”, „luptă ideologică”, astfel că, din nefericire, mai mulţi dintre participanţii la *Zilele şi nopţile de literatură de la Neptun* sunt şi ei nişte... invalizi ai războaielor ideologice, mai cu seamă ai războiului rece. Aceste noţiuni intraseră în instrumentarul şi în lexiconul de lemn ale comuniştilor cu mentalitatea lor iremediabil militarizată, astfel că „Dicţionarul militar” rusesc-sovietic definea „diversiunea ideologică” ca „acţiuni de subminare provocatoare ale propagandei statelor imperialiste, orientată spre ţările socialiste şi cele în curs de dezvoltare, una din formele de manifestare a căreia este *războiul psihologic*”. Mult mai pe larg este explicat termenul respectiv în „Dicţionarul de contraspionaj” (1972), editat de Şcoala Superioară a KGB-ului.

În astfel de condiţii de militarizare a spiritului civil, scriitorul român din stânga Prutului a avut un destin constrâns, un destin amputat, de semi-sclav. Şi la ce ducea un atare destin? La obedienţă? Sau la rezistenţă prin cultură? Sau rezistenţă prin – doar – ură, fără – cult? Ura faţă de totalitarism. În consecinţă, ţie, prizonierului comunismului, nu-ţi rămânea decât să înveţi, dar şi să ai curajul, demnitatea, caracterul de a evita confuziile dintre propagandă şi cultură în ce priveşte scrisul tău. Să încerci a evita starea de margine, de marginalizat. Astfel că porneai în exod spre propriul interior, unde să-ţi fortifici esenţele fiinţei şi vocaţiei. Or, precum remarca prozatorul Titu Popescu, azilant român în Germania: „...problema care se punea pentru scriitori era de a-şi putea păstra modul personal de exteriorizare, sub acest clopot invizibil de sticlă sub care aerul se împuţina pe zi ce trece. Era, deci, o problemă de adaptare, fiindcă nu se putea face altceva sub presiunea venită din toate părţile, egală şi apăsătoare: dinspre partid şi securitate, dinspre forurile care dirijau scrisul şi organizaţia scriitoricească, dinspre şefii ierarhici care ţineau cu dinţii de scaunul lor, chiar dinspre cititori...”.

Şi dacă Titu Popescu e un azilant... pur, în ce ne priveşte pe noi, românii basarabeni, paradoxurile par a persevera întru propria lor auto-plodire. Deoarece Republica Moldova astăzi este înţeleasă de unii şi ca o... diaspora, dacă apelăm la sensul etimologic al noţiunii diaspora, definit ca dispersare a unei etnii în lume. Noi, basarabenii, suntem „lumea”, diaspora lipită de hotarele Statului Român. E un noroc, totuşi. Trist, dar noroc, totuşi, dacă ne gândim la conaţionalii noştri din teritoriile încorporate în Ucraina. Dar şi mai curios-paradoxal lucru e că, până în prezent, basarabenii sunt uneori consideraţi şi... azilanţi. Fie şi dintr-o confuzie de nuanţe. Astfel, citesc astea într-o curriculă a Universităţii „1 Decembrie 1918” din Alba-Iulia, unde e scris chiar aşa: „De asemenea, cazuri speciale (de azil) sunt considerate cele ale scriitorilor români de origine evreiască, emigraţi în Israel (întoarcere „acasă”, dar exil „artistic”), şi ale scriitorilor români din Basarabia, Bucovina sau Banatul sârbesc (rezistenţa prin cultură într-un teritoriu căruia îi aparţin).” Adică, reiese că noi suntem azilanţi în propriul nostru teritoriu... Expatriaţi în propria patrie. Ciudată stare...

După destrămarea lagărului socialist, nu s-a putut să nu se constate că majoritatea celor care s-au aflat în ceea ce numim, convenţional, *exilul interior* au ieşit din acea stare de captivi nu doar traumatizaţi psihic, ci şi împliniţi parţial ca destin, ca vocaţie. Acesta este *homo post-soveticus*, artistul constrâns, mereu ameninţat în libertatea sa de cetăţean şi de creator, privat de posibilităţile de a-şi pune la contribuţie în deplinătate harul, talentul. Privat de dreptul de a experimenta, de a inova în virtutea legităţilor libertăţii artei şi ale existenţei umane dincolo de sârma ghimpată, de politicul absurd, de ideologia toxică, descurajante, derutante. Privat de dreptul de a stabili o capilaritate cu alte culturi, cu creaţia altor confraţi de oriunde, însă afini lui, refugiatului, azilantului în propria limbă, celui aflat în *exilul de acasă*.

După căderea cortinei de fier avea să se înţeleagă că, în comunism, aşa-zisele uniuni de creaţie au fost ceva ai căror membri s-au înmulţit în... captivitate, totuşi, în perimetrul cuştii. Drept rezultat, precum, în cele mai multe cazuri, vietăţile ţinute la zoo, să zicem, nu mai sunt în stare să supravieţuiască odată ce sunt lăsate în mediul natural, astfel şi mulţi scriitori, care au trăit în mediul Uniunii Sovietice sau al Republicii Socialiste România, astăzi nu mai sunt în stare să creeze ceva valoros în libertate, graţie libertăţii: ei sunt ca şi atrofiaţi... Parafrazând un vers al lui Pasternak despre Dumnezeu, se pare că mulţi români, inclusiv scriitorii „lor”, cunosc libertatea doar în... traducere; varianta originală a ei nu ajunge la mintea, voinţa şi fapta lor.

Ceea ce, însă, nu trebuie să ne facă să nu constatăm că un alt număr de scriitori ieşiţi din spaţiile comuniste au reuşit cu brio să-şi valorifice şi experienţele privaţiunilor care li se impuneau, şi opresiunile, şi interdicţiile de orice fel, convertindu-le în scrisul lor prezent, de o vibrantă personalitate, intensitate, de o autoreferenţialitate ca şi... generalizată, deoarece, implicit, în ea îşi regăsesc destinul şi poate că, într-o anumită măsură, scrumul acestuia mulţi cititori. (Să sperăm – scrumul fertil!) Şi tot aici trebuie să spunem că, doresc unii sau nu, dar literatura română contemporană are şi un strat-substrat al ei creat în condiţiile regimului sovietic de către scriitorii, cei mai buni, din Moldova Estică, Prutonistreană. Cei care au scris o literatură a anti-realismului socialist. Altfel spus şi realist vorbind, situaţia şi opera scriitorului român din stânga Prutului pune, implicit, problema unei noi abordări, obiective şi principiale, a raportului faţă de tradiţiile literaturii şi culturii române în ansamblul ei, ca integrare şi integritate.

În încheiere, vin cu o remarcă: pe hiperextinsa reţea *facebook* reţin o adresă românească, după care, bineînţeles, se tăinuieşte un actant concret. Adresa e următoarea (o puteţi accesa): *exil interior*. Chiar aşa, azi, în deplină libertate românească, europeană, cineva scoate în evidenţă prezenţa sau necesitatea exilului interior.

Dar a vorbi, a discuta despre motivaţiile exilului interior în libertate ar fi, parcă, o cu totul altă temă decât cea prezentă, tot a exilului, pe care am abordat-o astăzi.

▣

Trandafirul din turn

Pentru omul modern, cuvântul *Babel* nu e atât un topos, cât conceptul unui talmeș-balmeș la scară globală.

Nimeni nu a adus vreodată „dovada arheologică” a existenței turnului, iar *Geneza* biblică pare să ne sugereze că acesta e mai mult o idee-simbol, „programată” chiar prin denumirea sa – *balal* însemna în ebraica Bibliei *amestecare, confuzie*. Mai puțin o realitate din cărămizi arse și bitum, cum e descrisă zidăria în Vechiul Testament. Cei care insistă, căutând inexistente

de

Eugen Lungu

vestigii, refac imaginar un zigurat, despre care se crede că ar fi fost prototipul turnului. Avea 90 x 90 m la bază și o înălțime de 33 m. A fost demolat în 472 î.Hr. de paranoicul Xerxes, cel care poruncea să se bată marea cu bicele, să fie pusă în obezi și să fie neapărat arsă cu fier înroșit. O altă somitate antică, Alexandru cel Mare, punea să se degajeze molozul ziguratului pentru a reface templul-turn. La ce-i trebuia, nu se știe, dar Alexandru a avut întotdeauna inițiative culturale neașteptate pentru un militar ce-și agonisea gloria mai ales cu sabia. Moartea sa neașteptată și absurdă a lăsat toate la locul lor, cărămizile fiind ulterior furate de cei din împrejurimi. Iată un năravpe care nici zăpăceala post-Babel nu l-a putut distruge – chiar dacă vorbesc limbi diferite, oamenii fură peste tot și întotdeauna la fel. Se spune că acum, pe locul unde era cândva ziguratul, ca într-o metafizică bătaie de joc față de intenția inițială, se cască o groapă ce își egalează adâncimea cu înălțimea de altădată a templului! O stupefiantă exactitate, o alternanță zenit-nadir, un *joc secund* într-un imprevizibil efect de Fata Morgana mistică...

Babelul, ca termen, a ajuns să comporte pentru toată lumea doar sensul negativ de *confuzie*, iar substantivul *babilonie* e încasetat în istorie cu înțelesuri similare de *hărmălaie* și *bucluc*.

Jorge Luis Borges „construia” cu noțiunea *Babel* cel mai vehiculat *pattern* cultural al secolului XX, inducând în el ideea „princeps” de *haos* și *dezordine*. Biblioteca presupune un spațiu cult, dominat de o ordine feroce, în care toate piesele din rafturi se supun unei clasificări ideale. Nu și *Biblioteca Babel*, afectată de „natura informă și haotică aproape a tuturor cărților” (aici și în continuare voi cita din Jorge Luis Borges, *Opere I*, Editura Univers, 1999). Acestea copiază de fapt haosul universal. E o idee venind în subsecvența altei idei: dacă Dumnezeu a creat *Biblia*, atunci Universul este a doua sa carte. Una deloc perfectă. Iar Borges, bibliotecarul etern, care își lăsase câte ceva din propria privire în miile de cărți citite, își închipuia Universul întocmai ca o bibliotecă. Viziunea nu e deloc paradiziacă, cum sunt tentați unii să creadă, deoarece biblioteca nu e un rai al cărților, ci o *babilonie* a lor. Bibliotecarul e aici „asemeni unui Dumnezeu”, dar nu are siguranța divinității suverane. Fiindcă spațiul bibliotecii, în închipuirea lui Borges, nu e al perfecțiunii liniștitoare, ci e un labirint zigzagat, infinit, cu mii de necunoscute și mereu roditor de neliniști intelectuale și metafizice.

Labirintul din rafturi și cărți ar putea fi comprimatul metaforic al conceptului cunoașterii, care se îmbucă pe ideea de rătăcire empirică, de probe și erori, la capătul cărora nu ne așteaptă neapărat revelația, ci o altă idee anulatoare – cea a zădărniciei tuturor eforturilor. Și a întoarcerii umilitoare în punctul inițial – al Nimicului orb.

În genere, în literatură, simbolul labirintului este fructificat pe două direcții. Una erotică, în care dorința, plăcerea, desfătarea sau „speranța oarbă” în dragoste este interpretată ca o capcană, o cursă fără ieșire, așa cum sesiza acest lucru Petrarca, fulgerat și orbit de sindromul Laura: „O mie [și] trei sute douăz'șapte/ În dimineața de aprilie, șase,/ Intrai în labirint. Nu văd ieșirea” (citat după Michael Ferber). Cele două versuri din sonetul petrarchian fixau momentul când autorul o văzuse pentru prima dată pe Laura – 6 aprilie 1327, dată pe care poetul o percepea ca pe un început de rătăcire în necunoscut. Cervantes se amuza scriind o comedie în temă, dar tot da în același fundac: *El Laberinto de Amor*.

A doua abordare a simbolului sugerează că viața însăși poate fi un labirint, așa cum insistă James Joyce în *Ulise*, mai ales prin numele rătăcitorului Stephen Dedalus.

Borges înfășură însă ideea de labirint într-un cocon filosofic. Labirintul său poate fi unul material, în care rătăcește omul, dar poate fi și de esență imaterială – în acesta rătăcește spiritul. Oricum, principiul său dedalic e altoit pe categoriile *spațiu* și *timp*, categorii care lasă ființa umană într-o eternă corijență, o închid într-un țarc metafizic ușor de sesizat, imposibil de evitat: „Clădirea din *Biblioteca Babel*, cu galeriile sale hexagonale, cu puțurile sale de aerisire insondabile și cu nesfârșitele scări în spirală, e o paradigmă a labirintului, o imagine de o importanță extraordinară, care se repetă constant în literatura lui Borges. Labirintul se află în legătură cu angoasa infinitului și reprezintă un simbol al universului inextricabil, în interiorul căruia muritorii încearcă să-i descifreze sensul, fără să găsească ieșirea și fără să priceapă spațiul misterios care îl conține” (Arturo Marcelo Pascual).

Babelul borgesian e de neconceput fără oglinzi, spațiul lor reflector fiind o altă emblemă a nevrozei intelectuale (foarte interesant pentru un orb, nu găsiți?). Borges a avut încă din copilărie o spaimă metafizică față de reflexele sticlei argintate – i se părea că imaginea din oglindă ar putea căpăta viața sa proprie. Este ceva foarte rar și rafinat în inventarul fricilor umane. Până la urmă, e tot o angoasă, dospind însă pe neliniștile vechi – *spațiul* și *timpul:* „Poate că din umbra mea/ Se ivesc, fatale și iluzorii, zilele”, spune Borges într-un poem. Iar omul din oglindă „e doar reflex/ Și vanitate...”. Asta la nivelul eterat al psihozelor de adâncime. Ca element al Babelului, oglinzile au o aplicație pur fizică, dar tot zgândărind psihicul – ele înmulțesc, prin „repetiții monstruoase”, universul dedalic al infinitei biblioteci: „În vestibul există o oglindă care, cu fidelitate, dublează figurile [...]; eu prefer să-mi închipui că suprafețele lustruite arată și promit infinitul”. Oglinzile sunt de fapt o continuare virtuală a labirintului – ele dublează imaginar spațiile și deci spaimele.

Nu știu dacă prin acest funest amestec de simboluri Borges a vrut să ne transmită neapărat ideea că biblioteca (prea multă luciditate?) e o sursă de scrânteală metafizică. *Biblioteca Babel ar trebui s-o luăm totuși ca simbol al universului cu toate imperfecțiunile, anxietățile și zădărniciile sale. Nu așa trebuia să i se arate umanitatea unui bibliotecar?* Marinarul Herman Melvill vedea lumea drept un ocean infinit, enigmatic, pândit de pericole și în neostoită frământare, iar pentru englezul Rudyard Kipling, născut în India, controversele acestui mapamond nu-și puteau afla expresia decât prin verdele mister al necuprinsei jungle, oază a reptilelor și fiarelor, a instinctelor devoratoare.

Oricum am interpreta-o, babilonia Borges a prins, ea alcătuind azi, cum subliniam mai sus, cel mai vehiculat *pattern* cultural. Unul dintre cele mai citite romane ale ultimelor decenii, *Numele trandafirului* de Umberto Eco, e construit în întregime pe sistemul de simboluri elaborat de Borges. Într-un joc intertextualist, inspirația italianului soarbe vampiric din Borges. Profesorul și semioticianul Eco remodelează 1:1 *biblioteca Babel*, „teleportându-i” alegoriile și arhitectura nu numai în spațiu, dar și în timp: subiectul prozei se desfășoară într-o mănăstire din îndepărtatul Ev Mediu. Se reconstituie, întâi și-ntâi, „universul (pe care alții îl numesc bibliotecă)”, ce se „compune dintr-un număr nedefinit și poate infinit de coridoare hexagonale, cu lungi puțuri de ventilație în mijloc, înconjurate de prispe joase. De la fiecare hexagon se văd etajele inferioare și superioare: la nesfârșit”. Ș.a.m.d. Diferă doar unele mici detalii. De exemplu, la Borges sălile sunt hexagonale, la Eco – heptagonale. Dominantele simbolice sunt însă aceleași: spațiul labirintic, cumulând sugestiile de infinit și obscur, imposibilitatea de orientare a unui neinițiat în universul dedalic, oglinzile care înmulțesc misterul și sporesc deruta cercetătorilor, literele enigmatice funcționând ca tot atâtea coduri și multe altele. Pentru a evita orice echivoc în ceea ce privește paralelismul simbolic, bătrânul Alinardo din Grottaferrata, un personaj al romanului, concluzionează borgesian: „Biblioteca este un labirint mare, semn al labirintului lumii”. Maestrul lui Adso accentuează încă o dată binomul alegoric *univers labirintic – bibliotecă:* „Ce frumoasă ar fi lumea dacă ar exista o regulă după care să cutreieri prin labirinturi”. Ideea e din recuzita latino-americanului – toate tainele lumii (în roman – inclusiv crima și mobilul ei...) sunt concentrate în haosul livresc creat de niște zei iresponsabili, dar cum și cine găsește cheia spre respectivele taine?

Pentru a face și mai transparentă sursa Borges, Eco dă bibliotecarului – orb! – un nume la fel de „citibil”: Jorge de Burgos, ceea ce ne direcționează fără ezitări spre autorul *Bibliotecii Babel*. Nu trebuie să nedumerească nici rolul monstruos pe care i-l rezervă romancierul ciudatului său personaj: cel de cerber al labirintului, gata să ucidă pentru a păstra puritatea tainei. Asasinul (Burgos) întruchipează astfel ideea Borges („Omul, bibliotecar imperfect, poate fi opera întâmplării sau a demiurgilor răutăcioși”; vezi *Biblioteca Babel*, p. 305) și nu prototipul său uman, incisiv doar prin cuvânt, dar total incapabil pentru violența fizică. Jorge de Burgos este de fapt unul dintre Purificatori, cum îi numește Borges în povestirea sa. Aceștia „credeau că esențialul consta în eliminarea operelor inutile”. Ei „răsfoiau plictisiți câte un volum și condamnau rafturi întregi: furiei lor igienice, ascetice se datorează nesăbuita pierdere a milioane de cărți. Numele lor este blestemat...” (*opera citată*, p. 308). Fanatismul prohibitiv al lui Burgos merge până în pânzele albe, până la autodafe: prețioasa bibliotecă a mănăstirii, incendiată de furia lui oarbă, se transformă într-un uriaș rug inchizitorial în care piere totul. Romancierul pune punct aici, dar tot Borges ne sugerează ce va urma – biblioteca, un Fenix de hârtie, se va regenera din propria cenușă.

Eco intertextualizează deci și nu face nici cel mai mic secret când e vorba de sursă: el a adoptat ideea de *biblioteca Babel* de la scriitorul argentinian, Borges nu își deconspiră însă eventualele izvoare care i-ar fi sugerat simbolul. El ne trimite însă spre apocrife, unele probabil tot de el create, deoarece Tlönul nu e decât un „univers mental”: „Nu sunt primul autor al povestirii *Biblioteca Babel;* curioșii acestei istorii și ai preistoriei ei pot cerceta o anumită pagină din numărul 59 al revistei *SUR* (Sudul), unde vor afla numele etc. Rogene al lui Leucip, Lasswitz, Lewis Carrol și

→

Vasile Gârneț - Premiul pentru Publicistică (foto: Nicolae Răileanu)

Haloş

Ori de cîte ori mă duc primăvara sau vara la Haloş, am senzaţia că am ajuns în rai, adică, după cum spun cărţile sfinte, la loc cu verdeaţă, unde nu e nici întristare, nici suspin! Păi nu-i de mirare. Iată: mai întîi, solitara cabană a prietenilor din studenţie Emilia şi Dan e încastrată în sute de metri pătraţi de verde: cel mai depărtat, cu zeci de nuanţe, al pădurilor din jur, cel familiar, invadat ici-colo cu puzderie de flori mici, al pajiştilor; cel profund şi autoritar al brazilor plantaţi în partea dinspre sud, pe post de gard viu. Soarele e aici un amic

de

Mariana Codruţ

destul de fidel, pîrîul curge în preajmă zi şi noapte cu un susur numai bun de ac pentru cojocul nervilor întinşi. Iar cerul – ei, asta-i altă poveste, care poate avea multe episoade, ca şi vîntul. Rezumînd: în dimineţile limpezi, cerul e albastru-albastru, cu irizări de verde şi roz şi auriu; în miezul zilei, e de obicei liber, cît poate el de liber, alb şi sclipitor de-ţi ia ochii; iar nopţile, negrul lui ca smoala, ciuruit de stele, e scrijelit la răstimpuri de dîrele subţiri şi luminoase ale avioanelor pămîntene, ale stelelor căzătoare din alte ceruri, ale automobilelor cu care Dumnezeu şi garda lui – adică şi Îngerul *cela*, zburlit ca un punkist! – inspectează pămîntul. Uneori se crede ocean cerul de la Haloş, cu norii albi şi gri şi ultramarin gravizi de apă; dacă însă te retragi pe o terasă, poţi sta fără grijă, ştiind că te aşteaptă alt spectacol mirobolant: cînd plouă, ierburile şi copacii şi tufişurile sclipesc, ajuraţi, mai ceva decît Las Vegasul în noapte! Eh, ocean, ocean, dar nimeni nu s-a înecat în el, nimeni nu se teme de el. Aici totul trece, doar să ai puţintică răbdare...

În „locul cu verdeaţă" de la Haloş s-a mai întîmplat să fie şi „întristare şi suspin", de pildă cînd moartea s-a decis să sugă de la sînul Emiliei. Dar au sărit toţi, şi medici, şi familie, şi colegi, şi prieteni, cu strigăte şi chiuituri, cu furci şi topoare, taman ca la 1907, şi au pus-o pe fugă! Însă, în general vorbind, acolo e, cum vă spuneam, ca în rai: se suspendă, fie şi aparent, fie şi doar pentru o zi-două, grijile cotidiene. Fiindcă la Haloş merg numai în vacanţă sau în week-end nu doar eu, ci şi gazdele, Emilia şi Dan, cu prietenii lor de acasă (profi, ingineri, informaticieni etc.): haiosul le Gros, printre altele un împătimit degustător de fineţuri şi ne-fineţuri gastronomice, cu Gabi pe care, dacă o văd cu şapca pusă „cum trebuie", o suspectez că nu e în apele ei nonconformiste; Elena, tot mai scumpă la vedere în ultimul timp, cu Vali cel tăcut, Marele maestru al grătarului; Gabriela, care te asigură că, dacă insişti, bărbatu-său Marcel – generos cu vinul din via moştenită de la părinţii lui din Nicoreşti – te va tutui; domnul Gabor, vecinul cu grădina plină de flori şi de case pentru păsărele, sărind gardul pe fugă, doar ca să ne salute; Cristina, soţia regretatului nostru profesor D. Irimia, mişcîndu-se atît de liniştit, de crezi că e un copăcel cu flori galbene, uşor clătinat de vînt; Laura, tunsă ca un băietan, care a dezertat de curînd spre capitală, cu tot cu tehnica ei de ultimă oră. Şi alţii. Vin toţi, veseli, încing seara un grătar, tachinîndu-se încontinuu cu liberalele gazde; iarba

Imagine din Haloş

e verde, lemnele ard trosnind, poveştile ori subtilităţile intelectuale se încrucişează, rîsetele nu contenesc, băuturile nu lipsesc. Ce-i mai fain decît toate e că aici, deşi toţi sînt obligaţi (noblesse oblige!) să contribuie cu ceva şi să ajute la treburi, în restul timpului fac ce vor: unii joacă badminton şi tenis, alţii citesc sau se uită la vreun film, dormitează într-un chaise-longue la soare sau se plimbă, alţii tăifăsuiesc, chiar şi la mobil, cum fac adesea gazdele cu fiicele lor plecate la studii în Anglia. Eu însă, cronicar fiind, deci plin de... privilegii, aleg o poză subiectivă: Dan, un aparent taciturn cu ochii în acelaşi timp melancolici şi ghiduşi, e veşnic pus pe şotii şi pe turnat în pahare; Emilia, cu gesturile elegante ale mîinilor, parcă predestinate pentru profesorat, şi cu rîsul ei discret, ciuleşte urechea să nu piardă nici o vorbă de spirit; Vali cu Marcel vorbesc despre trandafirii şi caprifoiul pe care tocmai i-au plantat la casele lor; Cristina povesteşte arar, în sotto voce, o amintire; le Gros potriveşte vreun calambur în franţuzeşte...

În spatele nostru, casa albă şi zveltă ca un cocor ne priveşte calmă, ştiind că sîntem cuminţi şi teferi. Deh, nu-i spunem nici noi chiar totul, deşi – doar ştiţi – unde ne ducem, ne ducem cu toate ale noastre. Dar la Haloş, chiar cînd rămîi singur cu tine însuţi, gîndurile negre nu mai au aceeaşi tărie ca în restul timpului. Ba mai mult, le şi uiţi! Cum mi s-a întîmplat mie într-o noapte adîncă, după ce lumea se retrăsese la un film. Încotoşmănată bine, mă dădeam în leagăn, fumînd şi gustînd din cînd în cînd cîte o picătură din „vinul lui Marcel": în ciuda faptului că înfruntam singură un miliard de stele, mă simţeam fericită. Şi am gîndit că şi asta e o victorie asupra morţii.

▣

Aristotel. În *Ruinurile circulare* totul este ireal; în *Pierre Menard, autorul lui Quijote* ireal este destinul pe care protagonistul şi-l impune". Borges spune franc: „...am preferat scrierea de însemnări pe cărţi imaginare" (*Prolog* la *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*, p. 266).

Cred însă că ideea de *Bibliotecă Babel* are o sursă livrescă sigură şi uşor recognoscibilă, care a „scăpat" până acum tuturor hermeneuţilor.

Deschideţi un autor pe care Borges îl ştia foarte bine: Baudelaire. În *La voix* conceptul străluceşte ca o pepită imposibil de confundat:

Mon berceau s'adossait à la ***bibliotheque, Babel*** *sombre, où roman, science, fablieu,*
Tout la cendre latine et la poussière grecque,
*Se mêlaient".**

Biblioteca, metaforizează Baudelaire, este deci un Babel sumbru, un amestec de ficţiune, cultură, ştiinţă şi istorie (cenuşă şi praf). Eul liric pare el însuşi un volum în acest „cosmos libriform": „*J'étais haut comme un in-folio*". Poemul este în continuare o invitaţie la ireal şi imaginar, spre un univers ficţional-cerebral: „*«Viens! oh! Viens voyager dans les rêves,/ Au delà du possible, au delà du connu!»* [...] *Derrière les decors/ De l'existence immense, au plus noir de l'abîme,/ Je vois distinctement des mondes singuliers*".

Din acest sâmbure baudelarian – „*la bibliotheque,/ Babel sombre*" – răsărea oare unul dintre cele mai dramatice concepte ale lui Borges – *Biblioteca Babel*?

Tot ce e posibil, numai că Victor Hugo şi monumentalul său *Notre-Dame de Paris* (1831) ne mai coboară cu o treaptă în preistoria eflorescentă a simbolului. Ideea îl anticipă pe Baudelaire cu vreo jumătate de secol.

În cartea a cincea a romanului lui Hugo intră un capitol care lasă impresia că pică din trama generală – *Aceasta o va ucide pe aceea*. Cele aproape douăzeci de pagini cuprind cugetările naratorului pe marginea unei idei fixe a arhidiaconului dom Claude, unul dintre personajele romanului. Când călugărul profeţeşte sumbru că *aceasta o va ucide pe aceea*, el de fapt anunţă pieirea arhitecturii sub influenţa cărţii: „Cartea va ucide edificiul", „Turnul se va prăbuşi" şi, în ultimă instanţă, „Tiparniţa va ucide Biserica". Capitolul e, de fapt, un eseu în care Hugo reflectează despre destinul de viitor al arhitecturii. Până în secolul al XV-lea, conchide el, această artă a cumulat şi înveşnicit în piramide, pagode şi coloanele templelor, în somptuoase edificii de piatră şi marmură toate ideile de civilizaţie ale umanităţii, ea a însemnat în fond cultura omenirii. Odată cu inventarea tiparului, dominantă în lume devine cartea, care va diminua până la dispariţie geniul arhitectonic (că profeţia nu a avut nici un temei sub ea, înţelege astăzi până şi un şcolar corigent).

În cazul de faţă nu valabilitatea acestei false premoniţii ne interesează, ci faptul cum vede romanticul francez, din perspectiva gotică a romanului, proliferarea cărţii ca atare şi a spaţiilor de stocare a milioanelor de volume, adică a bibliotecilor viitorului. Perspectiva e absolut „borgesiană": „Edificiul acesta [al cărţii] e colosal. Nu ştiu ce făcător de statistici a calculat că, punând unul peste altul toate tomurile ieşite din tipar de la Gutenberg încoace, s-ar acoperi distanţa de la Pământ la Lună; dar nu despre felul acesta de mărime vrem să vorbim. Totuşi, când cauţi să aduni în minte o imagine totală a ansamblului produselor tiparului până în zilele noastre, ansamblul acesta nu ne apare oare ca o imensă construcţie, sprijinită pe lumea întreagă, la care omenirea lucrează fără răgaz şi al cărei capăt monstruos se pierde în negurile adânci ale viitorului? E furnicarul inteligenţei. E stupul către care toate imaginaţiile, ca nişte albine aurite, îşi poartă mierea. Clădirea are o mie de etaje. Ici-colo se văd ivindu-se pe rampele ei peşterile întunecoase ale ştiinţei care se întretaie înăuntrul clădirii. Pretutindeni pe suprafaţa ei arta înveseleşte ochiul cu un lux de arabescuri, de ferestre în formă de roză şi de dantele".

Biblioteca-stup din imaginarul hugolian prefigurează parcă „fagurii" hexagonali ai modelului Borges. Poetul colosului de piatră de pe Sena, al interioarelor medievale străjuite de garguie şi mister vede ciclopicul edificiu al cărţii ca pe o „construcţie care creşte şi se îngrămădeşte în spirale fără sfârşit; şi aici există o încurcătură a limbilor, activitate neîntreruptă, trudă neobosită, muncă înverşunată a întregii omeniri, adăpost făgăduit inteligenţei împotriva unui nou potop, împotriva unei invazii a barbarilor".

Şi ca un corolar al ideii răsărite din conceptul de spaţiu monstruos de uriaş, care cumulează surse eterogene şi în care se produce „încurcătura limbilor", această ultimă constatare a lui Victor Hugo de la finele capitolului, ca o definiţie a bibliotecii universale, a locului dominat de afluxul de carte: „***E al doilea Turn Babel al neamului omenesc***" (Victor Hugo, *Notre-Dame de Paris*, Editura Adevărul Holding, 2008, p. 213-214).

* * *

De ce totuşi titlul din capul acestor note? Cândva, de mult, am citit o interpretare metaforică a genezei marilor idei în artă. În esenţă, metafora se „traducea" astfel: ideile nu apar niciodată din nimic, ci se adună din inteligenţa acumulată a celor care ne-au precedat.

Ca să-şi materializeze spusa, autorul construia următoarea schemă simbolică: o piaţă; pe piaţă un turn; în vârful turnului un balcon; la balcon o femeie; în mâna întinsă în sus a femeii un trandafir. Floarea împurpurată a ideii, spunea autorul, nu răsare niciodată pe loc gol şi steril. Ea are în istoria civilizaţiei umane o bază prismatică în trepte pe care roşul aprins al conceptului se sprijină ca trandafirul din vârful eteratei construcţii. Piaţa, turnul, balconul, mâna omului sunt simbolicele etape care o aduc sus în văzul tuturor şi – poate! – în strălucirea gloriei.

Nu ţin minte autorul, nu ştiu dacă am expus exact ierarhia logică a schemei-simbol, dar ideea mi s-a părut al naibii de frumoasă şi mai ales adevărată. Iar lanţul conexiunilor – Hugo – Baudelaire – Borges – Eco e un exemplu cât se poate de material al valabilităţii ei. Un şir care nu începe neapărat cu Hugo (Borges dă totuşi câteva surse vagi...) şi nu se termină evident cu Eco.

_____

* Iată primele opt versuri ale poemului Vocea în tălmăcirea lui Lazăr Iliescu: „*Mă văd şi-acum în leagăn. Biblioteca, plină/ De cărţi, părea un Babel de tomuri, acolo;/ Cenuşile Eladei şi pulberea latină/ Mă covârşeau pe mine, un biet in-folio./ Înşelătoare, o voce îmi strecura-n ureche:/ «Un fagure de miere e lumea, şi-aş putea/ Să-ţi dau nenumărate plăceri, fără pereche,/ Necunoscute încă aici, dacă ai vrea»*".

Mai 2011

▣

Note la romanul „Temă pentru acasă” de Nicolae Dabija

Nu voi *da note*, doar voi expune câteva dintre fugarele mele *note de lectură*. Am eludat, cât a fost cu putinţă, opiniile şi interpretările, am semnalat doar faptele, erorile de suprafaţă, nedumeririle. Las concluziile la discreţia cititorilor...

***

Un *potenţial* critic involuntar al textului *risca* să devină postfaţatorul cărţii

de

Mircea V. Ciobanu

Theodor Codreanu. Surprinzător, criticul începe a vorbi de „senzaţional şi melodramatic”, apoi pronunţă înfiorătorul cuvânt *kitsch*: „În consecinţă, autorul putea lesne să alunece în *kitsch*”. Urmează *o explicaţie deloc explicativă* de ce adică fenomenul nu s-a(r fi) produs, dar psihanaliza sugerează că acest cuvânt nu este pronunţat întâmplător. Mai vorbind de „tensiunea emoţiilor consonând cu notaţia precisă” (vom vedea mai jos cât de precisă a fost „notaţia”), criticul decretează: „Artificiul (observaţi *cine* rosteşte cuvântul de ocară *artificiu*) e învins”. Urmează o lovitură sub centură: „prea bătătoare la ochi totuşi coincidenţele legate de continuarea lecţiei din finalul romanului!”. Intervine o teorie încâlcită despre „simulacrul postmodern” depăşit de „noul ethos transmodern” şi... analiza romanului se pierde.

Într-o cronică în foileton, dincolo de aplauze generoase, un comentator a detectat în romanul lui N. Dabija vreo duzină de lacune, dar s-a grăbit *să le minimalizeze* ca importanţă, să le găsească explicaţii ori chiar să le convertească în merite. Nu voi etala triumfător gafele, dar nici nu le voi converti în calităţi. Voi numi aici doar câteva dintre ele.

***

Nu ştiu care a fost miza *poetului*, nu ştiu care coarde ale cititorului a vrut să atingă, dar chiar primul „camerton” a dat o notă falsă. Mă refer la prefaţa-motivare, în care autorul fabulează înainte de a intra în fabula romanului. E povestea cu căderea în cap, lângă mănăstirea Ţâpova, care i-ar fi provocat (autorului, nu naratorului!) halucinaţii, topite ulterior în roman. Povestea unor martori oculari ori descoperirea istoriei povestite într-o bibliotecă ar fi fost argumente mai solide.

Al doilea camerton propunea deja *o altă acordare* a auzului. Şi aceasta s-a dovedit a fi o acordare falsă. Şi chiar conta pentru cititorul cărţii, era *o cheie, un cod de lectură: naraţiunea „de la persoana I”*. Istorioara cuprinsă în capitolul introductiv se încheie cu o „informaţie utilă”: istoria ne-o va povesti chiar tânărul erou al capitolului. Începem să citim şi suntem tot mai nedumeriţi. Este „vocea” unui narator omniscient, tradiţional.

***

Mihai Ulmu este tânăr absolvent al Universităţii şi profesor de limba română la liceul din satul Poiana; Maria este eleva lui. Ea este îndrăgostită de profesor, el (încă) nu ştie. La 28 iunie 1940, când tancurile sovietice intră în Basarabia, elevii se află încă la şcoală. Profesorul îi împrumută Mariei o carte de versuri a lui Eminescu. În clasă intră un ofiţer sovietic. Acesta aruncă portretul lui Eminescu şi pune în loc portretul lui Stalin. A doua zi, cineva a repus portretul lui Eminescu la loc, iar lui Stalin i-a desenat coarne. Ofiţerul vine să anchieteze cazul. Este chemat la şcoală profesorul Ulmu. Acesta, când *înţelege că făptaşa e Maria*, ia vina asupra sa. Este arestat, judecat sumar şi trimis într-un lagăr de concentrare din regiunea Magadan.

Maria află adresa lagărului de la un ofiţer şi pleacă, *cu acordul părinţilor*, în căutarea lui Mihai. Îl găseşte, îl ajută să evadeze, îi face declaraţie de dragoste, fugarii sunt prinşi şi întemniţaţi; Maria evadează, *pentru scurt timp*, încă o dată, ca să nască un copil „liber”. Apoi este împuşcată pentru încă o tentativă de evadare, copilul este dus într-un lagăr pentru copiii „duşmanilor poporului”. *Imediat după moartea lui Stalin, porţile tuturor închisorilor se deschid* şi Mihai îşi găseşte fiul la orfelinat, aducându-l apoi în Basarabia. *În chiar seara târzie* în care se întoarce, îl aşteaptă în clasă foştii elevi, ca să răspundă, peste treisprezece ani, la întrebarea pe care profesorul le-a dat-o ca *temă de acasă*: „A fi om e o artă sau un destin?”

Conform unei *strategii* contra-didactice, la întrebările iraţionale, elevii răspund şmechereşte. Aici, ei îşi spun biografiile. Voia autorului, dar după un război (cu trei potenţiale mobilizări, în armate diferite, ale tinerilor de 18 ani) şi o foamete urmată de deportări (cam *astea* se întâmplau, între 1940-1953)... cam firave şi schematice mi s-au părut biografiile (fie şi poetic ambalate). M-a făcut *curios* episodul cu paraşutistul englez. (În 1944? În Basarabia?)

M-au derutat cumva şi alte „strategii didactice” ale lui Mihai Ulmu. Profesorul de română „le preda elevilor săi anul întreg Eminescu... şi doar în câteva lecţii le vorbea despre ceilalţi scriitori”. Să înţelegem că elevii *erau văduviţi* de Bolintineanu, Alexandrescu, Boliac, Heliade Rădulescu, Cârlova, Hasdeu, Donici, Russo, Alecsandri, Negruzzi, Delavrancea, Odobescu, Slavici, Caragiale, Creangă, Coşbuc, Goga?

Fiindcă m-a intrigat, am fost atent la tema „Eminescu şi dragostea”, pe care şi-o propune profesorul (*abia la 29 iunie?*). Iată ce aflu: „Poetul Eminescu, zice Ulmu, crede că iubirea îl poate face pe om mai bun, mai frumos, mai puternic”. Păcat că nu ne spune *unde* afirmă aceste truisme Eminescu, cel pe care dragostea l-a fericit, dar şi nenorocit, adorând *tandru* femeia în *Atât de fragedă*, dar şi dispreţuind-o în *Scrisorile IV* şi *V*. Mai aflu că Eminescu *(ar) crede* „că prin dragoste omul cunoaşte nemurirea”. Bine, dar Hyperion nu cere oare lui Demiurg tocmai *contrariul*: „Reia-mi al nemuririi nimb/ Şi focul din privire/ Şi pentru toate dă-mi *în schimb*/ O oră de iubire”? Învăţând corect *Lecţia Eminescu*, alege, dle narator: dragoste *ori* nemurire!

***

Mihai Ulmu, înainte de a fi trimis în penitenciar, este judecat de o instanţă odios-parodică. Naratorul „alege” cunoscuta „metodă a celor doi anchetatori diferiţi”. Adică, mai întâi, Ulmu este interogat de „anchetatorul bun”, apoi, fiindcă secvenţa aceasta nu a dat nimic cercetării, e anchetat de către „cel rău”. Singura mea întrebare: pentru ce acest *teatru*? Or, fie şi perfidă, *metoda celor doi anchetatori* (pe care scriitorul o ştie din filme şi din cărţi, nu din „căderea” de la Ţâpova) este eficientă. Dar e aplicată atunci când – atenţie! – inculpatul ascunde ceva, iar anchetatorii îl forţează să divulge taina. Ce taină avea de ascuns Mihai Ulmu? Şi pentru ce era nevoie de acest efort (un atac psihologic) al anchetatorilor, când *altele* erau „criteriile” de „distribuire” a „capetelor de acuzare”, adică: a termenelor de detenţie. (Şi) de această dată, cuvintele *erau din altă baladă*...

Am scris „baladă”, acceptând să numesc genul cărţii *după voia scriitorului* sau a criticilor. Numai că (rămânând pe secvenţa „interogatoriilor”) această *baladă* este impurificată de imaginile caricaturale ale anchetatorilor (împrumutate, de-a valma, din *Pocăinţa* lui Abuladze, din filmele ruşilor ultimei generaţii, antisovietice...).

Tot atât de străine genului mi se par secvenţele evocative (caricaturale şi ele) despre „cămăşile verzi” ale legionarilor, opuse „cămăşilor albastre” ale cuziştilor (el, Ulmu, purtând, bineînţeles, *cămaşă albă cu ornamente naţionale* – de altfel, naratorului îi scapă că acesta era şi *portul vestimentar preferat* al lui Zelea-Codreanu, dar şi al cuziştilor!). Apropo, scriitorului îi mai scapă un amănunt istoric: pe vremea când Mihai Ulmu era student la Iaşi, A.C. Cuza era deja ministru de Stat în Guvernul Octavian Goga, aşa că nu putea să-i fie profesor!

***

Câteva cuvinte despre capitolul *Drumul spre Siberia*. M-a pus pe gânduri trenul lung cu... „peste 50 de vagoane”. Chiar aşa? Le numărase bine proaspătul deţinut? Asta înseamnă un eşalon de cel puţin 700-800 de metri lungime... Trenul se opreşte, temporar, într-o gară din care se vedeau (!) „turnuri cu stele rubinii şi zidurile de cărămidă roşie ale unui Kremlin maiestos”. (Ca să explic: nici din Gara Kiev, nici din Gara Kazan, Kremlinul din Moscova nu se vede... Iar cu aşa lungime, trenul nu încăpea, pur şi simplu, în gară!)

În fine, trenul ajunge la Habarovsk, de aici deţinuţii sunt îmbarcaţi în nişte „barje” (nu şlepuri?), duşi la Nikolaevsk-pe-Amur, de acolo, pe mare – în Magadan, iar de acolo – la Zarianka. Se numeşte, de fapt, *Zîrianka*. În Extremul Orient, doar un orăşel poartă acest nume. A existat acolo şi un lagăr de concentrare, una dintre multele celule ale GULAG-ului. Atât doar că Zîrian-lag a funcţionat din 1951 până în 1954. În 1940, el nu exista!

***

Încăpăţânată (frumoasă calitate pentru o fată), Maria obţine de la locotenentul care îl arestase pe Mihai (a doua zi după pronunţarea verdictului!) adresa lagărului... Încăpăţânarea e deja o calitate productivă literar. Amestecată însă cu locuri comune ale literaturii şi ale „vieţii”, ea îşi ştirbeşte colţurile. Iată o mostră de poncif imagistic: „Pentru ce acest sacrificiu?!” o întrebă ofiţerul pe Maria. „Am să vă spun, *dar n-o să înţelegeţi*. [...] Pentru că îl iubesc pe Mihai Ulmu.” Cu toate marile pasiuni şi sentimente, nu am văzut însă ca „eroina” *să fi regretat câtuşi de puţin* că Mihai Ulmu a nimerit în puşcăria comunistă „datorită” *faptei eroice* a Mariei (!). O dragoste care traversează spaţii, plus un patriotism declarat arată mai bine decât eventualele remuşcări?

Basmul Mariei este o fabulaţie stoarsă din *Halima*. Proaspăta absolventă a Liceului (!) din satul Poiana porneşte, pastişând *fapta soţiilor de decembrişti*, într-o *agreabilă şi facilă* excursie în Extremul Orient, pe urmele profesorului iubit, ca să-i întoarcă volumul de versuri. Pentru credibilitate (de ce, când restul e basm?), eroina „răsfoi *la biblioteca comunală* (sic!) *mai multe enciclopedii* (sic!), *anuare geografice* (sic!), *dări de seamă ale unor expediţii* (chiar aşa stă scris!)...”. Satul Poiana avea o bibliotecă pe care ar fi invidiat-o Jacques Paganel! Dar în care nu se afla o carte cu poezii de Eminescu!

Fetei i se eliberează cu uşurinţă un act *echivalent cu paşaportul*, ajunge fără mare greutate la Marea Ohotsk, toţi o ajută (ca pe fata moşneagului din cunoscutul basm), îl găseşte *simplu* pe Ulmu, se angajează *simplu* să lucreze în lagărul respectiv, îl ajută pe profesor să evadeze pentru noaptea nupţială *necesară*, este arestată, judecată şi întemniţată şi ea. Apoi, organizează încă o evadare. Iarăşi sunt prinşi, dar nu sunt executaţi nici după aceasta (eroii evadau *când le era cheful*, nimeni nu-i pedepsea cu adevărat după ce-i prindeau!). Autorul născoceşte *anularea pedepsei capitale pe teritoriul romanului* (!), eroii îşi primesc încă nişte *zeci sau sute de ani de detenţie ca pedeapsă* convenţională şi... idila continuă.

***

„Episodul Mandelştam” (un fel de *pseudonim* – mvc) trebuie comentat separat. Având în vedere aria de penetrare a romanului (mai ales mediul şcolar), nu putem trece cu vederea nici prea multe coincidenţe cu numele poetului Osip Mandelştam, nici prea multe fabulaţii în legătură cu destinul acestui genial poet rus. Scriitor modern, specialist în filologie romanică-germanică, deţinut în lagărele staliniste – multe detalii biografice îi justificau prezenţa în roman. Dar s-a improvizat excesiv. Una e că Mandelştam a murit în detenţie încă în 1938, aşadar, în 1940, când nimereşte în închisoare Ulmu, poetul *nu mai putea fi* acolo.

E revoltător motivul invocat de autor pentru arestul lui Mandelştam: dorinţa unui „activist de partid” de a-i *poseda* soţia. Nadejda – nu Maşa! – Mandelştam a fost o personalitate marcantă în istoria culturii ruse, specialist în filologia engleză, memorialist, critic literar, nu o păpuşă („puicuţa”!). Temându-se de eventuale confiscări ale textelor, a învăţat poemele soţului pe de rost. A fost bine cunoscută şi apreciată în cercurile literare ruse (Ahmatova, Bitov, Ahmadullina, Brodski). A murit în 1980, fiind înmormântată după ritul creştin ortodox... Deductiv, nu putea să se

→

sinucidă – melodramatic! – așa cum îi este inventat destinul în roman.

Povestea *umilitoare* din roman e o lipsă de respect față de memoria poetului, care a nimerit, de altfel, în pușcăria comunistă și pentru versurile satirice (o precizare: pentru versurile pe care le reproducem mai jos poetul e arestat și deportat în 1934, iar în 1938 e arestat a doua oară și trimis în pușcărie „pentru activitate contrarevoluționară”).

Iată și o traducere a lui Emil Iordache, poate și imperfectă textual, dar transmițând suficient de bine esența versurilor scrise în 1937: „Vieţuim, dar sub noi ţara tace mormânt./ Când vorbim, nu se-aude măcar un cuvânt./ Iar când vorbele par să se-nchege puţin,/ Pomenesc de plăieșul urcat în Kremlin./ Are degete groase și grele,/ Sunt cuvintele lui de ghiulele./ Râd gândacii mustăţilor strâmbe/ Și-i lucesc a năpastă carâmbii.// Are-o turmă de sfetnici cu gâturi subţiri – / Semioameni slujindu-l umili – / Care șuieră, miaună, latră câinește,/ Numai el, fulgerând, hăcuiește./ Potcovar de ucazuri, forjează porunci:/ Glonţ în ochi, glonţ în frunte și glonţ în rărunchi./ Orice moarte-i desfată deplin/ Pieptu-i larg de cumplit osetin.”

Cât de departe-s astea de imaginea umilă a „bietului evreu”... care a cedat totul comuniștilor, dar „a ezitat” doar în cazul în care ar fi fost vorba de soție... Apropo, în roman, *de două ori* se face referință la *originea biologică* a personajului: o dată, atunci când se remarcă „nasul acvilin”, altă dată, într-un fel de compliment: „Evreul era o adevărată enciclopedie.” E o inerție ușor rasistă acest detaliu biologic, pentru că nu are nicio relevanță pentru biografia lui Ulmu. Mai ales că Mandelștam e un *poet rus* și un *evreu creștin* (care nu avea niciun motiv să vorbească, la p. 277, „cu tonalitatea unui rabin”).

***

La pagina 62, se menționează că „penitenciarul avea o mie de paturi pentru cei *peste o mie de deținuți*”. Iar pe pagina alăturată, 63, comandantul lagărului Kudreavțev se plimbă deja „prin fața celor *aproape o mie* de întemnițați aliniați...”(?) Unde au dispărut, într-o noapte, cei „*peste* o mie...”?

La pagina 26 profesorul Ulmu le spune copiilor: „vom continua la lecția următoare...”, iar la pagina 27 găsim: „era ultima lecție”. Să admitem că era doar ultima lecție în acea zi. Dar imediat la pagina următoare începe un alt capitol și cineva („cu cușmă de miel și cojocică” – la 29 iunie! – chiar dacă e un *simbol al invaziei Siberiei*... e prea de tot!) îl cheamă *urgent* la școală. Iese că profesorul nici nu avea de gând să meargă încolo? Îi găsește pe toți elevii în clasă și pe altcineva „care începuse lecția de azi în locul său”. Ce făceau elevii în clasă? Dacă aveau (totuși) lecții, de ce profesorul era acasă? Foarte liniștit, după „incident”, el le spune elevilor: „Să ne continuăm lecția”. Apropo, ea continuă „câteva ore bune”. Dar celelalte lecții din acea zi de ce nu se făceau? Nu se poate să stăpânești atât de anarhic timpul (cel puțin, într-o instituție de stat!).

O dată memorabilă: 28 iunie 1940. „E una dintre acele ore ale dimineții în care aerul proaspăt te amețește.” Este, bineînțeles, timpul cel mai potrivit pentru seceriș, satul e în câmp. Se aude ceva între tunet și huruit, apar niște tancuri „care înaintează greoi prin lan, uruind amenințător și pătulind cu șenilele lor spicele coapte”. Dacă erau în marș (și nu în aranjament de luptă), de ce tancurile mergeau pe de-a dreptul prin lan? Mai ales că, într-o țară necunoscută, e firesc să urmezi niște căi de acces bătătorite, nu să înaintezi, bâjbâind, prin hârtoape!

Invazia sovietică *nu s-a produs în zori* (la ora 11, Guvernul Român a acceptat ultimatumul), populația a fost anunțată de către administrația română, așadar nu a fost o invazie chiar surprinzătoare (mai ales că sovieticii forțau nota ultimatumului încă de la 26 iunie). Pesemne că autorul a copiat „imaginea” din *filmele* sovietice despre invazia în URSS a Germaniei naziste, la 22 iunie 1941: zorii zilei, tancuri *pătulind* lanurile de grâu...

***

Ziua începe în lagărul din Zarianka „cu loviturile unei bare metalice într-o toacă adusă de la o mănăstire...”. Dacă exista bara metalică (adică, *o toacă metalică*), de ce trebuia să se bată în *toaca de lemn*, care răsună atunci când e lovită cu un ciocan, nu cu o bară (și încă adusă – scândura de 2-3 metri? – de la o mănăstire)? În Rusia, încă de prin Evul Mediu toaca era metalică, în lipsa soiurilor de lemn cu rezonanță potrivită. Frumos simbol transferat dinspre mănăstire spre lagărele staliniste, dar impracticabil! Or, se știe că deținuții din coloniile sovietice erau treziți de loviturile în *toaca* improvizată dintr-o bucată de șină metalică...

O altă contradicție: la pagina 85, aflăm că „Zarianka-1” e „o U.R.S.S. în miniatură, aici își ispășesc pedeapsa reprezentanți a 129 de naționalități” (ce exactitate!), dar două alineate mai sus aflaserăm că „cei mai mulți sunt aduși din Republicile Baltice, din Ucraina de Vest și din Basarabia”. Înțeleg dorința autorului de a ne include în *eșalonul occidental*, cum ar veni, al victimelor regimului, dar cunoaștem foarte bine că tăvălugul nu a cruțat pe nimeni dintre cele „129 de naționalități”, noi nefiind nici pe aproape majoritari, nici măcar împreună cu balticii...

Iar arestarea unor categorii de cetățeni (portari de hoteluri, feroviari, pompieri... elevi de liceu!) care „din cauza uniformelor au fost declarați *colonei, generali sau mareșali fasciști*” e ridicolă și ilogică: în 1940, sovieticii nu vedeau în fasciști un dușman! Dimpotrivă, ei erau *aliații fasciștilor*, declanșând războiul mondial împreună, în toamna lui 1939. Ocuparea Basarabiei, în 1940, se datora tocmai acestei alianțe! În același 1940, când nu numai naziștii, dar și fascismul ca ideologie era aplaudat în Țara Sovietelor, NKVD-iștii aduceau primele „ofrande” odioase pactului cu Hitler: împușcau ofițerii polonezi la Katyn. Nimeni nu putea fi arestat pentru „uniforma fascistă”. În 1941, avea să se schimbe ceva... dar atunci sovieticilor nu le mai ardea de uniforme!

La pagina 100, autorul ne vorbește despre „lagărul de *deținuți politici* Zarianka-1”, dar cu 15 pagini mai înainte ne spunea că „infractorii *de drept comun* locuiesc într-o baracă cu ei” (cu deținuții politici). Cum era, totuși?

Când apare în lagăr, Kudreavțev o întreabă pe față cum o cheamă. La auzul numelui Maria, acesta se miră: „Nu am mai auzit niciodată de astfel de nume”. Naratorul crede că Maria e un nume românesc? Să nu fi auzit el (și Kudreavțev) de Maria Ulianova? De împărăteasa Maria Fiodorovna? De fecioara Maria și de Maria Magdalena? Cu doar 30 de pagini mai devreme, naratorul o „botezase” pe soția lui Mandelștam „Maşa.” Așadar, numele exista!

Încă un fapt *interesant*: în sat, fetei i se spunea Maria cea Mică (pentru a o deosebi de maică-să: Maria cea Mare). Deci și în Poiana acest nume era unul rar? Ori autorului îi joacă festa Druță (cu Ecaterina cea Mare și Ecaterina cea Mică)?

Într-un moment, în munții din Kolîma, personajelor le apare în față „un stejar bătrân cu o scorbură uriașă”. Ei bine, asta-i chiar din poveste. Or, aria de răspândire a stejarului nu ajunge până în Siberia, cu atât mai puțin – în Extremul Orient și încă în partea nordică a acestuia! Perseverând în eroare, autorul adaugă: „De aceștia *sunt mulți* prin toată Siberia răsăriteană!”.

Maria, prin același „paradox al timpului”, ca și în cazul cu Mandelștam, o întâlnește pe Polina Jemciujina, soția arestată a lui Molotov. În realitate, Jemciujina fusese arestată abia în 1949 (și deportată în regiunea Kustanai, dacă e să fim pedanți și aici)!

Apropo de inexactități: în carte mai apare părintele Florenski (Pavel, totuși, nu Ioan), într-adevăr, un teolog marcant, arestat de NKVD, deținut (în Soloveț!) și împușcat în 1937, așadar, imposibil să fi fost văzut după 1940.

Într-un caz, autorul îi atribuie niște vorbe *aiurea* (adevărat, spuse „ în vis”) „prietenului său (al lui Ulmu - mvc) Ionesco, de la Filosofie, *pripășit* (observați nuanța stilistică dispreţuitoare!) în Franța”... Ei bine, prietenul *nostru* Ionesco a absolvit, totuși, *Literele* (la București, nu la Iași), încă în 1934! Nu cred că jonglarea aceasta iresponsabilă cu *nume*... hai să le zicem *asociative*, face un mare bine celor care *se informează* și din roman.

În carte apare și Dmitri Sergheievici Lihaciov, un remarcabil savant rus și o instanță etică. La pagina 297, „aflăm” că savantul „stă și el într-un lagăr”. (Când Ulmu ajunge la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe din URSS, i se spune că Lihaciov a fost eliberat, dar încă nu a ajuns, *e pe drum*.) Ei bine, aici, nicio asociere, niciun pseudonim în manieră „paronimică” – este chiar *referința exactă*. Și (cel puțin) în acest caz, autorul nu avea voie să aproximeze atât de liber. Savantul într-adevăr a făcut pușcăria comunistă (la Solonețl), dar asta se întâmpla în 1928-1931! În 1953, când este invocat de narator, el e deja proaspăt laureat al Premiului Stalin (sic!) și proaspăt membru-corespondent al Academiei sovietice!

***

În romanul lui Dabija, a doua zi după moartea lui Stalin, toate lagărele și închisorile și-au deschis larg porțile! „Ușile de la celule [...] erau toate descuiate... Porțile cele mari ale închisorii se legănau în vânt deschise vraiște. [...] Santinelele nu se mai zăreau nici ele în turnurile de lemn.” Un biet felcer e singurul din „personalul” lagărului, rămas pentru a explica, de fapt, pentru a decreta: „...sunteți liberi. Fiecare poate pleca unde dorește (!)” Este o enormă eroare, care pune întregul sistem criminal în cârca unui singur responsabil (nici măcar a celui *care a inventat* sistemul politic, ideologic, dar și penitenciar, în această formulă!).

Adevărul e altul: după moartea lui Stalin a urmat o *amnistiere masivă*, dar aceasta – vizând deținuții condamnați la *nu mai mult de cinci ani*, femeile, bătrânii și copiii – *nu a grațiat deținuții politici*. Aceștia vor fi eliberați abia după 1956, iar GULAG-ul își va încheia existența abia în 1960! A doua zi după moartea lui Stalin, întregul imperiu (între care și mulți deținuți!) deplângea moartea *tătucului popoarelor*!

Încă ceva: în URSS, pedeapsa cu moartea a fost abolită *pe timp foarte-foarte scurt* (!) prin anii ’20. Nu a existat acest *calcul fantasmagoric* de sute de ani de închisoare, cum i-ar fi plăcut naratorului, care împrumută această *închipuire* aritmetică mai degrabă de la cineaștii americani.

Și să nu ne scape detaliul: de unde a luat scriitorul că Stalin era analfabet? (La pagina 72, „Stalin” îi declară lui Gorki: „Eu mă mândresc cu faptul că nu știu a citi și a scrie”.) Poate semidoct, dacă vrea atât de mult să-l „ofenseze”, dar nici asta nu se prea potrivește omului care avea o bibliotecă de 20 000 de tomuri. De altfel, acest *genial semidoct* (și criminal inimaginabil) cita liber din Biblie (la seminarul teologic a avut note excelente!) și citea pe zi sute de pagini din Cehov, Dostoievski, Gogol, Oscar Wilde, Maupassant, Goethe, Zola. Nu trebuie să le căutăm criminalilor și monștrilor alte păcate decât cele (enorme!) de care se fac vinovați cu adevărat. Printre criminalii celebri se numără talente și minți luminate! Care ascultau Chopin, Beethoven sau Wagner!

***

Romanul lui Nicolae Dabija se vrea o construcție rotundă (așadar, *concepută*, nu pur și simplu „revelată”) la o temă în vogă, cu multe piste posibile și cu recifele iminente unor adâncimi neexplorate. Dar textul despre care vorbim este o construcție schematică și tezistă, irelevantă și defectuoasă literar.

În ultimul său roman, Umberto Eco ne sugerează (ba chiar ne declară limpede!) că pentru a falsifica, trebuie să cunoști – exhaustiv, în detalii – adevărul; pentru a ficționa, trebuie să verifici, la sânge, documentele autentice. E o lecție simplă, la îndemâna oricui.

P. S. În contextul „strategiilor promoționale” bine cunoscute azi, nu mi se pare ieșită din comun promovarea agresivă, fără precedent, făcută cărții lui N. Dabija: zeci de lansări (sic!), discuții, lecturi publice, întâlniri cu autorul, concursuri, festivaluri și premieri. E la discreția celor care se implică. Un singur lucru *nu ar fi de dorit să se producă*: să se prezinte această carte ca model literar, ca model de narațiune, ca model de roman. Am mai pățit-o. ■

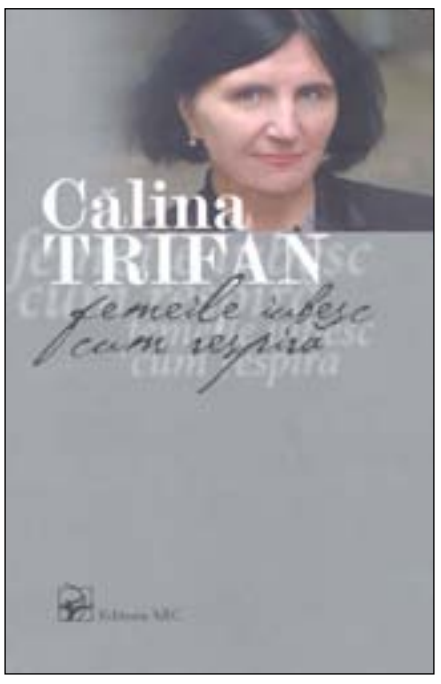

Călina Trifan. femeile iubesc cum respiră (poeme). Editura ARC, Chișinău, 2011

„Concise, dar foarte elocvente și relevante, născute dintr-o sensibilitate firească, fără experimente lexicale și artificii imagistice, populate de un personaj feminin care își găsește sensul existenței în iubire și știe să accepte moartea prin iubire, poemele Călinei Trifan sunt pe cât de accesibile, pe atât de răscolitoare. Confesive sau contemplative, descriptive sau sentențioase, versurile sunt ca o împărtășire spirituală, iar celui care deschide această carte nu-i rămâne decât să urmeze îndemnul autoarei: „bunule nostru cititor,/ aruncă tu cel dintâi cu piatra/ și dacă poezia rămâne în picioare/ să știi că asta e totul, restul e nimic!”. (*Lucia Țurcanu)*

Bogdan Lis: „Indiferent cine a fost la guvernare după 1989 – oamenii din Solidaritatea sau postcomuniștii – forțele politice din Polonia s-au unit în jurul unor obiective naționale”

Bogdan Lis s-a născut la Gdańsk în 1952, şi a lucrat în portul oraşului. A fost închis între 1971 şi 1972 pentru că a participat la protestele antiguvernamentale izbucnite în cele patru oraşe portuare Gdańsk, Gdynia, Elbląg şi Szczecin. În pofida faptului că în 1975 a devenit membru al Partidului Muncitorilor Uniţi (controlat de regimul comunist), el a fost şi unul dintre fondatorii sindicatelor antiguvernamentale: Uniunile Liberului Schimb din Zona Costieră (Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża). La mijlocul anilor ’80 a organizat greva de la Elmor (compania la care lucra) şi a luat parte la înfiinţarea Comitetului de Grevă între Întreprinderi (Międzyzakładowy Komitet Strajkowy), pentru ca, ulterior, alături de Lech Wałęsa, să pună bazele Sindicatului Solidaritatea (a fost chiar vicepreşedintele Comitetului Fondator al Solidarităţii).

După decretarea Legii Marţiale (dec. 1981), a activat în ilegalitate, devenind unul dintre liderii Comitetului Temporar de Coordonare (Tymczasowa Komisja Koordynacyjna) - care a reprezentat conducerea din umbră a Solidarităţii, poziţie de pe care a coordonat relaţiile dintre sindicat şi susţinătorii acestuia din străinătate. A fost arestat de două ori: în 1984 şi în 1985, de fiecare dată fiind eliberat după câteva luni de detenţie. Având mereu un rol de conducere în cadrul Solidarităţii, a participat la Discuţiile de la Masa Rotundă din 1988 şi a fost ales ca senator la alegerile din 1989.

După alegerile din 1991, s-a distanţat de politică şi a devenit un om de afaceri activ, cu toate că pe scena politică locală, din Gdańsk, a rămas o autoritate. În 1997 a devenit membru al Uniunii Libertăţii (Unia Wolności), iar din 2007 este membru al UW (succesorul Partidului Democrat), fiind ales deputat. Este preşedintele Fundaţiei Centrul Solidaritatea. Aflat la Chişinău, la sfârşitul lunii mai curent, Bogdan Lis a susţinut o conferinţă la Universitatea Liberă Internaţională din Moldova, eveniment organizat de Institutul Polonez din Bucureşti şi Ambasada Poloniei la Chişinău.

– Domnule Bogdan Lis, sunteţi un nume marcant al sindicatului „Solidaritatea” – *Solidarność*. Aţi trecut prin experienţa nefastă a închisorilor comuniste. Până la urmă, Solidaritatea a învins, ceea ce au făcut polonezii pentru prăbuşirea comunismului a fost imens. După 22 de ani de la victoria democraţiei în Polonia, cum priviţi mişcarea Solidaritatea, cum este văzută ea în Europa?

– Deşi a apărut într-o ţară comunistă totalitară, cum era pe atunci Polonia, mişcarea Solidaritatea a avut scopuri sindicale specifice. Noi am luptat pentru ca Polonia să fie privită în Europa ca o ţară unde sunt păstrate şi respectate drepturile omului. La Conferinţa de la Helsinki, din 1975, Polonia s-a obligat să respecte drepturile cetăţeneşti şi, în particular, drepturile angajaţilor. La adăpostul acestor convenţii am reuşit să constituim mişcarea noastră sindicală, dar aş vrea să subliniez că activitatea Solidarităţii a urmărit şi scopuri reformiste, de un caracter mult mai larg decât ale unui sindicat obişnuit. Astăzi, după ce am obţinut ceea ce am dorit, adică un stat democratic, scopurile asumate în acea vreme de Solidaritatea sunt realizate de ONG-uri şi de partide politice. În prezent, Solidaritatea este pur şi simplu o mişcare sindicală.

– Este totuşi uimitor că regimul Jaruzelski a permis apariţia unui sindicat liber, necontrolat de putere, spre deosebire de alte ţări comuniste.

– De fapt nu a avut o altă alegere, grevele au izbucnit în Gdansk, pe când la putere era încă Gierek. 16 luni de zile Solidaritatea i-a învăţat pe polonezi ce înseamnă libertatea. În 1981 Jaruzelski a introdus starea marţială, iar când legea marţială a fost ridicată a trebuit să reînvăţăm cum să funcţionăm ca oameni liberi. După discuţiile purtate în cadrul „mesei rotunde”, Jaruzelski a permis să fie reconstituită mişcarea Solidaritatea, pentru că nu a avut încotro. Polonia avea probleme economice şi sociale grele, nu era sigur cine o să câştige, comuniştii sau oamenii de la Solidaritatea, şi trebuia să se ajungă la un compromis. Şi Jaruzelski a înţeles că trebuie căutate soluţii, prin negocieri, dar, bineînţeles, spera să reuşească să ne păcălească. El intenţiona să ne atragă să guvernăm împreună ţara, ca mai apoi să ne facă responsabili de eşec. Noi însă am vrut să avem organizaţia noastră, prin care să influenţăm soarta Poloniei. Jaruzelski şi echipa lui n-au calculat bine, nu şi-au dat seama că societatea s-a săturat de comunism şi că în aceste alegeri, chiar şi parţial libere, din 4 iunie 1989, o să piardă.

– Solidaritatea „Solidarităţii” mai funcţionează azi? În ce relaţie mai sunteţi cu Lech Wałęsa, cu alte figuri-simbol ale sindicatului?

– Sunt în relaţii foarte bune cu foştii mei colegi din Solidaritatea. Ne întâlnim des, vorbim, colaborăm în mai multe organizaţii. Solidaritatea de astăzi îşi pune alte scopuri, dar, bineînţeles, dacă este vorba de unele evenimente aniversare, participăm la ele ca oameni care au înfiinţat Mişcarea. Însă nu încercăm să influenţăm activităţile de azi ale sindicatului.

Pe de altă parte, Solidaritatea, după ’89, pentru unele persoane a devenit un mod veros de a face carieră politică. Ele folosesc această „trambulină” sau rampa altor partide de tradiţie pentru a lupta cu noi, „falşii lideri”. Spunea un filozof: nu putem schimba istoria, dar putem schimba amintirile... Liderii aceştia autodeclaraţi încearcă să schimbe amintirile oamenilor.

– Suntem în preajma unui eveniment major: Polonia va prelua de la 1 iulie 2011 preşedinţia prin rotaţie a Uniunii Europene. V-aş ruga să schiţaţi un scurt traseu al ţării Dvs., în ultimele două decenii.

– Un lucru important este că în aceşti 20 de ani mai multe guverne ale Poloniei, indiferent din ce zonă politică proveneau, au fost de acord în trei chestiuni principiale: politica externă, politica economică şi politica apărării. Aşadar, strategia de bază a Poloniei a fost aderarea la Uniunea Europeană şi efectuarea tuturor schimbărilor care aveau să ne faciliteze această aderare. În domeniul politicii economice, imediat după 1989, când nivelul de viaţă în Polonia scăzuse dramatic – şomaj, inflaţie, blocaj financiar etc. – graţie reformelor, graţie „terapiei de şoc”, economia s-a relansat. A treia chestiune, politica apărării – suntem în NATO şi astfel ne-am realizat dorinţa de a fi o ţară sigură. Reiau ideea: indiferent cine a fost la guvernare – oamenii din „Solidaritatea” sau postcomuniştii – am fost de acord cu aceste obiective şi am reuşit să le ducem la bun sfârşit. Este cel mai mare succes al Poloniei.

– Polonia este un lider al „noii Europe”, un actor geopolitic important. Putem vorbi chiar de un demers comun, al ţărilor din Est, bazat pe moştenirea perioadei de dinainte de 1989, cu probleme şi complexe care ne apropie. De aceea aşteptăm sprijinul Poloniei pentru a ieşi din zona de influenţă a Rusiei. Cât de mult contează acest trecut comun, nu este considerat el, uneori, un „factor subiectiv” la Bruxelles, unul care deranjează apropierea UE de Rusia?

– S-a întâmplat ca Polonia să fie considerată de celelalte state ale Uniunii Europene „bolnavă de rusofobie”. Or, noi încercăm să acreditâm ideea că ceea ce vorbim nu se referă la o singură ţară, se referă la un set de valori. Când cineva nu doreşte să creadă că aceste valori sunt universale, noi cu acest cineva nu suntem de acord. Ceea ce putem să oferim Europei este tocmai un conglomerat de valori de care, de fapt, Europa a uitat: oamenii, cetăţenii Europei îşi trăiesc viaţa în bunăstare şi au devenit mai puţin sensibili la ele. Dacă Polonia, de exemplu, priveşte dependenţa energetică de Rusia ca pe o ameninţare, noi vorbim în mod deschis despre această problemă. Dar cei care au interes să facă bani din asta se prefac că nu văd acest subiect. Însă noi nu suntem obligaţi să ne schimbăm opinia, pentru ca ei să-şi continue netulburaţi afacerile.

– Polonia a fost percepută ca un aliat al „revoluţiei portocalii” din Ucraina. Şi am sperat ca noua putere de la Kiev să aducă această ţară mai aproape de Occident. Evoluţia democratică însă a fost blocată în urma victoriei pro-rusului Ianukovici, care a readus Ucraina în braţele Rusiei. Are şi Varşovia această percepţie?

– După părerea mea, nu. Greşeala lui Iuşcenko şi a echipei lui era că nu au reuşit să elaboreze nişte priorităţi despre care am vorbit, priorităţi care i-au unit pe politicienii din Polonia, indiferent de aspectele care îi despart. Or, aceste interese comune, care să solidarizeze diferite forţe politice, nu au fost bine văzute, atunci când Iuşcenko a început să facă nişte lucruri de care ar trebui să-i fie ruşine acum. De exemplu, înainte de alegeri a început să dea distincţii foştilor luptători ai armatei ucrainene revoluţionare, care au luptat de partea naziştilor...

O persoană care îşi schimbă atât de repede opiniile nu este în stare să coaguleze în jurul său un grup mare de oameni. Ianukovici nu trebuie neapărat să nu-şi dorească relaţii cu Uniunea Europeană, ba chiar nişte legături instituţionale cu Uniunea Europeană. De când este el la putere eu n-am observat în timpul unor întâlniri şi apariţii publice că ar spune ceva împotriva Europei, ceva antieuropean. Dar ne dăm bine seama că *background*-ul său este cu totul altul decât cel al lui Iuşcenko.

– Liderii „revoluţiei portocalii”, Iuşcenko şi Timoşenko, au sfârşit prin a se acuza reciproc şi a sparge coeziunea de altădată. Şi în Moldova se vorbeşte de „sindromul ucrainizării”, adică de pericolul ca divergenţele din sânul guvernării democratice să compromită speranţele noastre de europenizare. Cum poate fi evitată această „lunecare pe tobogan”, dacă nu numai clasa politică, ci şi întreaga societate moldoveană este profund divizată?

– Din păcate, trebuie să alegeţi. Nu se poate „şi/şi”. Clasa politică e obligată să vină cu argumente pentru o opţiune sau alta. Ar trebui organizat un referendum în cadrul căruia Moldova să decidă, însă oamenii ar trebui să ştie foarte bine de ce spun „da” şi de ce spun „nu”. Pentru ce anume îşi dau votul. Să fie bine informaţi. Eu cred că aici politicienii din opoziţie şi cei de la putere ar putea ajunge la o înţelegere, pentru o dezbatere naţională. Important este ca fiecare om politic să aibă posibilitatea să spună de ce vrea în Uniunea Europeană sau de ce nu vrea în Uniunea Europeană, iar dacă nu vrea în Uniunea Europeană care este alternativa.

– Mai aveţi un „client” în Est – Belarus. Cum se vede regimul lui Lukaşenko din proximitatea lui vestică, din Polonia?

– Politicienii polonezi sunt obligaţi să fie foarte atenţi când vorbesc despre Lukaşenko, dar oamenii de rând îl consideră bolnav psihic. Belarus nu are o altă ieşire, ori se leagă mai tare de Rusia, ori caută soluţii în Occident.

– Katyn-ul din 1940 şi tragedia de la Smolensk din aprilie 2010 formează un tragic arc peste

→

timp în relaţiile Poloniei cu Rusia. Autorităţile de la Moscova au transmis recent raportul complet al anchetei catastrofei aviatice în care a murit preşedintele Lech Kaczyński şi o parte din elita politică poloneză – un raport foarte criticat de autorităţile de la Varşovia. Mai speraţi să aflaţi adevărul?

– Eu cred că o să iasă la iveală. Acum relaţiile delicate dintre Polonia şi Rusia provoacă greşeli de ambele părţi. Situaţia din ultimul timp arată că am început să ne apropiem întrucâtva şi din această cauză fiecare parte este foarte atentă la ceea ce spune şi ceea ce face, dar apar inevitabil greşeli şi greşelile astea bat foarte tare la ochi. Mie mi-ar plăcea să ni se spună clar de ce să nu facem una sau alta, chiar dacă avem opinii diferite. Nu-mi place când se vorbeşte pe ocolite, fără detalii concrete. Eu aş dori să aud mai multe răspunsuri concrete din partea Moscovei. Şi această ambiguitate supărătoare tocmai confirmă ceea ce se întâmplă în jurul catastrofei de la Smolensk. De exemplu, nu ştiu dacă aţi auzit, la Smolensk este un monument pe care a fost instalată o placă comemorativă. Placa respectivă a stat acolo câteva luni şi Guvernul Rusiei n-a avut nicio obiecţie. La rândul lor, polonezii credeau că dacă partea rusă tace, asta înseamnă că totul este în regulă. Până la urmă, placa a fost demontată şi a ieşit mare scandal, pentru că s-a întâmplat cu o zi înaintea vizitei preşedintelui polonez.

– Şi care era problema cu placa? Era o inscripţie inacceptabilă?

– Inscripţia de pe placă spunea că este vorba de o crimă comisă în 1940 de trupele lui Stalin, la Katyn, iar Rusia n-a fost de acord tocmai cu acest cuvânt: omucidere, asasinare. Din acest motiv ruşii au demontat placa. Dacă eu aş veni în grădina Dvs. şi aş instala un monument sau o placă, fără a vă cere acordul, aş fi desigur aruncat peste gard împreună cu placa şi cu monumentul meu. Adică, asemenea chestiuni ar trebui să fie convenite mai devreme, pentru a nu se crea situaţii jenante, conflicte diplomatice.

– Rusia este o fatalitate în această parte de lume. Guvernul Tusk şi preşedintele Komorowski încearcă totuşi să stabilească relaţii normale cu această ţară. Credeţi că se poate construi o relaţie bună cu cineva care nu-ţi împărtăşeşte valorile?

– Trebuie să înţelegem că noţiunile de democraţie şi libertate în ţările occidentale sunt cam apropiate, sunt percepute la fel. Însă dacă despre aceste noţiuni vom întreba pe cineva din ţările arabe, Rusia sau China, vom constata că ei înţeleg democraţia şi libertatea complet diferit. Trebuie să separăm modelul exercitării puterii, care într-un stat este perceput ca fiind cel drept, de valorile şi regulile universale. Dacă ruşii ar implementa în continuare metodele lui Stalin, bineînţeles că n-am avea despre ce discuta cu ei. Dar, azi, ei nu mai procedează ca Stalin, chiar dacă au mari probleme, inclusiv probleme legate de terorism, cu care luptă. Nu putem să ne uităm la Rusia numai prin prisma experienţei noastre şi a trecutului nostru. Trebuie să ţinem minte istoria noastră comună, nu neapărat bună. Să avem grijă ca în mintea noastră să se aprindă un beculeţ, dar nu e normal ca trecutul să ne oprească să stăm de vorbă, să purtăm negocieri.

– În Polonia Biserica Catolică are merite deosebite în cimentarea rezistenţei anticomuniste. Ştim că există dezbateri aprinse pe marginea locului Bisericii Catolice azi. Încearcă şi partidele să o instrumenteze politic, cum au făcut-o fraţii Kaczyński. Dvs. spre care Polonie tindeţi: spre una laic-liberală sau spre una conservator-creştină?

– Biserica Catolică nu a fost omogenă nici chiar în timpul Solidarităţii. Au fost preoţi care ne-au ajutat cu acte caritabile, au organizat ajutor pentru deţinuţi. Alţii, dimpotrivă, n-au vrut să aibă nimic comun cu noi. Papa Ioan Paul al II-lea s-a exprimat despre Solidaritatea în termeni foarte cordiali. Episcopii – nu neapărat, şi nu toţi. Lucrurile au rămas cam la fel. În ierarhia bisericească, azi, câştigă teren filonul conservator-ţărănesc. Este primul „cui" bătut în sicriul bisericii. Acest fel de atitudine şi de reacţie a Bisericii îi respinge pe oamenii tineri. Tinerii nu sunt în stare să înţeleagă de ce Biserica, de exemplu, interzice fertilizarea *in vitro* sau tratarea infertilităţii.

– Ca şi avorturile...

– În ce priveşte problema avorturilor la noi, în Polonia, avem o lege specială: este un fel de compromis între cei care acceptă şi cei care exclud acest drept al femeii. Pentru mine Biserica Catolică e o instituţie conservatoare, care pierde din ce în ce mai mult teren, îşi pierde susţinerea în societate.

– Asta poate fi o dramă pentru mulţi oameni, însă şi Biserica ar trebui să se privească mai autocritic.

– Vorbind despre Biserică în totalitatea ei şi despre Biserica poloneză în particular, mi se pare că este cea mai conservatoare şi mai retrogradă instituţie.

– Cum aţi evalua aplicarea legii Lustraţiei în Polonia? A produs ea cu adevărat o „purificare morală" în societate? Ştim că Adam Michnik, bunăoară, refuză să considere arhiva Securităţii drept criteriul absolut al adevărului, spunând că ar însemna, altfel, să oferim poliţiei politice o „a doua" victorie asupra noastră. Să fie adevărat?

– Nu, nu s-a produs o „purificare"... Eu sunt de acord cu spusele dlui Michnik, nu se cuvine ca serviciile speciale comuniste să decidă cine este vinovat şi cine nu. Însă există un aspect care nu a fost pe deplin definit. Ce înseamnă „colaborare"? Ce înseamnă „colaborator secret"? Cunosc foarte multe persoane care, fiind influenţate de o tragedie de familie, supuse şantajului, au semnat un fel de declaraţie de colaborare, dar n-au colaborat deloc. Vă dau un exemplu: o femeie a fost inclusă în lista de colaboratori, pe la sfârşitul anilor '70, atunci când a avut un prunc de 9 luni şi era în strânse legături cu opoziţia anticomunistă. Au venit serviciile în casă la ea, au luat-o, iar copilaşul de 9 luni a rămas singur acasă şi nu i-au dat voie mamei să informeze pe cineva să vină să stea cu copilul. I s-a spus că dacă nu semnează declaraţia respectivă o s-o ţină închisă, departe de copil. Femeia a semnat declaraţia pe care i-o cereau, dar nu a avut nici o colaborare cu Securitatea. După ce a fost instaurată starea marţială, ea chiar a oferit adăpost unor activişti ai Solidarităţii, dar a recunoscut că a semnat declaraţia cu pricina. Conform legii ea este considerată un „colaborator". Nu pot fi de acord cu o asemenea percepţie.

– În Moldova, cei care se opun adoptării unei legi a Lustraţiei – prezenţi, de altfel, în toate partidele – susţin, în chip ipocrit, că accesul la dosarele KGB va dezbina şi mai mult societatea. Cum aţi răspunde acestor afirmaţii?

– Există date care ar putea provoca anumite şocuri, dar la noi problema a fost rezolvată printr-o reglementare foarte clară: aceste date, supărătoare, sensibile, sunt transmise unei alte instituţii de stat şi nu sunt făcute publice. Securitatea comunistă colecta tot felul de informaţii, inclusiv despre viaţa privată a celor urmăriţi, ca şi a propriilor informatori, pentru a-i timora, a-i şantaja, însă legea la noi nu permite divulgarea unor asemenea informaţii.

– Există fenomenul „mogulizării" în mass-media poloneze – adică mari magnaţi care acaparează ziare şi posturi de radio şi TV? Cât de „curate" sunt jocurile, influenţele pe care le exercită patronii presei în Polonia?

– Activităţile mijloacelor media îmi par necurate, de-a dreptul murdare. Nu sunt sigur a cui este vina, a magnaţilor, a redactorilor sau/şi a viziunilor lor politice. Eu cred că responsabilitatea cea mare revine celor care administrează aceste media. Pentru ei contează doar profitul. Chiar dacă invităm în studio un om inteligent şi-i punem nişte întrebări tâmpite, oricum n-o să iasă nimic frumos. Aşa arată în Polonia fenomenul despre care mă întrebaţi. Şi, desigur, mass-media influenţează scena politică, manipulează opinia oamenilor mai ales în perioada alegerilor. La noi, mass-media sunt divizate în două: cele care susţin Partidul Lege şi Justiţie şi cele care fac agitaţie pentru Platforma Civică, liberală. Aş spune că nu este importantă cauza fenomenului, ci faptul că asemenea practici sunt marfă curentă.

– Vreau să vă întreb despre diaspora poloneză. Sunteţi parlamentar, deputat în Seim. Cum colaboraţi cu polonezii din străinătate? Folosiţi grupurile de lobby poloneze?

– Acest lucru arată diferit. Nu e vorba de grupuri specializate în acţiuni de lobby, este vorba de activitatea mai multor grupuri ale diasporei pe diferite dimensiuni. Avem o organizaţie guvernamentală care se numeşte „Comunitatea Poloneză" – responsabilă pentru contactele cu diaspora. Prin intermediul acestei organizaţii diaspora poloneză transmite Guvernului de la Varşovia doleanţele, solicitările ei, nevoile cu care se confruntă. Spre exemplu, problemele minorităţii poloneze în Lituania sunt articulate foarte puternic, fiindcă diaspora poloneză din Lituania este foarte activă. Depinde de mediile poloneze din ţara respectivă, dacă oamenii sunt mai activi – sunt şi mai vizibili şi putem să-i ajutăm.

– Polonezii din străinătate au posibilitatea să voteze pentru alegerile din Polonia?

– Dacă au cetăţenie poloneză, da.

– Cum credeţi, ca parlamentar, cultura de performanţă, cultura „clasică" mai trebuie să fie finanţată de stat ori e mai bine să lăsam ca şi aici piaţa să-şi spună cuvântul? Gusturile pieţei sunt adesea foarte discutabile...

– Sunt valabile ambele posibilităţi. În Polonia cultura este susţinută de stat. În anul acesta chiar a crescut procentul alocat culturii din bugetul naţional. Există însă domenii ale „culturii de performanţă", cum spuneţi Dvs., care funcţionează fără probleme şi fără banii statului. În alte cazuri, cultura „clasică" poate să beneficieze de o asemenea susţinere, dar nu se grăbeşte să o facă, pentru că dacă ar solicita un ajutor de la stat, ar fi controlată de structurile statului, or responsabilii din cultură, autorii de proiecte vor să evite acest lucru. Cinematografia, de exemplu, se află într-o situaţie ambiguă – are nevoie de bani mulţi şi atunci apelează la Institutul Polonez de Film, care profesează un fel de mecenat, subvenţionează producţiile de cinema autohtone, dar în paralel studiourile caută surse de finanţare alternative, în ţară sau în străinătate.

– Domnule Bogdan Lis, vă mulţumesc.

Interviu realizat de **Vitalie Ciobanu**
mai 2011, Chişinău

Eugen Lungu - laudaţio pentru Vasile Gârneţ

Teo Chiriac anunţă câştigătorii burselor de creaţie

Aureliu Busuioc

Omul nou: Uzbekistan. Turkmenistan...

Două dintre cele mai „colorate” republici sovietice (pe atunci).

Doream atât de mult, visam de fapt, să văd patria lui Tamerlan (Timur Leng, Timur cel Șchiop) și a mult iubitei lui Bibi Hanâm, încât nu mi-a tăiat această dorință nici chiar faptul că trebuia să călătoresc împreună cu Petrea Kruceniuc pe atunci secretar general sau președinte al Partizanilor Păcii, una dintre bine plătitele sinecuri inventate de conducătorii transnistreni pentru pământenii lor care nu mai încăpuseră în guvern.

În avionul ce ne ducea la Moscova, apoi în acel ce ne-a purtat spre Taşkent, partizanul plătit al păcii purta pe braţ ceva învelit într-o pânză albă şi lăsa impresia că ar fi un pardesiu sau un sacou. De două ori a refuzat propunerile stewardeselor de a-i duce acest bagaj la cuier.

– Nu se poate, tovarăşă, e cel mai scump lucru al meu şi trebuie să stea lângă mine!

Abia la Taşkent, unde am fost cazaţi în aceeaşi cameră, am aflat ce taină se pitea sub bucata de pânză albă...

Trecuse ceva vreme de la catastrofalul cutremur ce lovise capitala Uzbekistanului, toate republicile trimiseseră ajutoare materiale şi umane – inclusiv Moldova – pentru înlăturarea urmărilor seismului şi, probabil, se avea în vedere că prezenţa constructorilor de toate etniile în oraş e un bun prilej pentru aducerea reprezentanţilor tuturor literaturilor în scopuri, bineînţeles, propagandistice. (În treacăt fie spus, n-a avut loc nicio întâlnire cu cei veniţi, chipurile voluntar, să reconstruiască oraşul...)

Avionul de Moscova sosise cu doar câteva ore până la deschiderea oficială a „săptămânii literaturii”, aşa că neam pus ambii vecini ai camerei duble să ne despachetăm şi să ne dichisim cât mai repede. Ieşind din baie, de la duşul rapid, am fost martorul dezlegării misterului ce mă urmărise în tot timpul zborului. Cum umeraşele din şifonier nu rezistau la greutatea ce li se oferea, colegul de cazare îşi potrivea vestonul militar pe speteaza unui scaun. Bănuiam că e vorba de un veston, pentru că toată, dar absolut toată suprafaţa îmbrăcămintei era ocupată de ordine, medalii şi zeci de insigne mai civile, zăngănind nevoie mare.

– Oho! mi-a scăpat involuntar. Au să ne dea de ştire în caz de cutremur!

– Dar tu ce-ai crezut? Degeaba am vărsat atâta sânge pentru ele? Să lucreze şi pe timp de pace!

Avea replică pe măsură partizanul păcii. Deşi mi se părea exagerată afirmaţia cu vărsarea de sânge. Războiul îl făcuse la o redacţie de ziar...

De altfel la deschidere, când i s-a dat cuvântul, a avut un succes grozav: din sală nu se puteau citi toate inscripţiile de pe numeroasele însemne a tot felul de asociaţii sportive, culturale sau insigne de participant la fel de fel de congrese şi aniversări...

Potrivit tradiţiei, cu vreo jumătate de oră înaintea deschiderii solemne a săptămânii, toţi participanţii-oaspeţi ne adunam într-o încăpere vecină cu sala la un foarte frugal „furşet”. Unii veneau direct de la aeroport. Mai era şi un alt motiv, foarte serios: responsabilii de la US din Moscova luau seama dacă se ţin bine pe picioare toţi musafirii. (Din păcate, de la aproape toate săptămânile erau doi-trei eroi trimişi acasă din motive de prost echilibru.) „Furşetul” acesta mai era pentru unii şi un prilej de a-şi pune la punct viitoarele luări de cuvânt. Un cunoscut prozator, al cărui nume nu vreau să-l amintesc, se interesa totdeauna public de situaţia politică din ţara-gazdă. Cam toţi îi ştiam meteahna, şi de data asta la întrebarea lui cu voce tare: „Cum credeţi, fraţilor, sala o să mă înţeleagă dacă am să salut alegerea tovarăşului Andropov în postul de secretar general?”, s-a găsit imediat un armean cu sfatul: „Dacă vrei să mai tipăreşti ceva proză, n-ar strica să-l saluţi!” La care replică s-a râs copios.

Prozatorul i-a urmat sfatul. Dar peste ceva timp s-a aflat că armeanul a avut ceva probleme acasă... „Cenzura” lucra nu doar cu cele scrise, dar şi cu cele spuse...

Deschiderea solemnă a decurs cum trebuiau să decurgă asemenea festivităţi: laude nesfârşite la adresa gazdelor, ameninţări la adresa duşmanilor păcii şi proorocirea viitorului de aur al imperiului socialist. Din fericire, avionul din Minsk întârzia, aşa că biografiile versificate (şi romanţate!) ale participanţilor, prezentate de către B. Sprincean (belorusul care nu voia nicidecum să-şi recunoască originea românească a numelui, pretinzând că îl moştenise de la un trib slavon dispărut!), au rămas să fie comunicate la şezătoarea festivă de la Urghenci, de altfel fără prea mare succes, întrucât o bună parte a publicului nu cunoştea suficient de bine limba rusă...

Dar să revenim la Taşkent, unde cel mai comentat eveniment al zilei nu devenise nici solemna serbare a deschiderii săptămânii, nici grandiosul banchet de după, ci un banal fapt divers, probabil obişnuit prin părţile locului, şi anume: fuseseră arestaţi şi bătuţi măr la miliţie doi indivizi care voiau cu orice preţ să intre în sală, fără a avea invitaţiile de rigoare şi fără a vorbi o limbă înţeleasă. Indivizii s-au dovedit a fi reporterii speciali ai televiziunii japoneze, care se rătăciseră de traducătorul care îi însoţea, vorbeau engleza şi erau încărcaţi cu tot felul de aparatură suspectă. Traducătorul şi-a descoperit tutelaţii târziu, după ce faptele se consumaseră deja, şi se prevedea un mic scandal diplomatic, evitat totuşi în urma măsurilor energice luate de autorităţi: scuze şi despăgubiri materiale victimelor (aparatura suspectă distrusă!) şi o pedeapsă serioasă traducătorului. Comentariile se refereau mai ales la notele explicative prezentate de cei doi ofiţeri superiori bătăuşi: „Semănau a fi uzbeci de-ai noştri care încercau să înşele vigilenţa organelor de pază şi făceau scandal”...

N-am reuşit să aflăm dacă vigilenţii mardeiaşi fuseseră premiaţi...

În paranteză fie spus, ca un făcut, în toate republicile vizitate cu ocazia „săptămânilor” tot întâlneam basarabeni de-ai noştri rătăciţi pe cele mai îndepărtate meridiane ale urss-ului pentru a-şi oferi talentele care, chipurile, nu erau recunoscute acasă. Astfel, în Siberia de Vest, cu greu am putut scăpa de un „pictor” – producător de linoleumuri cu lebede scălâmbe şi imitaţii idioate de naturi moarte, cu titlul de „peisaje moldoveneşti”, şi, potrivit lui, foarte căutate de naivii crescători de reni „întru înfrumuseţarea primitivelor lor corturi, „ciumuri”.

În Kazahstan, la Semipalatinsk, conducerea locală era cât pe ce s-o includă printre noi la şezătoarea oficială pe o aşa-zisă cântăreaţă, „primadona operetei (??!) din Chişinău”, guristă lipsită de orice voce, care în ajun ne otrăvise cina la restaurant...

Nu-i vorbă, am avut ocazia să întâlnim şi compatrioţi dintre cei deportaţi şi rămaşi acolo departe, fie din teama de a se întoarce, fie din pricina că de fapt omul sfinţeşte locul. Întâlniri, orice s-ar spune, unde de multe ori bucuria se îndoia cu lacrimi, dar rămân în memorie mai cu seamă cele spuse mai la deal: indivizii de teapa „pictorului” sau „cântăreţei” contribuie din plin la crearea unei imagini urâte despre poporul pe care, chipurile, îl reprezintă.

M-am oprit cam mult la acest neplăcut subiect pentru simplul motiv că ceva asemănător a avut loc şi în Uzbekistan.

Aflându-se în vizită la Chişinău, tovarăşa Furţeva, Ministru al Culturii din urss, s-a întors la Moscova cu un poet moldovean de mâna a treia, dar în mare rang politic, ca să-l numească redactor-şef la ziarul „Sovietskaia Kultura”. Provincialul poet a găsit de cuviinţă să completeze aparatul cu vreo doi ziarişti nu mai breji, din rândul celor cu care lucrase acasă. Rechinii moscoviţi în scurt timp au reuşit să-l detroneze pe şef şi să scape de suita acestuia, atâta doar că unul din suită, şmecherul K., reuşise între timp să fie trimis corespondent special al ziarului la Taşkent.

„Jmecherul”, care lăsase destule „amintiri” la Chişinău, reuşise să-şi înjghebe o gaşcă pe măsură şi la Taşkent, aşa că invită reprezentanţii Moldovei (ca să se vadă cine-i el, acest K.!) la o partidă de pescuit sturioni în apele Amu-Dariei (pescuit interzis prin lege şi aspru pedepsit!) şi, firește, încheiat cu o masă împărătească. Proprietarul vestonului a acceptat bucuros, oricum, caviar şi coniac la discreţie, subsemnatul, care-l cunoscusem mai îndeaproape încă de acasă pe corespondentul-braconier, am refuzat invitaţia (şi bine am făcut: a fost ultima aventură a ziaristului, dar nici lipsa de două zile din echipă a celuilalt „moldovan” n-a trecut neobservată...).

Dar astea – aşa, printre altele.

Lăsând la o parte amănuntele privind nesfârşitul chiolhan organizat de gazde (posibil că o bună sumă din mijloacele alocate reconstruirii oraşului a fost „tocată” în banchete!), fără să ne oprim la banalităţile şi osanalele debitate în zecile de întâlniri cu „boborul”, pot afirma cu tărie că săptămâna din Uzbekistan a fost şi un adevărat festin al cunoaşterii pentru cei doritori să studieze istoria nu numai din manuale, ci şi din realitate.

La drept vorbind, oraşul Taşkent nu poate prezenta niciun interes pentru vizitatori: vreo câteva ruine atât de prost păstrate, încât eşti obligat să-i crezi pe cuvânt pe ghizii care-ţi vorbesc de miile de ani ale localităţii, în rest – cutii de piatră-dormitoare, cópii la indigo ale oricărui oraş sovietic. Pe ici, pe colo ceva ornamente naţionale uzbece, iar în ultimul timp, după seism – cartiere ucrainene, bieloruse, baltice sau moldoveneşti, prinosul republicilor „frăţeşti”. Lucru care i-a făcut pe majoritatea oaspeţilor noştri să declare cinstit că „se simt ca acasă”

Adevăratul Uzbekistan începe (şi uneori sfârşeşte!) cu Samarkandul, Hiva şi Urghenciul, aşezări cunoscute cu câteva secole înaintea erei noastre.

Gevorg Emin, acum dispărut, clasic al literaturii armene şi unul dintre cei mai buni cunoscători ai geografiei fostului imperiu sovietic, cu riscul de a-şi mări numărul de neprieteni din Federaţia Rusă, a declarat la una dintre adunările noastre nocturne (neprevăzute în orarul săptămânilor!) că cea mai mare greşeală a puterii este că îşi poartă vizitatorii pe „Inelul de aur” format de zecile de mănăstiri din centrul Rusiei, unde orice lăcaş seamănă leit cu celelalte ca încărcătură de aur şi icoane (nu toate ale lui Andrei Rubliov!), dar majoritatea refăcute după

→

Val Butnaru - Premiul de Excelenţă

ce au fost distruse şi jefuite de elanul revoluţionar al proletariatului.

Spre deosebire de fastul bizantin, provocator, al bisericilor ortodoxe, moscheile, mausoleele şi medresele islamice sunt, ca interior, de o sobrietate perfectă, fără portrete (firește, imaginare!) de sfinţi şi mucenici. Sunt făcute special pentru credincioşii ce vor să se concentreze în rugăciune, singurele semne religioase fiind exprimate prin arhitectonică, prin culoare şi geometrie. Şi, bineînţeles, prin măiestria constructorilor, dacă multe dintre monumentele din oraşele numite rezistă nu mai puţin de cinci-şase sute de ani (altele şi peste o mie!) fără a fi reparate!

Samarkandul – fost prin anii treizeci capitală a Uzbekistanului sovietic – este cea mai bogată localitate în ce privește vestigiile istorice. Cunoscut încă de prin secolele patru-cinci înaintea erei noastre sub numele de Maracanda, în 339 (î. de Hristos) cucerit de Alexandru, apoi în şapte sute şi ceva de perşi, distrus în 1200 de mongoli – este readus la viaţă de către Tamerlan, al cărui mausoleu, numit Gur-Emir, se află în oraş de rând cu Piaţa centrală El Registan, în al cărei ansamblu intră şi o medresă (sec. 15). În preajma pieţei se mai află şi un întreg ansamblu de mausolee Shakhi Zinda (sec. 14-15), ruinele criptei lui Işrat-Han (sec. 14), precum şi cea mai măreaţă ruină – moscheea închinată soţiei iubite a lui Tamerlan – Bibi Hanâm (1399).

Vasil Bîkov, mult talentatul bielorus, era de părere în acea discuţie nocturnă că o ruină de talia moscheii Bibi Hanâm ar fi putut întreține cu veniturile ce le-ar fi adus de la vizitatorii străini un stat de mărimea Bielorusiei, firește dacă ar fi fost exploatată de oameni cu cap, lucru care n-avea cum să se întâmple. Deoarece, după părerea lui Andrei Voznesenski (de meserie primară – arhitect), în majoritatea oraşelor cu istoric, în loc să se protejeze vestigiile trecutului, se construiau tot mai multe obiecte industriale, iar emanaţiile proceselor industriale puteau distruge rapid tot ceea ce secolele nu putuseră face. (În toate enciclopediile sau baedekerele editate de sovietici, despre aşezările cu trecut istoric proeminent vorbeau mai întâi obiectivele marii industrii, şi undeva, la urmă, se pomenea şi câte ceva despre cultură. Mai mult: ca şi cum ar fi dorit puterea să nu fie dusă de nas în privinţa unor vestigii, acestea erau date pe mâna „ştiinţei”. De ce a fost „scotocit” în 1941 mausoleul lui Timur-Leng? Era vreun semnal că altcineva i-a luat locul? Ori se bănuia că n-ar fi fost chiar şchiop şi cumpărase documentul de invaliditate de la nişte doctori vânduţi? Profanarea criptei a provocat proteste vehemente din partea populaţiei, şi numai începutul celui de al Doilea Război Mondial, chiar în a doua zi de „arheologie!”, a făcut să fie evitat un scandal grandios. Dar în unele discuţii cu locuitorii Samarkandului respira ideea că războiul a izbucnit anume ca urmare a blestemului înscris pe criptă contra celor ce vor îndrăzni să tulbure somnul de veci al Marelui Timur...)

Nu sunt deloc sigur că năvala aceasta de „ingineri ai sufletelor omeneşti” prin republicile şi guberniile imperiului ar fi avut impactul dorit de partid asupra populaţiei, că în consecinţă s-ar fi născut măcar un singur „om nou”. Prea multe, prea ştiute, şi prea gogonate banalităţi au fost servite publicului prezent la şezători. Dar ştiu precis că mulţi dintre scriitorii sovietici sau străini care au luat parte la aceste săptămâni au înţeles mai bine ce este şi ce vrea să pară imperiul. Să zicem că urss-ul voia să demonstreze lumii întregi că e o ţară de atei, care crede în comunism şi nu recunoaşte credinţa (sau credinţele) religioase, dar la Hiva, de exemplu, am fost preveniţi să nu trecem nicidecum în partea de jos a oraşului, unde se aflau moschei şi mausolee, întrucât am fi putut fi chiar ucişi de fanaticii religioşi. La fel şi în alte localităţi.

La Nucus, unde se voia să ni se arate cât de înfloritoare este viaţa colhoznică, am dat peste un asemenea tablou: vreo cincizeci de bărbaţi, împărţiţi în mici grupuri, jucau cărţi în timpul orelor de lucru, în timp ce colhoznicii se adunau în jurul unei tribune improvizate în plin câmp, unde trebuiau să se întâlnească cu scriitorii oaspeţi. „Colhoznicii” erau sută la sută şcolărițe din clasele a treia până într-a şasea, de fapt, singurele copile care frecventau şcoala, celor mai mari, potrivit Coranului, fiindu-le interzisă învăţătura. Iar jucătorii de cărţi erau fraţii, părinţii şi bunicii copilelor, care nu aveau dreptul să iasă din casă dacă nu erau însoţite de un bărbat, membru al familiei... Nu mai spun că până şi bielorusul Sprincean s-a sfiit să vorbească în faţa acestui auditoriu, unde nimeni nu ştia o vorbă rusească, dar toate fetiţele aplaudau frenetic la orice cuvântare... la un semn al preşedintelui de colhoz...

La *Ashgabat*, pentru că voi mai scrie câte ceva şi din Turkmenistan, la marele banchet cu care a început (!!) săptămâna, deşi ni s-a spus că Uniunea Scriitorilor din ţară numără şi vreo treizeci de poetese şi prozatoare, n-a fost prezentă nicio femeie. Abia cu vreo douăzeci de minute înainte de adunarea solemnă de la teatrul oraşului a apărut ca din senin un grup de tinere înalte, în rochii lungi, dar care a evitat orice contact cu scriitorii – şi cu turkmeni, şi cu străini. De departe păreau chiar frumoase, zvelte, cum s-ar zice azi – sexy! Ni s-a spus că sunt membre ale Uniunii Scriitorilor. În teatru au avut locuri probabil dinainte rezervate, fapt este că nimeni dintre oaspeţi nu se putea lăuda că ar fi discutat cu o scriitoare turkmenă. Câţiva dintre oaspeţii străini invitaţi acasă la unul dintre clasicii locali în viaţă au declarat că nu au văzut la masă decât mâini de femei, şi acelea în ferestruica prin care se transmiteau mâncărurile, grozave de altfel, de la bucătărie...

După cum e bine ştiut, *Ashgabat*ul a fost complet distrus de un grandios cutremur în 1948, aşa că nu aveam ce admira sau cunoaşte din trecutul capitalei Turkmeniei, reconstruită după canoanele sovietice. Oraş-dormitor. Alte vestigii sau că nu prezentau niciun interes, sau că dispăruseră. Colhozurile turkmene nu erau mai breze decât cele ale vecinilor, gazele abia dacă începuseră a fi exploatate.

Era în republica aceea ceva ce o ridica mult peste vecini: caii, aşa-numiţii ahaltechini. Gazdele nu luaseră în consideraţie că oaspeţii ar putea manifesta vreun interes faţă de nişte animale, intelectuali, oricum! Aşa că nu prevăzuseră decât o scurtă vizită la un hipodrom unde se antrenau aceste nobile animale. Dar, la neaşteptatele insistenţe ale oaspeţilor, am fost acceptaţi (ca excepţie!) la un grajd de armăsari ahaltechini. Vorba e că în Turkmenia aceşti cai nu se cumpără, nu se vând, pot fi doar proprietatea statului sau a unor persoane fizice. Şi se iau toate măsurile ca animalele să fie cât mai puţin deranjate din cauza impactului pe care prea desele vizite de oameni străini îl pot avea asupra gingaşului lor sistem nervos.

Ce am înţeles? Că vechimea rasei ahaltechinilor poate rivaliza cu cea a arăbeştilor pur-sânge. Că în ochii acestor nobile fiinţe se poate urmări toată gama de emoţii proprie omului.

Că un ahaltechin, ceva mai lung decât un arăbesc, este de o frumuseţe răvăşitoare, şi poate fi pe drept numit în exclusivitate un bun naţional. E corect să nu fie obiect de comerţ, deşi sumele ce se propun unor proprietari de ahaltechini sunt năucitoare.

Un cal de această rasă poate părăsi limitele ţării doar în calitate de cadou oferit unei personalităţi marcante, de obicei om politic, căruia statul turkmen îi datorează ceva important.

În încheiere, cucerit de splendoarea acestor patrupede, m-am gândit dacă n-ar trebui să mă bag în politică, poate mă fac şi eu cu un asemenea dar.

Dar prietenii nu m-au sfătuit să fac pasul acesta: „Te poţi învârti cel mult de un măgar.”

Dar asini ahaltechini nu există...

■

Iulian Ciocan. *Tărîmul lui Saşa Kozak*, roman. Editura Tracus Arte, Bucureşti, 2011

Tărîmul lui Saşa Kozak e un ciob din fostul imperiu sovietic, dar şi o supravieţuire ciudată a lumii româneşti tradiţionale, în anii nebuni ai tranziţiei fără sfîrşit din Republica Moldavă. Bine scris, bine structurat, cu personaje memorabile (mătuşa Frosea, Saşa Kozak, Octavian Condurache), explorînd o lume ignorată pînă acum de prozatorii noştri, romanul lui Iulian Ciocan are toate datele pentru a face o carieră internaţională. *(Alexandru Muşina)*

Aureliu Busuioc - Premiul Literatură pentru copii
(privit cu admiraţie de conducerea USM)

Dumitru Matcovschi - Opera Omnia
(alături de Primarul Chişinăului, Dorin Chirtoacă)

De trei ori Havel

„Mă bucur că această carte ciudată ajunge și la cititorii din România. Nu am dorit și nu am putut să scriu niște memorii amănunțite, dar am simțit că am datoria de a transmite într-un fel oamenilor ceva din ce am trăit. Astfel am hotărât să fac un fel de colaj. Am scris-o repede și în mod premeditat nu m-am gândit la un cititor concret. De aceea, ea cuprinde probabil pasaje prea lungi, care poate nu îi vor interesa pe unii dintre concetățenii mei, precum și alte paragrafe lungi, neinteresante pentru mulți cititori din străinătate, care probabil

de

Răzvan Mihai Năstase

nici nu le vor înțelege prea bine.” Astfel începe volumul lui Václav Havel, **Pe scurt, vă rog**, apărut în 2009 la Curtea Veche Publishing, cu o prefață la ediția în limba română care-i aparține autorului și din care am reprodus anterior un scurt citat. Cuvintele de deschidere ale lui Havel au două roluri. Unul, pe care în mod evident scriitorul ceh l-a urmărit, este acela de a orienta lectura, de a veni în întâmpinarea cititorilor, îndemnându-i să nu fie descurajați dacă vor citi pasaje mai puțin ofertante, dar asigurându-i că se va găsi în carte ceva interesant și pentru ei. E o modalitate discretă de a recunoaște că un autor nu poate mulțumi pe oricine, de la un capăt la altul al unei cărți, o modestie sinceră, care se prea poate să-i fi folosit în trecut și politicianului Havel în momente de cumpănă. Al doilea efect iscat de acest preambul este un fel de măgulire a publicului român. Nu sunt mulți autorii contemporani care insistă să scrie câteva rânduri special pentru cititorii dintr-un anumit spațiu cultural, tocmai de aceea o excepție precum cea de față merită semnalată și salutată.

Pe scurt, vă rog pare la o primă vedere o carte ciudată, până când, după câteva pagini, cititorul înțelege că între aceleași coperte zac de fapt trei volume diferite, care au convenții de scriere diferite și care alternează în permanență. Cadrul general este acela al unui interviu acordat de Václav Havel ziaristului Karel Hvížd'ala în 2006, în fapt o reeditare a unei întâlniri între aceiași protagoniști care în 1986 condusese la apariția volumului *Interogatoriu în depărtare* (apărut și în România la scurt timp după Revoluția din 1989). Interviul este apoi fragmentat de alte două tipuri de pasaje. Primele sunt notații de jurnal, pasaje memorialistico-aforistice, meditații profunde sau panseuri trecătoare, acestea alcătuind nucleul cel mai intim al cărții. Celelalte – note oficiale ale fostului președinte ceh, indicații pentru colaboratori sau schimburi de replici cu principalii consilieri. Avem așadar de-a face cu trei convenții diferite de scriere – cea a interviului, din care iese la iveală disidentul Havel, cea a însemnărilor zilnice, care conturează fidel portretul politicianului, și, în sfârșit, cea a jurnalului, în care îl regăsim, în egală măsură melancolic și lucid, pe omul Havel. Poate că fiecare dintre aceste felii atât de diferite de carte ar merita o cronică aparte, după cum fiecare își va avea cu siguranță cititorii fideli. Să le luăm pe rând, și *pe scurt*, vorba lui Havel.

Interviul se adresează îndeosebi celor dornici să afle mai multe despre perioada petrecută în spatele Cortinei de Fier și ultimii ani „roșii” ai Europei Răsăritene. Ideal ar fi să fie citit cumva în paralel cu precedentul, *Interogatoriu în depărtare*. Deși subiectele sunt asemănătoare și pornesc întotdeauna de la biografia spectaculoasă a lui Václav Havel, între ele există o evidentă diferență de stil. Răspunsurile de acum parcă au mai pierdut un strop din vigoarea pe care disidentul din 1986 o emana. În schimb, au câștigat mult în greutate, sunt judecăți la rece, raționamente limpezi, verdicte clare. Se vede cum timpul a ajutat la o anumită decantare și la o analiză corectă a unor fapte de viață pe care nu le poți judeca imparțial în contemporaneitate. Neschimbată însă între cele două interviuri este impresia de joc actoricesc. Intervievatul și intervievatorul par mai degrabă personaje ale unor reușite piese de teatru, care evoluează în permanență, fac pauze lungi și teatrale sau, dimpotrivă, susțin aprinse monologuri. Pentru excelentul dramaturg Havel o asemenea abordare nu este deloc surprinzătoare; îmbucurător este că partenerul său de dialog, Karel Hvížd'ala, intră în joc, își acceptă și interpretează cu subtilitate rolul.

Pasajele la limita dintre jurnal și eseu surprind o conștiință în singurătatea forului interior. Preocupările banale de zi cu zi se soldează adeseori cu unele concluzii amuzante, dar alternează cu teme și meditații grave, de la frică și predestinare până la Divinitate sau moarte.

Recunosc însă că m-am bucurat cel mai mult de fragmentele alcătuite din note oficiale ale omului de stat, pentru că arareori ni se îngăduie să aruncăm un ochi în spatele ușilor închise și să aflăm ce discuții se poartă de fapt la întrevederi, sau ce negocieri se ascund îndărătul unor lemnoase declarații oficiale. Textele de această factură ne îngăduie să aruncăm un ochi dincolo de cortina diplomatică și să vedem personalități marcante ale vieții politice contemporane dintr-o perspectivă cu totul inedită. Memorabil, de pildă, este secvența în care, în avionul care-i ducea către Moscova, proaspăt liderul cehoslovac are ideea de a-i propune lui Gorbaciov o declarație comună, care să așeze pe noi fundamente relațiile dintre cele două țări, unele de egalitate, și nu de vasalitate. Gestul extraordinar de îndrăzneț are succes în mod neașteptat, dovadă că uneori istoria ține cu cei în stare să-și apere cu onoare interesele naționale. „Cu aerul nostru boem eram într-adevăr niște prezențe mai mult decât absurde în aceste locuri. Apoi a venit Gorbaciov, însoțit, ne-a zâmbit amabil și ne-a rugat să luăm loc. Era evident curios să vadă cum arată un disident – până atunci nu văzuse niciunul –, care pe deasupra nu fusese niciodată membru de partid și devenise președintele unei țări satelit relativ importante – din punct de vedere strategic și economic. Pesemne eram un fenomen foarte exotic pentru el. Încălzirea atmosferei a durat mult timp. În cele din urmă am petrecut la Kremlin circa nouă ore, inclusiv dineul. Dar trebuie să spun că Gorbaciov, ce-i drept încet, dar foarte sincer și convingător, a început să se dezghețe și să înțeleagă că sunt un om ca oricare altul, că nu vreau război cu Uniunea Sovietică, ci, dimpotrivă, continuarea relației de prietenie, decât că, de acum, prietenia a două țări cu drepturi egale. Astfel încât până la urmă ne-am înțeles și astăzi suntem – îmi permit să afirm – prieteni buni. Cea mai mare surpriză a fost atunci când am scos din buzunar declarația concepută în avion, tradusă repede și în limba rusă, iar el a fost de acord cu ea fără niciun comentariu și imediat a dispus să fie pregătite exemplarele oficiale pentru semnare în Sala Ecaterina, pregătită pentru semnarea uneia cu totul diferite.”

Pe scurt, vă rog este genul de carte-document care îndeamnă la numeroase recitiri, dar care oferă tot atâtea motive de satisfacție. Se regăsesc aici, laolaltă, jurnalul unui fin om de cultură și însemnările oficiale ale unui lider ambițios și demn. Pe aceleași pagini se întretaie multiple planuri, din întâlnirea cărora reiese portretul unei personalități politice și culturale de prim rang a Europei de Est.

_____

Václav Havel, ***Pe scurt, vă rog,*** traducere din limba cehă de Helliana Ianculescu, Curtea Veche Publishing, 2009, 384 pag.

Corespondență
Václav Havel - Samuel Beckett

Dragă Samuel Beckett,

În perioada întunecată a anilor ’50, pe când aveam aproximativ 16-18 ani și trăiam într-o țară care nu avea nicio relație culturală, ca de altfel niciun fel de relație cu lumea occidentală, am avut norocul să citesc „Așteptându-l pe Godot”. Mai târziu, desigur, am citit toate piesele Dvs., dintre care cel mai mult mi-a plăcut și m-a influențat piesa „Zile fericite”. Poate să pară bizar, dar de atunci caut în zadar o piesă mai bună: din primul moment ați fost pentru mine o instanță supremă a spiritului. Ați avut o influență uriașă asupra mea nu doar ca om, ci și ca scriitor. Mi-a rămas în memorie pentru totdeauna căutarea febrilă a valorilor spirituale în vidul care mă înconjura. Chiar și acum, câteva decenii mai târziu de la acea întâlnire, când am, probabil, o vârstă mai mare decât aveați Dvs. pe timpul când ați scris „Godot”, sunt la fel de conștient de miracolul întâlnirii cu Opera Dvs.

Vă scriu toate acestea pentru a Vă mărturisi tulburarea pe care am trăit-o, aflându-mă în închisoare, când soția mi-a povestit în prezența unui gardian – o întâlnire de o oră, din cele patru permise pe an – că la Avignon a avut loc o serată de solidaritate cu mine și unde s-a jucat pentru prima dată piesa Dvs. „Catastrofa”. Această veste mi-a dat pentru mult timp un sentiment de bucurie și calm existențial, care m-au ajutat să supraviețuiesc în atmosfera mizerabilă a închisorii.

Bucuria mea era fără margini, și nu doar pentru ceea ce însemnați pentru mine – așa cum am încercat să formulez mai sus –, dar și pentru că sunteți și foarte exigent și selectiv în gesturile pe care le faceți. Pentru acest motiv apreciez

o dată în plus participarea Dvs. la acea serată de la Avignon.

Vă mulțumesc din toată inima. Frumosul Dvs. gest nu doar mi-a ușurat existența în celula închisorii, ci mi-a demonstrat încă o dată înțelegerea profundă și solidaritatea pe care o aveți pentru suferințele grele ale acestei lumi. Sunteți dintre acele spirite alese cărora nu le este indiferent cursul istoriei, din trecut și din prezent.

Cu profund respect și cele mai bune urări,

al Dvs. *Václav Havel*

Dragă Václav Havel,

Vă mulțumesc pentru extrem de emoționanta Dvs. scrisoare.

Faptul că am reușit să vă ajut cât de puțin și să-mi exprim admirația pentru omul care sunteți și pentru cauza pe care o serviți ține de anumite momente ale vieții mele de scriitor pe care le prețuiesc foarte mult. Eu sunt cel care vă rămân dator.

Am citit piesele Dvs. traduse în franceză și le-am prețuit mult. Vă trimit cele mai sincere salutări și urarea mea de vremuri mai bune.

Samuel Beckett

Traducere de **Vasile Gârneț**

Fragment din cartea
Pe scurt, vă rog!

„Trebuie să admit că într-adevăr am fost obiectul unei adorații un anumit timp, dar probabil că, în poziția mea, ar fi fost adorat la fel de mult oricine altcineva: căci am fost perceput ca o persoană care i-a condus pe concetățenii săi spre o victorie netă și complet nedureroasă asupra unui aparat uriaș de o superioritate numerică infinită și ca un individ ieșit din rândurile lor și nicidecum din sânul puterii detestate. Mai târziu, a trebuit să plătesc destul de scump această adorație. Admirația oarbă se pedepsește. (...) Aspectul psihologic al acestui fenomen, adică furia pe propriul servilism din trecut, nu a fost singurul motiv al dizgrației în care am căzut mai târziu. Nu mai puțin important, ba într-un fel chiar mai important, a fost faptul că de multe ori am exprimat poziția unei minorități, abătându-mă puțin de la imaginea general împărtășită a unui politician care reprezintă un fel de oglindă a dispozițiilor, opiniilor, înclinațiilor sau mentalităților predominante. Fără niciun efort din partea mea, am fost perceput nu doar în timpul disidenței, dar și atunci când am fost președinte, ca un fel de conștiință incomodă a lor. Iar aceasta este de neiertat. Dar dvs. m-ați întrebat, mai ales, dacă din această cauză nu mi-am pierdut mințile. Dacă mi le-aș fi pierdut, categoric nu aș fi fost în stare să-mi dau singur seama și să vă relatez despre sminteala mea.”

(Václav Havel)

Michal Viewegh – la vârful popularităţii

Michal Viewegh, născut pe 31 martie 1962, la Praga, este considerat cel mai popular scriitor contemporan în Cehia. Scrie romane, proze scurte, scenarii de film şi deţine rubrici săptămânale în presă. A absolvit Universitatea Carol în 1988 (Facultatea de literatură cehă şi pedagogie), a fost o perioadă de timp învăţător într-o şcoală primară, iar din 1995 este scriitor profesionist. Cărţile sale se vând în tiraje mari – numai în Republica Cehă s-au vândut peste un milion de exemplare – şi au fost traduse în 21 de limbi ale lumii. După subiecte ale cărţilor sale au fost turnate nouă filme de lung metraj, scrierile lui Michal Viewegh sunt studiate în şcoală. Unii îl consideră pe Viewegh un scriitor prea comercial, alţii îl cred independent şi progresist, însă ambele tabere cad de acord că este una dintre figurile principale ale literaturii cehe contemporane.

În 1993 a obţinut prestigiosul Premiu *Jiří Orten*, care se decernează anual celei mai bune cărţi semnate de un autor sub 30 de ani.

În cele ce urmează vă prezentăm fragmente din mai multe interviuri acordate presei de Michal Viewegh (*Radio Prague, Vremea novostei, The Prague Tribune*). Am considerat acest „interviu-colaj" drept cea mai potrivită formulă pentru o primă prezentare a acestui scriitor prolific şi faimos, la care revista noastră va reveni.

- Domnule Viewegh, sunteţi un scriitor popular nu doar în Cehia, ci şi peste hotare, în ţările în care aţi fost tradus. Cum explicaţi Dvs. acest succes?

- Nu obişnuiesc să-mi apreciez de unul singur creaţia, dar voi încerca să răspund la întrebarea Dvs. În Cehia avem un proverb: „Întâmplarea îi alege pe cei care sunt pregătiţi pentru această întâmplare". Şi e o întâmplare faptul că în 1991 eu aveam gata manuscrisul unei cărţi care era de mult aşteptată de public. Am scris acea carte, intitulată „Ani fabuloşi... de doi bani" („Báječná léta pod psa" – titlul în cehă), într-un limbaj viu, nepretenţios, povestind cum era viaţa în socialism în Cehoslovacia. Am primit un premiu prestigios, *Jiří Orten*, iar această distincţie m-a adus în atenţia presei. Au apărut mai apoi şi opiniile criticilor literari, destul de laudative. Într-o recenzie se spunea că romanul meu a reabilitat proza contemporană în Cehia. Cred că în felul acesta se poate explica popularitatea mea.

- La începutul anilor '90, cel mai popular scriitor în Cehia era Bohumil Hrabal, care continua să scrie şi să publice cărţi, dar nu mai era acelaşi seducător Hrabal pe care-l citeau şi apreciau atât de mult cititorii. Iar ceilalţi scriitori tăceau, de parcă aşteptau ceva... Când aţi început să scrieţi?

- Am început să scriu cu adevărat când am împlinit 20 de ani. Am scris nişte povestiri şi nuvele pe care am încercat să le public în revistele de atunci, *Mladá fronta* şi *Mlady Svet*, şi am reuşit. Cu editurile a fost mai greu, a trebuit să aştept vremuri mai bune, pentru că la edituri fiecare manuscris trecea cu două recenzii. Prima recenzie se ocupa de valoarea artistică a cărţii, cea de-a doua o „filtra" ideologic. Cărţile mi-au fost respinse întotdeauna la a doua recenzie, cea ideologică.

- Ce tiraje au cărţile Dvs. în Cehia şi peste hotare?

- Romanele mele se editează la Praga în 80.000 de exemplare. Romanul „Ani fabuloşi... de doi bani", de care am pomenit mai sus, a fost tipărit într-un tiraj de 110.000 de exemplare. Romanul a fost ecranizat. Aceeaşi soartă, pot spune, a avut-o şi cel de-al doilea roman al meu, „Educaţia fetelor în Cehia", tipărit în 90.000 de exemplare. Cât priveşte tirajele cărţilor mele traduse în alte limbi, ele sunt mai mici, în jur de 3.000 de exemplare. Până în prezent cărţile mele au fost traduse în 22 de limbi.

- Cât de autobiografice sunt cărţile Dvs.? Ce loc ocupă în ele amintirile prietenilor şi cât e ficţiune pură?

- Mulţi ani s-a crezut că sunt un scriitor care nu face altceva decât că îşi aşterne viaţa pe hârtie. Nimic mai eronat. Vă imaginaţi ce viaţă ar fi trebuit să am ca să corespund subiectelor cărţilor mele! De fapt, lucrurile stau cu totul altfel: doar 20 % din istoriile povestite în cărţi au legătură cu viaţa mea, restul e ficţiune, brodată din zvonuri şi poveşti ale prietenilor. Asta e creaţia.

- Romanul „Ani fabuloşi... de doi bani" v-a adus un premiu foarte prestigios – *Jiří Orten*, jinduit de mulţi scriitori. Cu toate acestea, criticii consideră literatura pe care o scrieţi drept una comercială. Ce părere aveţi despre această „calificare"?

- Nu toţi criticii literari consideră că aş fi un scriitor comercial, cât despre cititori – ei sunt mult mai îngăduitori. Aş spune că atitudinea lor faţă de cărţile mele se vede foarte clar prin numărul de exemplare pe care le cumpără. Doar într-un an s-au vândut 80.000 de exemplare din „Romanul pentru femei". Primele tiraje ale altor cărţi, care nu au fost mai mici de 50.000 de exemplare, au fost suplimentate. Sunt cifre concludente. Nimeni nu-i obligă pe aceşti oameni să cumpere cărţile mele. E opţiunea lor. Eu comunic, discut cu cititorii mei. În fiecare an am câte 20-30 de întâlniri/lecturi publice şi sunt primit foarte bine. În localităţile mici, departe de agitaţia literară şi culturală, vin la aceste întâlniri chiar şi 80 de persoane. Nu e rău deloc. Dar, revenind la întrebarea Dvs., voi spune că e şi firesc să nu plac la toată lumea: unii mă percep într-un fel, alţii altfel.

- Circulă legende despre capacitatea Dvs. de muncă. Se spune că scrieţi în fiecare an câte un roman, respectând strict un anume grafic: începeţi să scrieţi toamna şi terminaţi romanul iarna, iar primăvara lucraţi de obicei la un scenariu de film. E adevărat?

- Sună cumva dogmatic, deloc artistic graficul descris de Dvs., însă trebuie să recunosc că în ultimii ani mi-am impus un asemenea ritm de muncă. Toamna devreme încep munca la roman şi prin februarie îl închei. Şi astfel reuşesc să-l editez în ajunul deschiderii Târgului de Carte de la Praga, care are loc în luna mai. Da, recunosc, „legenda" care circulă despre mine este adevărată. Nu văd nimic ieşit din comun în asta. Şi Woody Allen obişnuieşte să facă în fiecare an câte un film.

- Vă comparaţi cu Woody Allen. Sunteţi un admirator al lui?

- Recunosc că îmi plac mai mult filmele sale din tinereţe. Dar, în general vorbind, îmi este destul de apropiată percepţia lui despre lume.

- Ironia cuceritoare din scrierile Dvs., care vă permite să transformaţi o situaţie banală într-una memorabilă, vine cumva din tradiţia literaturii umoristice cehe sau este o trăsătură de caracter ce vă este proprie?

- Nu pot să afirm că n-am fost influenţat de Hašek şi Čapek, clasicii literaturii umoristice cehe, dar ar fi la fel de nedrept să neg şi influenţa altor autori, cum ar fi Chesterton sau acelaşi Woody Allen. Ironia pentru mine este ca o filozofie de viaţă: capacitatea de a vorbi despre lucruri serioase şi profunde fără patetism. Nu-mi place deloc patetismul.

- Să revenim la romanul „Ani fabuloşi... de doi bani". Sunteţi de acord cu opinia că succesul neobişnuit al acestui roman se datorează faptului că aţi reuşit să scrieţi o „carte tămăduitoare", cu valenţe terapeutice, ce a ajutat o întreagă generaţie să se debaraseze de trecutul său socialist?

- Voi fi sincer: n-am scris o „carte tămăduitoare". Dar cunosc opinia criticilor care spun că eu i-aş fi ajutat pe mulţi cehi să scape de un anume complex, de vina că au fost laşi şi conformişti şi n-au luptat cu regimul comunist. Ce pot să spun? Îmi amintesc de o butadă a lui Bertolt Brecht: „E nefericită o epocă fără eroi". Dar tot Brecht adaugă: „E nefericită epoca cea care are nevoie de eroi". Cu certitudine, romanul meu nu este despre nişte eroi.

- Ca intonaţie, romanul Dvs. „Joc cu eliminare" mi-a amintit de Milan Kundera, cel din tinereţe. Cum vi se pare o atare comparaţie?

- Comparaţia cu Milan Kundera, un autor faimos, este întotdeauna un compliment. În acelaşi timp, sper că eu sunt un autor mult mai îngăduitor, mai iertător cu personajele feminine din cărţile mele decât Kundera. Am o atitudine de gentleman faţă de ele şi chiar încerc să le îndreptăţesc faptele şi comportamentul. Fac aici o aluzie la romanul lui Kundera „Gluma", în care eroul se răzbună pe o femeie nevinovată pentru nişte chestiuni politice. În contextul zilei de astăzi, când asupra cărţilor este aplicată şi o grilă de lectură care antrenează şi teoriile de gen, cred că romanul lui Kundera ar fi avut ceva probleme de receptare.

- Chiar ţineţi cont de regulile „political correctness-ului"?

- Cred că adevărul e mai important decât orice regulă a corectitudinii. Vreau să spun în acelaşi timp că sinceritatea şi adevărul pe care le promovez eu nu cad într-o zonă de risc a lecturilor „politically correct". Eu chiar, în mod sincer, nu sunt rasist, sexist, homofob şi alte asemenea prejudecăţi.

- Cine dintre scriitorii cehi şi străini v-au influenţat cel mai mult?

- Răspund de multe ori la această întrebare, dar nu ofer întotdeauna acelaşi răspuns. Sunt mulţi autorii care m-au influenţat. Când aveam 20 de ani, am lucrat o perioadă de timp paznic de noapte şi aveam destul timp pentru lecturi şi scris. Trebuie să spun că această meserie, „paznic de noapte", e una foarte potrivită pentru un scriitor începător. Pe vremea aceea citeam Dostoievski, Tolstoi, Thomas Mann, Hemingway şi alţi clasici. Toţi, într-o măsură mai mare sau mai mică, m-au influenţat. Îmi plac foarte mult scriitorii romantici ruşi, Bunin şi Turgheniev, dar şi destui scriitori germani – Heinrich Böll, Günter Grass, Thomas Mann. Nu uit de realismul magic al scriitorilor latino-americani, Marquez şi Castaneda. Îmi plac povestirile-nebune ale lui Woody Allen şi minimalismul lui Robert Kerver. Aş putea să afirm că am fost influenţat de 100 sau chiar de mai mulţi scriitori.

Traducere şi adaptare de **Vasile Gârneţ**

▣

Aurelia Felea

Foametea din Basarabia, anii 1946-1947 (III)

- o confruntare a surselor narative cu versiunea regimului comunist -

II. Puterea în memorialistica foametei

Impunerea cotelor obligatorii

Întreaga memorialistică la care ne referim are drept punct de plecare, în reflecţiile privind flagelul foametei, sistemul de cote obligatorii instituit de autorităţile sovietice. Naratorii nu fac altceva decât să confirme ceea ce ştim din surse oficiale, şi anume că regimul a stabilit obligaţiile ţărănimii în primăvara anului 1944, imediat după reinstalarea sa în Moldova pruto-nistreană. Memorialistica varsă totuşi mai multă lumină asupra acestei evoluţii, precizând că acele cantităţi cerute de agenţii de colectări creşteau încontinuu, fără ca autorităţile să dea explicaţii. Aceasta a produs angoasă în rândul populaţiei şi, apoi, un sentiment de neputinţă în faţa arbitrarului.

> „În martie, când a revenit puterea sovietică, ţin minte că era mare glod. Şi imediat, a treia sau a patra zi, au început să strângă impozite de pâine, aşa-numitul fond pentru armată (*fond oborony*, în limba rusă, pe care ţăranii necunoscători ai rusei îl numeau *fundul boroanei* – A. F.). La început fiecare om dădea de bunăvoie ce putea: grâu, păpuşoi, fasole, carne... Asta în primele zile, da' peste câteva săptămâni au început livrările obligatorii. Chiţcănenii (locuitorii satului Chiţcani – A. F.) dădeau, nu-i vorbă, da' tot îşi mai lăsau câte olecuţă pentru zile negre, să aibă cu ce o duce... S-au scurs câteva săptămâni şi iarăşi impozite – încă mai din gros. Şi tot aşa, de prin martie până în iulie au rămas cu toţii fără pâine, fără dobitoace..." L. Turea, V. Turea, *Cartea foametei*, Universitas, Chişinău, 1991

De asemenea, intervievaţii formulează în mod repetat ideea conform căreia în timpul colectărilor exponenţii puterii utilizau violenţa fizică şi verbală: percheziţii – prin curţi şi prin case, confiscări de bunuri, brutalizări, ameninţări cu detenţia sau cu deportarea în Siberia, arestări – de multe ori nocturne – şi chiar omoruri. Unii intervievaţi susţin că reprezentanţii autorităţilor le atribuiau mai mult pământ decât posedau în realitate: în consecinţă, şi cotele predate statului erau exagerate. Naratorii sugerează că evitarea controlului de stat era aproape imposibilă: grădinile şi casele erau verificate cu furci sau cu vergi ascuţite de fier, înfipte din loc în loc sau acolo unde se presupunea că au fost îngropate produse. Memoriile lasă totuşi să se înţeleagă că existau încercări de evaziune şi că în cazul în care erau prinşi asupra faptului, unii reuşeau să scape de pedeapsă, mituind pe oamenii puterii. Scriitorul Vasile Vasilache îşi amintea:

> „O mătuşă de-a mea, care nu mai putea suporta aceste impozite, m-a rugat să o ajut să scape de ele şi eu i-am falsificat chitanţele. A fost prinsă, desigur, şi denunţată de agentul din sat. A intrat pe mâna procurorului, care i-a clasat dosarul în schimbul a doi curcani." V. Vasilache, „Frica şi groaza planau zilnic peste fiinţa omului", în *Jurnal de Chişinău*, 20 februarie 2007

Deşi sursele oficiale abundă de informaţii referitoare la ilegalităţile din timpul colectărilor, explicaţiile date în discursul oficial diferă de cele oferite de naratori. Dacă autorităţile circumscriu asemenea manifestări luptei de clasă, punându-le pe seama elementelor „burgheze" şi „naţionaliste", infiltrate subversiv în aparatul de stat, omul de rând le resimte ca fiind consubstanţiale noului regim. Ţăranii nu ştiau cât se cuvenea să dea statului şi de ce. După predarea unor cote, veneau înştiinţări şi somaţii despre alte îndatoriri, până când au fost epuizate toate rezervele.

> „Că împuterniciţii, când strângeau impozitul, nu strângeau cu baniţa, da' cât ieşea de la treierat, luau tot." I. Lupan, „Colibaşii şi colibăşenii în timpul foametei", în *Orizontul*, nr. 7, 1988

În acest context, cel mai des este invocată expresia privitoare la „măturatul podurilor" de către activişti. După ce persoane nevoiaşe erau deposedate brutal de cereale, se întâmpla să li se afişeze fotografia pe tabla de onoare, ca să servească drept exemplu şi să-i „încurajeze" şi pe alţi săteni să predea „benevol" statului pâinea. Autorităţile locale puteau să nu le recunoască beneficiarilor de scutiri fiscale drepturile – această conduită explicându-se probabil prin teama de superiori, care erau furioşi dacă activiştii locali reduceau cuiva, fie şi întemeiat, cotele:

> „Noi, aceştia care mai aveam câte un copil-doi şi bărbaţii duşi pe front, ne mai împotriveam: „Cum să dăm noi pâine, dacă nu se cuvine să dăm?! Căci aşa era legea: dacă ai bărbat pe front (*în Armata Roşie* – A. F.), eşti scutită. [...] Ei, dar ei ţineau pe-a lor: „Nu ştim nimic, ziceau, dă!". Şi am dat şi *postavcă* şi *zaim* (*postavka* – termen rusesc pentru desemnarea predării produselor agricole la stat; *zaim* – obligaţia de a cumpăra hârtii de valoare de la stat, la care erau supuşi ţăranii)." V. Reniţă, „Ultimii martori", în *Orizontul*, nr. 4, 1989

În lipsa depozitelor şi a condiţiilor adecvate pentru păstrarea cerealelor, acestea se alterau sub privirile celor spoliaţi.

> „În foamete aveam 19 ani. Lucram numai noaptea, într-o brigadă comsomolistă. Pe atunci în magaziile „Zagotzerno"-ului din Bălţi, şi mai ales în ogradă, se aprindea mult grâu, munţi de pâine. Când se lăsa întunericul o încărcam în căruţe, o duceam în Răut şi o vărsam în apă. Am îmbătrânit, dar nu înţeleg de ce se făcea treaba asta". M. Ciocanu, „Oare vânturile au adus foametea în Moldova?", în *Glasul naţiunii*, 22 iulie 1998

Aproape totalitatea mărturiilor aşază foametea sub semnul secetei, cât şi al sistemului de cote obligatorii, atribuindu-i acestuia din urmă chiar rolul decisiv. Constatarea care se impune este că dacă autorităţile motivau propriile acţiuni prin postulatul doctrinar despre necesitatea de a priva sătenii de „surplusurile" de alimente, ultimii se plâng că li s-a luat minimumul de subzistenţă.

Asistenţa de stat văzută din perspectiva sinistraţilor

În memorii se relevă faptul că o parte dintre locuitorii satelor au primit hrană la cantinele create de stat, potrivit unor liste alcătuite de autorităţile locale. De asemenea, martorii menţionează că ţăranilor li s-au distribuit, contra plată, anumite cantităţi de cereale. De multe ori se precizează că sprijinul statului a venit târziu, abia în primăvară, când mulţi dintre cei aflaţi în stare avansată de inaniţie n-au mai putut fi salvaţi.

> „La noi în sat nu era bucătărie ca prin alte părţi, da' spre primăvară a început a ni se da câte oleacă de ajutor, „pe suflete" – câte două-trei kilograme de grâu sau de secară pentru o lună de zile. Oamenii erau de-acum căzuţi, mureau cu tăbuica ceea de grăunţe sub cap, n-aveau puteri, nu-i ţineau baierele s-o ducă la moară. Erau vreo trei râşniţe în tot satul, se duceau care mai puteau şi o măcinau, o mărunţeau oleacă, făceau o fiertură şi o împărţeau cu linguriţa la copii, câte oleacă, că dacă se scăpa un copilaş la strachină, putea s-o înghită pe toată." L. Turea, V. Turea, *Cartea foametei*...

De la centru, prin sate şi spitale, au fost trimise butoaie cu untură de peşte. Cei care în vremea foametei au fost salariaţi ai statului şi studenţi povestesc că li se dădeau zilnic, pe cartelă, 600 de grame de pâine şi că datorită acestui fapt ei înşişi şi membrii familiilor lor au rămas în viaţă. Trebuie spus că şi această categorie de populaţie se confrunta cu imense privaţiuni – şi în rândul ei se aflau bolnavi de distrofie –, mai ales dacă lucra un singur membru al familiei, dacă familia era numeroasă sau dacă statul nu plătea timp îndelungat salariile. În raionul Drochia, de exemplu, se spune într-o sursă din februarie 1947, profesorii şi medicii nu-şi ridicaseră salariul pe două-trei luni şi nu aveau bani să-şi cumpere pâine; secretarii de sovete săteşti şi şefii de cluburi nu-şi primiseră salariul de opt luni.

Din memorii se mai poate afla că pâinea comercială se vindea arareori, câte 300-500 grame, şi „semăna mai mult cu nişte clei negru". În sursele narative este deseori prezentă ideea conform căreia în listele împrumutului de stat şi alimentării la cantine erau incluşi în primul rând cunoscuţii şi rudele activiştilor, care nu erau neapărat cei mai nevoiaşi oameni din sat, aceştia având şanse sporite să se salveze, în timp ce asupra persoanelor care nu se aflau în relaţii bune cu oamenii puterii plana pericolul să fie privaţi de asistenţă şi să moară de foame.

> „Când a venit oleacă de ajutor, era vorba să ne dea la toţi câte cât a ajunge, da' crezi că mi-au mai dat? Nu mi-au dat măcar o sută de grame de făină ori de ce dădeau acolo, mâncau ei şi neamurile.
>
> Ei şi leaca cea de geandră, pe care-o primeau, o împărţeau cum vroiau – ei mâncau, da' pe noi ne zvântau..." L. Turea, V. Turea, *Cartea foametei*...

Surse oficiale pun în evidenţă demersuri de negociere, alteori – de extorcare, în vederea includerii în listele ajutorului de stat. Un activist îi ceruse unei persoane din satul Izvoare, raionul Drochia, un covor, în schimbul unui asemenea serviciu, dar, fiindcă a fost refuzat, a şters din liste numele familiei în cauză. Dacă în liste nu erau incluşi toţi membrii familiei, ci doar cei consideraţi a fi foarte slăbiţi – trebuie spus că raţiunile din care se făcea alegerea nu erau adesea evidente şi se proceda mai curând aleatoriu –, în virtutea solidarităţii de neam, beneficiarul trebuia să împartă ceea ce primea cu părinţii şi cu fraţii săi:

> „Mai dădeau ciorbă, da' ce, dădeau la toţi? Noi eram şapte în casă, da' la cantină era scris numai unul. Se ducea băiatul cel mic şi-i dădea un polonic de ciorbă şi-o bucată de pâine. Da' n-a putut scăpa nici el, a murit. Şi la cantină din cei scrişi nu se puteau duce toţi. Şi dacă se ducea şi aducea, împărţea la fiecare în casă: câte o lingură şi gata, nu mai era." V. Reniţă, „Ultimii martori"...

Acest lucru nu plăcea autorităţilor, însă ele nu puteau să-l împiedice, mai ales atunci când bolnavilor li se dădea hrana pentru acasă. Despre condiţiile şi tratamentul din spitale şi din barăcile pentru distrofici cei care au lucrat în asemenea aşezăminte povestesc următoarele:

> „Cei mai mulţi mureau iarna, şi nu atât de foamete şi tifos, cât de pneumonie, căci n-aveam paturi pe care să-i punem, ci-i culcam direct pe podeaua de ciment.
>
> Eu pe foametea ceea am lucrat la „baracă", că aşa le zicea atunci – acolo unde strângeau distroficii şi-i întremau cât de cât. O grămădit într-o căsoaică lângă şcoală tot norodul care căzuse definitiv, cei care nici un pic, nici oleacă de mâncare nu mai aveau. Făceau câte o mămăligă mare şi le dădeau câte o felioară seacă, oleacă de borş şi ce mai era. Şi nu mureau, se ţineau cu asta." L. Turea, V. Turea, *Cartea foametei*...

Concluzia care se desprinde din mărturii este că în anii de foamete 1946-1947 populaţia s-a bucurat din partea statului de o asistenţă inconsistentă, tardivă şi însoţită de abuzuri, din care cauză situaţia suferinzilor n-a putut fi re-

→

How are you?

Partea a doua a dilogiei „Брат” (*Fratele*), poate cel mai popular film al regizorului rus Alexei Balabanov, conţine, între multe altele, următorul dialog dintre eroul principal Danila, rusul-plecat-spre-America, şi Daşa/Marilyn, prostituata rusă din Chicago:

- Слушай, а что такое по-английски

de
Vitalie Sprânceană

„How are you”? (*Ce înseamnă pe englezeşte „How are you”?*)

- „Как поживаешь” или „как дела”. („*Ce mai faci*” ori „*cum îţi merg treburile*”.)

- А им че, всем интересно как у меня дела? (*Şi chiar pe toţi îi interesează cum îmi merg mie treburile?)*

- Не-а, не интересно. (*Nu, nu-i interesează*.)

- А че тогда спрашивают? (*Atunci de ce mai întreabă?)*

- Просто так. Здесь вообще все просто так, кроме денег. (*Aşa, pur şi simplu. La ei totul e pur şi simplu, cu excepţia banilor*.)

Mirarea lui Danila n-ar fi fost decât o fericită găselniţă cinematografică a scenaristului, dacă nu se plia pe un blocaj real ce survine în mod obligatoriu în perioada de adaptare la contextul cultural american... În treacăt, vom adăuga că această mirare era, cel puţin pentru spaţiul din care venea Danila, adică Rusia şi fosta URSS, semnul unei recente şi spectaculoase deschideri spre lume. Danila descoperea că, la capătul unui război rece şi al unei rivalităţi de peste 4 decenii, cetăţeanul sovietic nu cunoştea prea multe despre America, rivalul deopotrivă fascinant şi feroce. Avea el, fără îndoială, un fel de America imaginară în minte, dar aia era fie America propagandistică (sumbră, cu negri asupriţi şi capitalişti-imperialişti ce practicau exploatarea), fie cea contra-propagandistică (luminoasă, prosperă, loc de proiecţie şi refulare a lipsurilor, defectelor şi frustrărilor lumii sovietice)...

Blocajul avea un nume. Unul simplu. *How are you?* îi zice. Expresia ce dă cea mai multă bătaie de cap străinilor... Or, *How are you?* va fi formula de salut în interacţiunea cu instituţiile formale – medicul, poliţistul, funcţionarul de la primărie, vânzătorul de la supermarket, profesorul de la universitate; apoi în relaţiile de afaceri, între parteneri străini, dar şi localnici; pe urmă în discuţiile/convorbirile cu prietenii, cunoscuţii ori colegii; în final, expresia e rostită chiar şi în cele mai intim posibile interacţiuni – cea dintre membrii unei familii. *How are you?* între o mamă şi fiica ei va fi la fel de corect (gramatical şi moral), dar şi la fel de legitim precum un *How are you?* strecurat regulamentar între angajatul unei bănci şi clienţii săi.

Unei asemenea „pluralităţi a uzului” îi corespunde o „pluralitate a interpretărilor”, care sunt de obicei despărţite între ele de intonaţii, emoţii, gesturi, dar şi de reglementări formale înscrise în condici de conduită profesională ori studii sociologice ale pieţei ce indică, bunăoară, că cumpărătorii trebuie să se simtă la magazin ca acasă şi tocmai de aceea familiarul *How are you?* este cea mai „caldă” şi „profitabilă” formulă de salut...

Expresia reprezintă un fel de cheie. Culturală. Antropologică chiar, pentru că leagă un fel de a vorbi cu un fel de a simţi şi cu un fel de a instaura/controla dialoguri şi interacţiuni. O cheie ce deschide uşi. Între cei apropiaţi. Dar le şi închide. Între cei care nu trebuie să comunice mai mult decât este permis. Această ambiguitate e de obicei trăită greu. Mai ales că nou-venitului, străinului adică, îi lipseşte partea neformală a limbii, cea din afara semnelor şi regulilor gramaticale. Adică cea care cuprinde clipirile din ochi, strângerile de mână, dar şi diversele semnificaţii ale unor întinderi de vocală. Novicele stă mai cu seamă încremenit în capcana seriozităţii: el ia toate lucrurile, gesturile şi vorbele în serios, *pe faţă*, ca şi cum toate ar avea un statut egal. E fixat prea mult pe forme gramaticale corecte, acord între timpuri şi potrivire de articole hotărâte, încât să atragă atenţia la lungimea şi întinderea vocalelor. Mai contează apoi şi tăcerile. Abilitatea de a tăcea într-o limbă străină vine mult mai târziu decât cea de a vorbi...

Ca orice metaforă *deschisă*, precum „existenţa determină conştiinţa”, „Eu sunt Calea, Adevărul şi Viaţa”, *How are you?* scapă unei interpretări univoce. E contextual. Dar e şi hipertextual, pentru că leagă stări şi relaţii de o diversitate uimitoare – respect, dragoste, indiferenţă, ură, toleranţă – prin intermediul unei formule singulare. Spre deosebire de restul limbilor, ce vor găsi pentru fiecare dintre aceste modulaţii emoţionale formule retorice particulare.

Problema fundamentală a lui *How are you?* se naşte din imposibilitatea unui răspuns unic. „Manualele” şi îndreptarele de studiere a „civilizaţiei anglo-americane” – numele şcolar al introducerii de ţară – inventariază pentru turişti şi proaspeţii emigranţi un întreg univers de variante de răspuns la provocarea *How are you?*, ce pornesc din prietenosul *Fac bine!*, trec prin neutrul *Bine!* şi ajung la răutăciosul *Mă simţeam mult mai bine până a te vedea!*

Asta pentru că *How are you?* nu presupune neapărat derularea poveştii privind rezultatele analizei generale a sângelui, raporturi cu privire la starea financiară sau altele din zonele private. Pentru asemenea răspunsuri în America se vor găsi instituţii speciale. Spitalul, psihiatrul, avocatul, consilierul financiar. Puţine „stresuri” sunt aruncate în debandadă în zona interpersonală. Din contra, aceasta este asanată la maximum, depersonalizată (în sensul preluării tensiunilor personale de către instituţii specializate). Chiar şi doliul, ca încărcătură maximă a emoţiei, e, în America, delegat unor agenţii, zicea un prieten sârb. Americanii plătesc instituţiile să incinereze cadavrele, să le transporte, să împrăştie cenuşa. Ceea ce, spunea el, în Serbia e o treabă făcută de întreg cătunul, laolaltă cu rudele mortului... Igienizarea spaţiului interpersonal înseamnă un munte de lucruri: de la zâmbetul impersonal (din care a fost scoasă orice urmă „intimă”) al vânzătorului de frigidere ori al însoţitorului de bord, la *How are you?*-ul distant şi rece al agentului de asigurări.

La limită, una dintre interpretările cele mai plauzibile ale lui *How are you?* se aşază pe o distincţie veche de când lumea: pur şi impur, curat şi murdar. Multiplele funcţii ale interogaţiei o situează, pentru străini, de partea „impurului”... Ar fi întâi flexibilitatea răspunsurilor. Novicele abia ajuns în America va face greşeala de a interpreta literal *How are you?* şi va căuta să răspundă adecvat. *Mă doare puţin capul. Vai, sărmanul.* (În gând: ar fi necesară o vizită la medic.) *Am ceva dificultăţi financiare. Săracul de tine*. (În gând: ce-ar fi să mergi la bancă?) În neputinţa de a descifra hăţişurile lui *How are you?* străinii ajung să ia această expresie ca pe un semn al superficialităţii, al senzaţiilor şi emoţiilor prefăcute. Care stau, desigur, în opoziţie cu „naturaleţea” şi „spontaneitatea” din culturile din care provin.

Ceea ce e cumva ofensator, căci America se vrea luată în serios...

▣

→

dresată în mod simţitor.

Strategii de supravieţuire

Nici un supravieţuitor al foametei nu susţine explicit că el însuşi sau cineva dintre apropiaţii săi s-ar fi salvat datorită ajutorului de stat. Cu toţii invocă însă propriul merit în găsirea soluţiilor pentru depăşirea crizei. Mulţi naratori afirmă că datorează supravieţuirea – proprie şi a familiilor lor – faptului că au avut vaci, mai rar – capre, care dădeau lapte.

> „Vaca ne-a scăpat, că dădea câte patru kilograme de lapte pe zi.” I. Lupan, „Colibaşii şi colibăşenii în timpul foametei”...

O categorie relativ numeroasă aminteşte, în acest concurs de împrejurări, sacrificarea animalelor domestice, carnea consumată moderat ajutându-i să-şi ţină zilele. În epocă, persoane oficiale dezaprobau, în general, tăierea masivă a vitelor, motivând că se subminau „bazele agriculturii”, fără a putea însă împiedica efectiv acest proces. Deseori se afirmă că s-au salvat cei care au ascuns grâu în pereţii locuinţelor, în butoaie şi în vase de sticlă, pe care de regulă le-au îngropat în pământ:

> „Cine reuşise să ascundă câte-un tăbultoc - doi de grăunţe, mai avea ce pune pe masă la copii, cine nu – se descurca cu greu...” V. Scobioală, „Secetă sau foamete?”, în *Literatura şi arta*, 9 februarie 2006

Potrivit altei păreri, emise frecvent de intervievaţi, rolul decisiv pentru ieşirea din impas l-a jucat consumul judicios – „cu porţia” – al produselor. O mare parte din mărturii se referă la un schimb inechitabil, dar care în acele condiţii nu putea fi evitat, de covoare, prosoape, îmbrăcăminte – straiele sunt menţionate drept cele mai căutate articole – pe alimente. Uneori era vândut sau schimbat tot ce se găsea în gospodărie şi chiar casele:

> „Ca să facă rost de mâncare, oamenii vindeau tot ce aveau de preţ în casă. Sora mamei mele a vândut un covor pentru o căldăruşă de cartofi degeraţi.” M. Gh. Cibotaru, „Pârjolul din ’46-’47”, în *Jurnal de Chişinău*, 2 martie 2007

Prezenţă recurentă în memorii, târgul de acest fel ne sensibilizează mai mult decât oricare altă secvenţă în legătură cu pauperizarea ţărănimii basarabene. Oamenii plecau peste hotarele republicii, prioritar în Ucraina de Apus şi în Bucovina, în căutare de produse alimentare, deplasarea antrenând zilnic, potrivit unor calcule oficiale, cinci-şase mii de persoane. În lipsă de mijloace, călătoreau cocoţaţi pe vagoane. În schimbul obiectelor aduse de acasă sau cerşind, căpătau făină, cartofi, borhot de sfeclă, fasole. Pe drum puteau fi omorâţi, jefuiţi de alţi nenorociţi, deposedaţi de forţele de ordine. Alţii încercau să fugă în România. Un număr nedefinit a plecat la studii sau a primit slujbe în alte republici ale U.R.S.S., de fapt, pentru a obţine o bucată de pâine. În sfârşit, o categorie distinctă de persoane s-a salvat, făcând apel la ordinea legală sovietică. Cele mai mari şanse – dar, totuşi, fără un succes garantat – de a rămâne în posesia produselor agricole şi, deci, de a traversa această perioadă de criză, au avut-o familiile care întruneau membri-foşti luptători în armata sovietică, întorşi acasă din război:

> „Umblau câte 12 nebuni şi măturau tot din pod. Dacă n-aş fi fost în Krasnaia Armia (Armata Roşie – A. F.), îmi luau şi mie tot, dar aşa n-au îndrăznit...” I. Iachim, „...Noi la plugărit nu mai ieşim”, în *Literatura şi arta*, 7 septembrie 1989

Nu este, prin urmare, o întâmplare că marea majoritate a documentelor oficiale, în care sunt condamnate „încălcările” comise de activişti în timpul colectărilor, se referă la nedreptăţirea acestei categorii de populaţie. Se poate conchide, prin urmare, că veteranii armatei sovietice, în temeiul statutului prestigios de „luptători împotriva fascismului”, au avut posibilitate să păstreze o anumită cantitate de alimente. Foametea s-a extins gradual, iar supravieţuirea a depins de abilitatea oamenilor, asociată cu împletirea unor împrejurări favorabile, de a trece dintr-o etapă în alta a acestui proces – fiecare cu specificul ei. În cazurile în care se fac comparaţii cu efectele secetelor din perioada interbelică, martorii scot în evidenţă posibilităţi mai largi de a găsi soluţii onorabile şi contribuţia substanţială a statului român la traversarea crizelor:

„N-a fost foamete, da’ a fost secetă, în treizeci şi trei. A fost mare secetă. Dar în timpul acela cum s-a făcut? Eram cu România o ţară şi au venit de peste Prut vagoane cu pâine, care era repartizată prin sate. Pe şcolari îi hrăneau la şcoală. La ceilalţi... Câte suflete sunt în casă? Primiţi o sută de kilograme de păpuşoi! Ai cinci hectare, ori trei, câte ai – atâtea semînţe. Iaca vă dăm, puneţi în pământ. A venit ajutor din celelalte provincii româneşti, fiindcă între Prut şi Nistru a fost secetă foarte mare”. „«Ruşii cărau totul în ţara lor, iar noi muream de foame şi nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morţi». Amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul naşterii 1923, satul Ermoclia”, consemnare: Ştefan Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991.

(Continuare în numărul următor)

▣

Iulian Ciocan

O săptămînă la New York

Invitaţia primită din partea ICR New York şi a Editurii *Dalkey Archive Press*, aceea de a participa la cea de-a 7-a ediţie a Festivalului Internaţional *PEN World Voices of International Literature*, mi s-a părut o oportunitate uriaşă nu doar de a intra în culisele unei importante reuniuni literare din Statele Unite, ci şi de a descoperi o „dimensiune" necunoscută. Vorba e că nu mai fusesem niciodată în America. Ediţia din acest an urma să adune 100 de scriitori din toată lumea şi, cum nu-i pot pomeni pe toţi aici, voi da doar cîteva nume: faimosul britanic Salman Rushdie, preşedinte al Festivalului, rusul Vladimir Sorokin, căruia îi apare în curînd în engleză *Ice Trilogy*, prozatorul mexican Enrique Serna, selectat de Marquez pentru o antologie de proză scurtă latino-americană, franceza Amelie Nothomb, o autoare prolifică şi tradusă deja în 35 de limbi, românul Mircea Cărtărescu, africanul Wole Soyinka, laureat al Premiului Nobel pe anul 1986, eseistul maghiar G.M. Tamas, germanul Thomas Lehr, cîştigător al premiului Berlin Book Prize în 2011, etc. Aşadar, o companie selectă, onorabilă, care poate lesne să emoţioneze un autor anonim dintr-o ţară cvasinecunoscută. În ceea ce priveşte umila mea persoană, fusesem invitat la lansarea antologiei *Best European Fiction 2011* a lui Aleksandar Hemon, carte în care îmi apăruse povestirea *Auntie Frosea*, care e de fapt un fragment din romanul *Tărîmul lui Saşa Kozak*, apărut recent la Editura Tracus Arte.

După o călătorie lungă şi obositoare via Frankfurt, care mi-a oferit însă şi plăcerea descoperirii unei companii aeriene (Lufthansa) preocupate serios de confortul pasagerilor săi, am ajuns la New York în dimineaţa aceleiaşi zile. Era ca şi cum zburasem vreo 4 ore. Plecasem din Chişinău la 7.30 şi la 12.00 eram deja în New York. De altfel, trecerea bruscă prin fusurile orare mi-a jucat festa: primele mele două nopţi din America au fost albe.

După ce am trăit cea mai mare parte a vieţii la Chişinău, şederea în marele megalopolis al lumii a fost copleşitoare. Prima senzaţie a fost că m-am pomenit în mijlocul unei imense babilonii, unei mari dezordini. New York-ul e un amestec halucinant de popoare. Ai impresia, mergînd pe stradă, că treci pe lîngă reprezentanţii tuturor raselor şi seminţiilor lumii. Şi dacă Republica Moldova, vorba unui lider politic moldovean, e o ţară polietnică, ce-o fi atunci New York-ul şi America în general?

Altminteri, după o vreme, îţi dai seama că dezordinea aparentă e ordonată. Toate aceste rase şi naţionalităţi conviеţuiesc paşnic, trăiesc cot la cot şi chiar colaborează între ele. Frontierele se şterg, oamenii nu se baricadează în fortăreţe etnice. Toţi sînt cetăţeni americani şi asta contează mai mult decît culoarea pielii sau tăietura ochilor. Şi mă tem că statul polietnic Moldova nu a atins încă acest nivel de convieţuire, cu toate că are muuuuult mai puţine naţii.

După ce am fost cazat în Hotelul *Jolly Madison Towers* din Manhattan, mi-am dat seama că nici Europa nu se îndepărtase prea tare de mine. Proprietarul hotelului era un italian, iar cei mai mulţi dintre clienţi – călători vîrstnici din Italia, Franţa, Germania şi Anglia. Firește, ştiam că pensionarii occidentali duc o viaţă mai interesantă decît cei moldoveni. Aşa că nu m-a surprins aparenţa tinerească şi voioşia debordantă ale bătrîneilor din *Jolly Madison Towers*.

Într-o zi, ieşind din hotel, m-am pomenit dintr-odată în... India. Sute de originari din India – bărbaţi, femei şi copii, îmbrăcaţi în haine viu colorate – mărşăluiau cu pancarde pe care scria *We are all equal*! Oamenii aceia încercau să atragă atenţia altor new-yorkezi asupra unor probleme cu care, probabil, se mai confruntă. O făceau însă liniştit, fără să provoace scandal, fără să perturbe traficul sau să ţipe isteric ca protagoniştii unor mitinguri din centrul Chişinăului. Apoi, la fel de liniştit, s-au evaporat. Şi cred că îşi vor soluţiona problemele.

Sînt multe biserici de tot felul în New York. Şi nimeni nu e deranjat de prezenţa lor. Eu, bunăoară, am văzut o frumoasă biserică armeană. Există şi cîteva biserici româneşti, unde se ţin slujbe, firește, în limba română. E loc pentru fiecare, dacă se respectă legile statului. Şi nici polemici „frăţeşti" de felul celor dintre Mitropolia Moldovei şi Mitropolia Basarabiei nu există, şi atitudinea majorităţii faţă de cultele mici e alta parcă. Firește, Moldova e mică şi nu are puterea de absorbţie a Americii. Numai că problema noastră stă nu numai în dimensiunile liliputane, ci şi în optica păguboasă.

Înainte să revin la Festival, aş remarca munca enormă făcută de mica echipă a Institutului Cultural Român din New York şi anume de directorul Corina Şuteu, de directorul adjunct Oana Radu şi de coordonatorii de proiecte Silvia Rogozea şi Andra Stoica. Într-un interviu acordat postului de radio Europa Liberă, Corina Şuteu spunea că

Cu Mircea Cărtărescu

miza din ultima vreme a ICR New York a fost arta contemporană. Şi această miză a dat roade. Cultura română a devenit mult mai vizibilă în America. Bunăoară, un mare succes a fost Festivalul de Film Românesc organizat la *Tribeca Cinema*. În consecinţă, despre cinematografia românească s-a scris în reviste importante – *The New York Times, Time Out, The New Yorker* – , iar următoarea ediţie a Festivalului de Film Românesc va avea loc la faimosul *Lincoln Center*. Corina Şuteu însăşi a apărut cu un interviu destul de amplu în *The New York Times* în calitate nu doar de director al ICR New York, ci şi de preşedinte al reţelei Institutelor Culturale ale ţărilor UE la New York! Pe durata întregii mele şederi în marele megalopolis, am fost ajutat, ori de cîte ori a fost nevoie, de harnicele şi neobositele Oana Radu, Silvia Rogozea şi Andra Stoica.

Festivalul propriu-zis a fost o adevărată desfăşurare de „forţe literare". În fiecare zi aveau loc cel puţin trei evenimente în diferite locuri din Manhattan – cel mai vechi şi cel mai eclatant cartier al New York-ului. Lansările de carte, lecturile, mesele rotunde şi workshop-urile s-au ţinut lanţ. Şi, cum era imposibil să ajungi la toate aceste *event*-uri, trebuia să alegi. Iar alegerea era destul de dificilă dată fiind gama variată de oferte.

În prima seară, evenimentul principal a fost totuşi *Opening Night: Written on Water*. Într-un local de pe malul oceanului, vreo 12 poeţi din diferite părţi ale lumii, între care şi Mircea Cărtărescu, au citit poeme care conţineau motivul apei. Prestaţia cunoscutului scriitor român mi s-a părut excelentă, dovadă fiind şi aplauzele îndelungate. Seara s-a încheiat cu discuţii şi cu stabilirea primelor contacte cu colegii de breaslă veniţi de pe alte meridiane. Am cunoscut-o, de pildă, pe scriitoarea şi traducătoarea de origine cehă Monika Zgustova, care a tradus peste 50 (!) de cărţi din cehă şi rusă în spaniolă şi catalană, fiind premiată pentru acest colosal efort de către Ministerul Afacerilor Externe al Cehiei.

Mircea Cărtărescu, de altfel, a fost un personaj important al Festivalului. Am avut ocazia să-l însoţesc la un *party* privat pe care Editura Archipelago Books îl organizase în cinstea viitorului său autor. Vorba e că în 2012 această editură va publica trilogia *Orbitor*. Evenimentul se anunţă de pe acum ca unul memorabil. Alături de *Dalkey Archive Press*, Editura Archipelago Books, condusă de Jill Schoolman, e lideră pe piaţa traducerilor literare din Statele Unite. Altminteri, un tînăr scriitor american mi-a spus că numai 5% din beletristica publicată în America e tradusă din limbi străine. Am încercat să aflu cauza acestui fenomen regretabil. Tînărul scriitor american a înălţat din umeri, apoi, după cîteva secunde de reflecţie, a conchis: „Asta e! Americanii sînt convinşi că literatura cea mai bună e scrisă în America!" Iar eu m-am gîndit că nu ne-ar strica şi nouă, celor din Republica Moldova, o doză mică din această încredere. Şi asta pentru că prea timoraţi sîntem uneori.

Cel care ar fi avut posibilitatea să participe la toate evenimentele Festivalului ar fi aflat, probabil, problemele şi particularităţile tuturor literaturilor lumii. S-a discutat despre poezia modernă din Pakistan, despre literatura erotică vs pornografică, despre statutul intelectualului în societatea de consum, despre impactul global al culturii ruse, despre transformările culturale din Lumea Arabă, despre relaţia minoritate-majoritate în plan cultural, despre traduceri în SUA, despre premii şi criteriile ce stau la baza acordării lor, despre tendinţele curente din literaturile Japoniei şi Koreii de Sud etc. Am asistat la o masă rotundă, moderată de Salman Rushdie, care mi-a provocat o adevărată revelaţie. Vasăzică, am văzut nişte editori occidentali care vorbeau cu tristeţe despre problemele lor editoriale, despre cît de greu e să promovezi literatura de calitate într-un ocean al ignoranţei şi al distracţiei. Am văzut un scriitor occidental vorbind despre indiferenţa guvernanţilor, despre proasta finanţare a culturii. Şi am realizat brusc că nici ei, occidentalii, nu sînt foarte diferiţi de noi în aceste privinţe. Totuşi, în ciuda confesiunilor triste, posibilităţile lor sînt mult mai mari.

Evenimentul pentru care fusesem invitat – lansarea antologiei *Best European Fiction 2011* – a avut loc într-o sală cochetă a Institutului Cervantes din New York.

Sala a fost plină, iar cei sosiţi cu întîrziere au fost lăsaţi pe dinafară. Aşa se obişnuieşte la americani. Antologatorul Aleksandar Hemon s-a dovedit a fi nu numai un scriitor bun, ci şi un excelent moderator. A ieşit o discuţie vie, interesantă, iar subsemnatul, Frode Grytten din Norvegia şi Andrej Blatnik din Slovenia au vorbit nu doar despre propriile creaţii, ci şi despre spaţiile (literare) din care vin. În această ordine de idei, o să remarc cu satisfacţie că spaţiul ciudat-miraculos moldovenesc a stîrnit curiozitatea publicului. Mi s-au adresat din sală întrebări referitoare la Moldova şi la realitatea literară interriverană. Ulterior, au existat ecouri în presă în care prezenţa unui sol al Moldovei era remarcată. Un articol al unui critic new-yorkez se intitula *From Moldova to Pakistan*. Lansarea a culminat cu oferirea autografelor, iar ceea ce m-a uimit a fost faptul că s-au vîndut dintr-odată vreo 50 de volume. Am înţeles că lansările în America sînt un mijloc eficient de vînzare a cărţilor. A fost plăcut să-l întîlnesc la lansare şi pe reprezentantul Ambasadei Moldovei la Washington, Dorin Panfil.

Cîţiva dintre cei veniţi la lansare, între care şi o originară din Odesa, m-au întrebat cum ar mai putea citi proză din Moldova. Le-am spus că în următoarea antologie – *Best European Fiction 2012* – Moldova va fi reprezentată de Vitalie Ciobanu. A fost o veste îmbucurătoare pentru cititorii aceia.

În final, cîteva observaţii fugare. Un lucru care-ţi sare în ochi, de cum te pomeneşti în New York, e absenţa prafului înecăcios. Poţi să mergi zile-n şir prin New York fără ca pantofii tăi să aibă nevoie de vacs. „Care-i cauza acestui miracol?" m-am întrebat. Mi s-au oferit două explicaţii. Prima e că în preajma oceanului praful e ca şi inexistent. A doua e că străzile sînt spălate şi curăţate temeinic. Un alt fapt frapant, pentru mine, cetăţean al Moldovei, a fost acela că trotuarele New York-ului sînt invadate de flori. Sînt o sumedenie de ghivece mari cu lalele de toate culorile. Parcă ai fi în Olanda. Aproape că nu există străzi fără flori şi ronduri. Iar ghivecele şi rondurile nu sînt pe post de tomberoane.

▣

Călătorii în paradis şi în infern

- fragment din eseul „Hypnos şi Morfeu” -

...După cum visele pot fi paradiziace şi de coşmar, la fel şi călătoriile în transă ale şamanilor din întreaga lume, ca forme de vis dirijat, pot fi clasificate în două categorii distincte. De regulă, orice şaman este specializat într-una dintre ele. Acestea sunt zborurile la ceruri şi călătoriile în lumea subterană, care uneori sunt simbolizate şi prin scufundări în mare. Confirmând caracterul transcultural al tradiţiei

de

Marcel Gherman

şamaniste, structurarea lumii pe nivele – paradis, pământ şi infern – poate fi atestată în toate culturile lumii, inclusiv în cele europene.

În şamanism persistă simbolul *axei lumii*, înfăţişat printr-un arbore sau uneori printr-un munte, iar la anumite triburi din jungla amazoniană acesta este reprezentat printr-o liană. Mitologia scandinavă, în care unii specialişti au observat puternice influenţe şamaniste, integrează simbolul Arborelui Yggdrasil, care uneşte cele Nouă Tărâmuri celeste, terestre şi infernale. Eroii pot accede la aceste tărâmuri anume prin intermediul Arborelui Yggdrasil. Acelaşi motiv al axei lumii s-a perpetuat până în contemporaneitate, o manifestare surprinzătoare a sa fiind vizibilă într-un basm englez, „Jack şi vrejul de fasole”.

Călătoriile în paradis şi în infern au ocupat un spaţiu semnificativ în cadrul tradiţiilor culturale. Despre Zamolxis, profetul tracilor ridicat la rang de zeu, se spunea că ar fi coborât pentru trei zile într-o hrubă, pentru ca la sfârşitul celei de a treia zile să revină la suprafaţă. Au circulat zvonuri conform cărora Zamolxis ar fi fost un iniţiat al cultului lui Pitagora, ceea ce ar confirma supoziţia că legenda descrisă mai sus ar face referinţă la o experienţă mistică. E de menţionat că în Grecia Antică au fost atestate o serie de practici pe care unii specialişti moderni le consideră şamaniste, ca de exemplu aşa-numitul ritual *catabasis*, în care o persoană era cufundată într-un fel de transă printr-o metodă extrem de simplă: i se aplica o lovitură în cap. De asemenea, este foarte interesantă paralela dintre legenda lui Zamolxis şi crucificarea creştină, prin care Mesia a rămas timp de trei zile pe lumea cealaltă, pentru ca apoi să iasă la lumină din grota în care era păstrat trupul său neînsufleţit.

Un exemplu de descindere în lumea subterană este înfăţişat în mitul lui Orfeu, care a coborât în infern pentru a o salva pe Euridice a sa. Un mit similar al descinderii în infern este atestat şi în cultura aztecă. Spre deosebire de mitul trac, al cărui erou reuşeşte până la urmă să se întoarcă pe pământ, eroul aztec cunoaşte un sfârşit tragic, fiind ucis în infern pentru insolenţa de a vedea ceea ce nu-i este permis unui muritor.

Iar un curent al buddhismului, numit al Pământului Pur, înfăţişează într-un mod remarcabil nişte peripluri spre tărâmuri paradiziace. El s-a format într-o perioadă în care însuşirea doctrinelor spirituale de către publicul larg devenise dificilă. Şi pentru a-i conduce mai lesne spre iluminare, adepţii erau învăţaţi că, dacă vor aspira asiduu spre realizarea spirituală, atunci, în următoarele reîncarnări, ei vor ajunge într-un tărâm celest numit Pământul Pur al lui Buddha Amitabha.

Buddhismul Pământului Pur vehiculează pe larg descrieri ale acestui paradis în texte de o rară frumuseţe, suficiente să-l aducă pe ascultătorul lor la un gen de elevaţie spirituală. De exemplu, o scriptură sanscrită înfăţişează în tărâmul lui Amitabha „arbori din jad, cu frunze din pietre şi metale preţioase: aur, argint, beril, cristal, coral, perlă roşie şi smarald”. În acest tărâm sunt „râuri cu maluri din nisip de aur, pe a căror apă calmă plutesc petale de flori în mii de parfumuri”. „Oricine ajunge acolo atinge instantaneu iluminarea.”

Însă cel mai cunoscut periplu de acest gen este fără îndoială Divina Comedie a lui Dante Alighieri. Un *alter ego* al lui Dante porneşte „în amiaza vieţii sale” într-o călătorie prin bolgiile Infernului, prin Purgatoriu, locul în care sunt pregătite sufletele, şi prin spaţiul luminos al Paradisului, ca să o regăsească pe Beatrice şi să atingă desăvârşirea spiritului.

Nişte paralele frapante cu opera lui Dante observăm în scriptura Zend Avesta, ce aparţine religiei antice zoroastriste. Apărută pe teritoriul Iranului actual, aceasta fusese cu câteva milenii în urmă una dintre credinţele dominante ale lumii. Dezvoltat în paralel cu hinduismul, zoroastrismul este considerat a fi prima religie dualistă, care i-a oferit umanităţii noţiunile de bine şi rău. Şi tot ea l-a inspirat pe Nietzsche cu al său „Aşa grăit-a Zaratustra”.

Zend Avesta povesteşte cum după cucerirea Persiei de către Alexandru Macedon religia zoroastristă a ajuns într-o decădere. Mulţi preoţi ai acestui cult au fost ucişi, iar templele le-au fost distruse. S-a produs o discontinuitate în raport cu moştenirea trecutului. Pentru a reconfirma adevărul tradiţiilor ancestrale, poporul l-a ales pe cel mai demn reprezentant al său, căruia i s-a dat să bea un drog puternic. Cu ajutorul licorii acest om a făcut o călătorie în transă prin infern şi paradis şi apoi le-a descris semenilor săi cele văzute. Imaginile din Zend Avesta sunt mult mai îngrozitoare decât cele din Divina Comedie a lui Dante. Se spune că în timp ce Zend Avesta era citită în public, femeile şi bărbaţii pur şi simplu urlau de spaimă.

O posibilă origine reală a subiectelor din Divina Comedie şi Zend Avesta poate fi localizată în experienţele vizionare trăite în timpul intoxicărilor în masă cu cornul-de-secară, o ciupercă a grânelor, care s-au manifestat sporadic în unele comunităţi rurale. Aceste adevărate ordalii au fost atestate mai ales în Evul Mediu. Indivizii intoxicaţi aveau halucinaţii cu caracter cvasireligios. Mai întâi parcurgeau o ipostază infernală, în timpul căreia membrele le putrezeau de vii. Însă dacă reuşeau să supravieţuiască acestei perioade, atunci ei treceau într-o ipostază paradiziacă, în care erau cuprinşi de un sentiment profund de bucurie.

În 1938 savantul elveţian Albert Hoffman a iniţiat o serie de experienţe cu cornul-de-secară, încercând să elimine factorul infernal şi să amplifice factorul paradisiac care se manifestă în această ciupercă. Cercetările sale au condus la crearea substanţei LSD. Pe o fotografie de epocă, Albert Hoffman demonstrează, cu o satisfacţie nedisimulată pe chip, o doză de LSD conţinută într-o linguriţă de ceai, suficientă să aducă la nebunie 50.000 de persoane. Astfel omul de ştiinţă elveţian s-a făcut responsabil de crearea bombei atomice psihotrope. Numeroase personalităţi ale contraculturii americane au popularizat această substanţă, invocând rolul ei *psihedelic*, cuvânt ce se descifrează prin *eliberator al minţii*. Acest trend al drogurilor s-a dovedit a fi fatal pentru foarte mulţi tineri şi a fost una dintre cauzele catastrofei mişcării hippie a anilor `60-`70. Din *eliberatoare a minţii*, substanţele psihotrope s-au transformat într-o armă a sclaviei şi într-o afacere de miliarde. Numeroase probe au atestat utilizarea LSD-ului pe „cobai” umani, ca instrument pentru interogatorii şi tortură, şi ca armă chimică. În timpul erei Nixon, în presa americană au apărut speculaţii asupra aşa-numitului proiect MK Ultra, care încerca să creeze soldaţi docili cu ajutorul drogurilor.

Uneori paradisul nu se situează prea departe de infern. Iată cum visele frumoase despre o lume mai bună ale tinerilor hippie au ajuns să se transforme într-un coşmar. ▣

Scriitori, jurnalişti...

(Urmare din pag. 24)

derenţă a fanteziilor, o anumită veselie, muzica, fără îndoială, care fac parte din peisajul culturii noastre şi pe care nu le putem respinge, pentru că ne îmbogăţesc, foarte mulţi oameni importanţi au origini ţigăneşti, ei sunt ai noştri oricum. Trăind o parte a timpului în străinătate, am văzut reacţia asta la români, când se află că ţiganii au mai făcut nu ştiu ce năzdrăvănie, românii se revoltă şi spun: „Dar ăştia nu suntem noi”. Din păcate, *suntem* noi. Îi ducem cu noi şi ei ne duc pe noi cu ei. Lucrurile astea se vor rezolva cu timpul şi în măsura în care experimentul european de astăzi va reuşi. E o problemă imbricată într-una mai mare.

Val Butnaru: Domnule Cristian Teodorescu, să ne întoarcem la relaţia ziarist - scriitor. E scriitorul o continuare a ziaristului, e ziaristul un scriitor ratat? Se poate spune că ziaristul de până la ’89 era de o calitate mai bună? Era mai instruit, mai cultivat?

Cristian Teodorescu: După părerea mea, relaţia dintre scrisul beletristic şi scrisul în gazetărie implică potriviri întâmplătoare. Adică nu cred că dacă eşti ziarist trebuie neapărat să devii şi scriitor şi dacă eşti scriitor trebuie neapărat să ajungi la un moment dat şi ziarist – deşi e adevărat că din cauza faptului că noi lucrăm cu cuvinte avem o anumită uşurinţă graţie căreia putem să o facem pe ziariştii. Majoritatea ziariştilor pe care îi cunosc eu, de exemplu, n-au studii de jurnalistică, au învăţat meseria asta, au prins-o din zbor, unii mai bine, alţii mai prost, iar povestea asta legată de... ratare, neratare e şi ea relativă: pot să fiu un jurnalist bun care scrie proză prost sau pot să fiu un scriitor foarte talentat care în gazetărie se comportă mediocru. Din punctul ăsta de vedere vă aduc aminte de textele, comentariile adormitoare, după părerea mea, ale lui Sadoveanu, din presa interbelică, care sunt de o mediocritate strălucitoare. Lucrurile stau cu totul altfel atunci când vorbim, de pildă, despre Arghezi, care sclipea şi colo şi dincolo, dar, în general, povestea asta cu gazetăria care te ajută să te ratezi sau faptul că, dom’le, dacă scrii literatură e bine să te laşi de gazetărie mi se par amănunte care ţin de experienţa fiecăruia dintre noi. Sunt oameni care fac gazetărie cu mare plăcere în paralel cu scrisul de literatură şi sunt oameni care, deşi scriitoriceşte le merge destul de bine, nu sunt în stare să scrie un articol decât după ce se chinuiesc cu el până subiectul îşi pierde actualitatea.

Vitalie Ciobanu: Vreau să-l întreb pe Cristian Teodorescu: nu resimţi un anumit pericol, trecând de la un gen la altul? În ziaristica profesată după standarde occidentale, cu acea rigoare a meseriei care impune verificarea faptelor, spaţiul pentru comentariu este strict delimitat. Exerciţiul prea îndelung al ziaristicii, ce respectă nişte exigenţe, nu-ţi creează nişte obstacole în momentul când începi să faci literatură, nu te simţi încorsetat?

Cristian Teodorescu: O să-ţi răspund ca acel personaj al lui Caragiale, din *Căldură mare*: ba nu, domnule! Din cauza faptului că atunci când faci gazetărie, foloseşti o parte din abilităţile scriitorului, cel mai adesea ţi se întâmplă atunci când descoperi câte un subiect mai interesant. Şi în gazetărie e o muncă de asta de construcţie, subiectul nu-ţi „vine” pur şi simplu, el trebuie construit, adică ai nevoie şi acolo de ceva-ceva îndemânare epică. Cu cât o ai, cu atât iese în câştig şi textul pe care îl predai la ziar sau la revistă. În ceea ce priveşte literatura, gândeşte-te că după ore de scris cu bileţele, cu notiţe în mână, atent să nu „zbârceşti”, să nu spui ceva nepotrivit, să nu baţi câmpii ca ziarist, în momentul în care ajungi în libertatea fanteziei tale şi te-apuci să scrii proză, e ca şi cum ai trece de la un meci de... tenis cu piciorul la un meci de fotbal. Zbori.

Nicolae Negru: Bine, dar, iată, *Aeroportul* de Hailey – este literatură sau jurnalistică? Un jurnalist sau un scriitor merge într-un anume loc şi de fapt face un reportaj, doar că un reportaj mult mai detaliat, aşternut pe multe pagini. Cum vedeţi deosebirea?

Cristian Teodorescu: Poţi simula, ca prozator, stilul jurnalistic, atunci când faci o reconstituire a unei întâmplări din astea, dramatice. Gândiţi-vă, Truman Capote a scris un roman despre asasinat, recurgând la această tehnică, aproape jurnalistică, în romanul *Cu sânge rece*. Aici e vorba de simularea unei viziuni, a unei atitudini de tip jurnalistic, a unei pretenţii de autenticitate în limitele unei convenţii controlate, fiindcă, de fapt, finalmente, cei care s-au avântat pe urmele lui Capote ca să vadă cum şi-a scris el romanul şi cât de bine funcţionează suprapunerea, adică povestea lui Capote cu povestea adevărată a personajelor lui, au descoperit că, vrând-nevrând, Capote a mai şi luat-o pe „arătura” ficţiunii...

Chişinău,
Librăria din Centru,
19 mai 2011 ▣

Scriitori, jurnaliști, psihanaliști

În perioada 18-20 mai 2011 la Chișinău și Bălți a avut loc a doua ediție a festivalului „Zilele Literaturii Române”. Invitați: Emil Brumaru, Ion Vianu, Cristian Teodorescu, Ion Mureșan, Radu Pavel Gheo, Val Butnaru, Constantin Cheianu, Maria Șleahtițchi, Mihai Fusu, Bogdan Georgescu, Alina Nelega, Andreea Dumitru, Nicolae Popa, Arcadie Suceveanu. Coordonator de proiect: Vasile Ernu.

Programul festivalului a cuprins conferințe, lecturi publice și recitaluri poetice, întâlniri cu elevii de la Liceele „Gh. Asachi” și „Ion Creangă” din Chișinău, dezbateri despre proza și despre dramaturgia română contemporană, un spectacol-lectură după *Frații Karamazov* (Legenda Marelui Inchizitor) de F. M. Dostoievski, susținut de Victor Rebengiuc, și un spectacol muzical cu titlul: *RASSM – Poezia avangardist-proletcultistă transnistreană din perioada interbelică*, cu Mihai Fusu și Dorel Burlacu („Trigon”).

Organizator principal: Institutul Cultural Român, Centrul Național al Cărții. Au mai contribuit: Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău, Primăria Municipiului Chișinău, Editura Cartier, Librăriile Cartier, Revista *Punkt*. Parteneri: Teatrul Municipal „Satiricus I. L. Caragiale”, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți, Centrul de Studiere a Totalitarismului, Kira's Club. Parteneri media: *Contrafort, Radio Europa Liberă, Ziarul de Gardă, Jurnal de Chișinău, Timpul, Unimedia.*

Vă propunem selecțiuni de la discuția ce a urmat lansării a două volume de proză, semnate de Ion Vianu – *Amor intellectualis. Romanul unei educații* (Cartea anului 2010), și Cristian Teodorescu – *Medgidia, orașul de apoi* (Premiul pentru Proză al USR 2009).

Lina Grâu (*Radio România Actualități*): **Domnule profesor Ion Vianu, cum vă simțiți la Chișinău, cum ați găsit acest oraș?**

Ion Vianu: Eu am sentimentul că sunt în Chișinău ca în orice oraș românesc. Cu un plus exprimat de faptul că există aici, ca semn particular al locului, o mai mare diversitate, căutarea unei adaptări la timpurile astea confuze și neliniștite. Iar în ceea ce privește relațiile noastre, cred că sloganul ar trebui să fie: *două țări și o cultură*. Nu văd cum ar putea să fie altfel pentru moment. Suntem absolut identici, trunchiul nostru comun este puternic, există și ramuri separate prin faptul că istoria a fost în ultimele două secole ușor diferită în Moldova. Aceste mici diferențe ar trebui noi, românii, să le cunoaștem, să le însușim mai bine, fiindcă și ele fac parte din această unitate a noastră de fond, fac parte din istoria noastră. De pildă, deși îl mai citisem, descopăr acum, cu o plăcere enormă, romanul *În preajma revoluției* de Stere. Nu pot să uit că Stere a avut o tinerețe foarte năvalnică. A trăit experiențe din acestea, decisive, pe care le povestește din „partea cealaltă”, din partea pe care Dostoievski nu ne-o relevă. Și pe urmă Constantin Stere a fost un politician român. A făcut parte din peisajul României Mari. Noi, cei din Vechiul Regat, dar și din Transilvania, trebuie să fim mult mai sensibili la contactele pe care Basarabia le-a avut cu Răsăritul, cu spațiul slav. Acest element ne-ar îmbogăți, și nu ne-ar despărți, nu ne-ar dezbina deloc.

Vitalie Ciobanu: Aș vrea să vă întreb, domnule Vianu, despre relația psihanaliză-literatură sau psihiatrie-literatură, care vă este aproape. Cum ați privi această raportare mai specifică, mai insolită pentru literatura română, întrucât în general majoritatea scriitorilor români – și cei ai trecutului, și cei de astăzi – sunt filologi ca formație, eventual cu ceva studii de istorie și filozofie sau ziaristică, și aici Cristian Teodorescu ne poate spune, cred, ceva despre experiența sa de jurnalist, de columnist așezat în fața unui text literar. Dar Dvs., cu ochiul acesta „diamantin”, de om care poate umbla cu bisturiul și la sinapsele creierului uman, scrieți altfel? Vi se pare că literatura română ar suferi de o anume „carență”, de o anume insuficiență pentru faptul că, uneori, lunecă la un nivel mai calofil, al metaforei, al stilului frumos, și nu coboară suficient de mult în „adâncimea sufletului uman”?

La Librăria Cartier: Val Butnaru, Nicolae Negru, Daniela Bleoca, Constantin Cheianu

Ion Vianu: Acesta este farmecul ei, este o literatură a frumuseții, a eleganței stilistice. Nu prea cred că lucrurile acestea, abisale, trebuie căutate cu orice preț. Eu dacă sunt influențat de psihanaliză în scrierea mea, este *în ciuda mea*, aș putea să spun, adică nu atât datorită psihanalizei pe care am citit-o, cât datorită psihanalizei pe care mi-am făcut-o eu mie și celei la care m-am supus „întinzându-mă” pe divanul psihanalitic. Cred că există o anumită literatură agresiv-psihanalitică, una care a fost foarte la modă în Occident un timp și care este încercarea de a aplica doctrina la textul literar. Mie genul acesta de psihanaliză nu-mi place foarte mult. Cum ar fi Robbe-Grillet în Franța, cel care vede într-un vârtej de apă un mic Sfinx și își dă seama că are de a face cu complexul lui Oedip. Așa îmi place mai puțin, dar cred că experiența psihanalitică și chiar cea psihiatrică aduc un plus creației artistice, care însă nu trebuie să fie ceva căutat, ceva determinat. E ceva care vine spontan, așa cum spontan se prezintă spiritului și visele... Dar cred că literatura este mai mult un „vis” decât „analiza unui vis”.

Nicolae Negru: Despre relațiile cu țiganii s-a vorbit foarte mult în presă, mai ales după expulzarea lor din Franța, decisă de Sarkozy. Mulți politicieni, mulți români în general încearcă să se distanțeze, spunând că țiganii sunt „ei”, „noi” suntem români, suntem alții. Dumneavoastră, domnule Teodorescu, ați citit acum un mic fragment din romanul *Medgidia*..., unde iarăși ați atins această coardă privind relația cu țiganii. Mi-amintesc un vers de-al lui Dinescu: „Strigă țigănimea în mine...” Care este totuși, din punctul Dvs. de vedere, relația cu țiganii, ce prezintă ei în istoria, în societatea românească, și dacă există o problemă a relațiilor, așa cum pare uneori de aici, privită de la o anumită distanță.

Cristian Teodorescu: După părerea mea, toate poveștile astea despre țigani care strică imaginea României sunt mult prea exagerate. Dacă ne apucăm să numărăm câți dintre hoții din România sunt țigani și câți români, o să vedeți că proporția covârșitoare e de partea română... Țiganii sunt buni numai în ziua votului și după aia devin un „sac de box”, în care tot soiul de ratați își exprimă sentimentele xenofobe față de, totuși, niște cetățeni ai României, oameni care se află aici de sute de ani, și care dintr-un anumit punct de vedere nu au avut o evoluție convenabilă, tocmai din cauza faptului că au fost ținuți într-o situație civilizațională improprie. În clipa în care aceștia au început să umble, să descopere lumea, unii dintre ei fiindcă n-au nicio meserie –, și nu știu în ce măsură sunt atât de vinovați ei sau sistemul care i-a făcut să nu aibă nicio meserie – au trebuit din ceva să trăiască. Când nu știi să faci altceva, faci ceva încât să-ți asiguri o bucată de pâine. Și începi să încalci legea. Eu le spuneam băieților mei, care au făcut liceul de muzică și care auzeau pe afară tot soiul de infamii despre țigani: uitați-vă bine la tenul meu și uitați-vă bine la urechea voastră muzicală, imposibil să nu avem noi vreun țigan în familie, așa că lăsați-o mai ușor cu atitudinea asta de dispreț față de colegii voștri țigani, de la școală, cu care de altfel ei sunt prieteni... Mi se pare de multe ori că vorbim despre o falsă problemă, și atunci când autoritățile încearcă să facă ceva pentru această minoritate obidită, să știți că vorbesc mult și alocă extraordinar de puțini bani pentru a o ajuta să se integreze.

Ion Vianu: Răspunsul meu la întrebarea Dvs. o să fie destul de firesc. Să nu uităm că țiganii sunt descendenții robilor de odinioară. Adică, dintr-o categorie socială aflată într-o situație teribilă. În lumea civilizată sclavajul a dispărut de mult și au rămas doar insule de sclavaj, cum au fost negrii în Statele Unite, cum au fost țiganii în România. Acest decalaj social, acest oprobriu care stă deasupra sclavilor nu a trecut complet. Însă putem să ne întrebăm ce este România cu țigani, problemele pe care le pun ei ca o categorie defavorizată. Și ar trebui să ne întrebăm și ce ar fi *fără* țigani România. Există o anumită valoare pozitivă în țiganitate, o anumită prepon-

(Continuare în pag. 23)

Abonamente pentru străinătate

România: 1 an: 56 lei; 6 luni - 28 lei; 3 luni - 14 lei
Europa Occidentală: 1 an - 70 USD sau 56 EUR; 6 luni - 35 USD sau 28 EUR; 3 luni - 18 USD sau 14 EUR
America, Australia, Asia: 1 an - 90 USD; 6 luni - 45 USD; 3 luni - 23 USD
Europa Centrală: 1 an - 55 USD sau 46 EUR; 6 luni - 28 USD sau 23 EUR; 3 luni - 15 USD sau 11 EUR

Cititorii din străinătate se pot abona la revista “Contrafort” astfel:
- la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;
- prin virament la:
Banca Comercială Română S.A., Sucursala Chișinău

În Lei românești
BANCA COMERCIALA ROMANA SA
BUCURESTI, ROMANIA SWIFT: RNCBROBU
PT. BANCA COMERCIALA ROMANA CHISINAU SA
ACC.53110307/RON SWIFT: RNCBMD2X
P.P. “Contrafort” S.R.L. CF 1003600134309
c/d. 222409100100396

În EURO
COMMERZBANK AG, FRANKFURT GERMANY
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK CHISINAU SA
- A/C 400886738400 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX
For: P.P. “Contrafort” SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222402100100396
- A/C 587-006 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX

În USD
CITIBANK N.Y. USA
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK KISHINEV SA
KISHINEV REP. OF MOLDOVA,
- A/C 36145404 (USD), Code SWIFT: RNCB-MD2XXXX
For P.P. “Contrafort” SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222400100100396

*Redacția revistei “Contrafort” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la **adresa pentru corespondență** a redacției o fotocopie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numelui și a adresei poștale complete a abonatului.*